

Helsinški odbor za
ljudska prava u Srbiji

STUDENTSKI I GRAĐANSKI BUNT: **STRAH JE PROMENIO STRANU**

BEOGRAD, SEPTEMBAR 2025.

Srbija 2025 – Studentski i građanski bunt:

Strah je promenio stranu

Izdavač:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Beograd, septembar 2025.

Uredila:

Sonja Biserko

Autori:

Aleksandra Bosnić

Milan Jovanović

Tamara Skrozza

Bojana Oprijan

Svetozar Obradović

Sonja Biserko

Grafičko oblikovanje:

Ivan Hrašovec

SADRŽAJ

I – Vučićev režim: između proevropske retorike i antizapadne prakse.	4
II – Vladavina prava – temelj demokratije	24
III – Bezbednosni izazovi	38
IV – Medijska scena Srbije: od danas, do sutra	52
V – Kulturna i obrazovna “okupacija”: promovisanje tzv. tradicionalnog sistema vrednosti.....	55
VI – Većinska crkva u Srbiji – između univerzalizma i partikularizma.....	66

NAPOMENA

Ovaj izveštaj nema ambiciju da obuhvati celokupnu situaciju u Srbiji, već da ukaže na dubinu krize koja traje već gotovo godinu dana, bez naznaka rešenja koje bi društvenu tenziju vratilo u političku sferu i omogućilo dijalog. Studentski protesti pokrenuli su čitavo društvo i, po prvi put posle nekoliko decenija, predstavljaju autentičnu reakciju na unutrašnje probleme – pre svega na korupciju, kriminal, autoritarnost, netoleranciju i nefunkcionisanje institucija.

Pokušaji predsednika Aleksandra Vučića da pažnju javnosti preusmeri na druga žarišta – u Republiku Srpsku, Crnu Goru i na Kosovo – nisu uspeali.

Izveštaj posebno ukazuje na ključne oblasti u kojima je sistematski formirana toksična i atmosfera nekažnjivosti: pravosuđe, policiju, obrazovanje i kulturu, kao i na ulogu Srpske pravoslavne crkve i medija.

Čak i ako dođe do promene vlasti, to bi bio tek početak dugotrajnog procesa koji će, realistično gledano, trajati više od decenije. Promene će imati efekta samo ako se u pomenutih pet oblasti uspostave novi, demokratski standardi. To je jedini garant da će u novom sistemu vrednosti biti formirane generacije koje će graditi evropsku viziju Srbije – generacije koje će uvažavati međunarodno priznate granice, prihvatiti odgovornost Srbije za ratove devedesetih, i time postaviti temelje za istinsku normalizaciju i pomirenje u regionu.

I – VUČIĆEV REŽIM: IZMEĐU PROEVROPSKE RETORIKE I ANTIZAPADNE PRAKSE

Dolaskom na vlast 2012. godine Srpska napredna stranka (SNS) se predstavila kao proevropska partija i zbog toga je dobila značajnu podršku Zapada, naročito nakon potpisivanja Briselskog sporazuma 2013. godine. Međutim, ubrzo se pokazalo da je reč o strateškoj taktici zasnovanoj gotovo isključivo na verbalnoj proevropskoj retorici.

Aleksandar Vučić se brzo profilisao, ne samo kao lider Srpske napredne stranke (SNS), već i kao dominantni politički vođa Srbije, uživajući široku podršku u zemlji i inostranstvu. Konsolidacijom potpune kontrole nad zakonodavnom, izvršnom i sudskom vlašću, kao i monopolom nad medijima, njegov režim je uspeo da sistematski vodi antizapadnu kampanju.

Istovremeno, Rusija i Kina su promovisane kao najbliži prijatelji Srbije, naročito zbog njihove podrške teritorijalnom integritetu Srbije u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija. Tako su otvorena vrata snažnom ruskom uticaju u gotovo svim sferama – od medija, kulture i bezbednosnih službi, do akademske zajednice i Srpske pravoslavne crkve.

Retorika evropskih integracija, potpisivanje Briselskog sporazuma i spremnost na dijalog s Prištinom, predstavljeni

su kao dokaz proevropske orijentacije. Ipak, kako vreme odmiče, postaje sve jasnije da je ta orijentacija bila isključivo taktička, dok se u praksi gradio autoritarni sistem duboko ukorenjen u antizapadnoj ideologiji.

RUSKI NARATIV KAO OSLONAC REŽIMA

Ideološka bliskost sa Rusijom nije samo simbolička ili kulturna – ona ima duboke političke i strateške korene. Zajednički imenitelj ove veze jeste otpor prema zapadnim vrednostima: vladavini prava, pluralizmu, transparentnosti i institucionalnoj odgovornosti. Umesto toga, promovišu se “tradicionalne” i “porodične vrednosti” kao superiorna alternativa, uz snažno prisustvo Srpske pravoslavne crkve i nacionalističkih narativa.

Ovaj diskurs poslužilo je kao paravan za duboku kriminalizaciju političkog i ekonomskog sistema, uz gotovo neograničenu vlast predsednika Aleksandra Vučića. Korupcija u Srbiji je među najvišima u Evropi, dok su institucije, nezavisni mediji i civilno društvo sistematski potisnuti ili kooptirani.

“SRPSKI SVET” – POVRATAK NEDOVRŠENIM PROJEKTIMA

Rusija je vešto iskoristila frustracije srpske elite porazima iz devedesetih i gubitkom Kosova. U tom kontekstu, Beograd se vratio konceptu “državnog projekta” – sada nazvanog “srpski svet” – koji u suštini, predstavlja reviziju prošlosti uz pomoć mekih mehanizama uticaja: kontrolu medija, obrazovanja, kulturnih institucija i duhovne povezanosti sa Srbima u regionu.

Taj projekat ne bi bio moguć bez tolerancije Zapada. U nadi da će privući Srbiju na svoju stranu, zapadne sile su često zatvarale oči pred destruktivnom ulogom Beograda u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, na Kosovu i u Severnoj Makedoniji. Takva politika popuštanja dodatno je osnažila režim, dajući mu međunarodni legitimitet bez suštinskih reformi.

PRELOMNI TRENUTAK: AGRESIJA NA UKRAJINU

Rat u Ukrajini 2022. godine bio je prelomni trenutak. Vučić je do tada vešto balansirao između četiri stuba spoljne politike – Rusije, Kine, EU i SAD – ali ruska invazija jasno je razgraničila blokove i mogućnosti. Srbija je ostala jedina zemlja kandidat za članstvo u EU koja se nije uskladila sa evropskom spoljnom politikom, uključujući sankcije Rusiji.

Vučićev manevarski prostor na taj se način sužava. S jedne strane, suočava se s pritiskom Zapada da se jasno opredeli, a sa druge, zavisi od podrške autoritarnih partnera i domaće nacionalističke baze. Unutrašnji model, zasnovan na stranim investicijama i subvencijama, sve teže održava ekonomski i

socijalni mir, naročito uz rast nezadovoljstva mladih, obrazovanih slojeva i sve izraženije proteste.

DRUŠTVO VS. REŽIM

Srbija se suočava s posledicama decenijskog oportunističkog balansiranja. Sistem izgrađen na autoritarnoj moći, korupciji i spoljnoj neutralnosti sudara se s ograničenjima – kako zbog geopolitičkih promena, tako i zbog unutrašnjeg pritiska. U takvom kontekstu, zemlja mora da odluči: ili će se jasno opredeliti za vrednosti liberalne demokratije i reformu institucija, ili će kliziti ka modelu izolovane, nestabilne i autoritarne države.

Odgovornost je i na Zapadu zbog politike podilaženja prema režimu u Beogradu koja se pokazala neuspešnom. Međutim, to je imalo i druge posledice, jer je izostala podška onima koji iskreno teže evropskim vrednostima. Ipak, ključna borba vodiće se unutar same Srbije – između režima koji živi od prošlosti i društva koje pokušava da se oslobodi njenog nasleđa.

STUDENTSKI BUNT UZDRMAO SRBIJU

Studentski protesti u Srbiji širili su se mesecima, dobijajući sve veću podršku građana i prerastajući u opšti bunt. Studente su podržali profesori i prosvetni radnici, zbog čega je ceo obrazovni sistem mesecima bio u blokadi. Njihovom otporu pridružile su se i druge profesije, što je protestima dalo sveopšti i dubinski karakter.

Masovna pobuna, koja traje gotovo godinu dana, ogolila je duboku političku, institucionalnu, društvenu i moralnu krizu u zemlji. Studentski otpor postao je direktan odgovor na takvo stanje i ključni pokretač promena, naročito zbog sve veće podrške građana.

NOVA GENERACIJA STUDENATA: GLAS RAZUMA I USTAVNOG PATRIOTIZMA

Nakon višemesečnih studentskih protesta, javnost je postavljala brojna pitanja o tome šta zapravo misle studenti, koje vrednosti zastupaju i kakva je njihova politička orijentacija. Posebno nakon 28. juna, kada su na beogradskom skupu dominirali nacionalistički govori, pojavile su se sumnje i spekulacije o pravcu u kojem se pokret razvija.

Međutim, prvo temeljno istraživanje među studentima Univerziteta u Beogradu i Univerziteta umetnosti – učesnicima studentskih plenuma – donosi izuzetno važne uvide i razbija mnoge predrasude. Istraživanje su sprovedi Slobodan Marković, profesor političke antropologije na Fakultetu političkih nauka i Institutu za evropske studije i Miloš Bešić, profesor metodologije na istom fakultetu. Istraživanje se odnosi na period – 23. januara do 20 maja. Rezultati bi bili drugačiji, kako ističu autori, da su u istraživanje uključeni svi studenti Univerziteta u Srbiji.¹

S obzirom da je Vidovdanski skup izazvao mnoge negativne komentare, ne samo u zemlji, već i u inostranstvu, ovo istraživanje svakako ukazuje da je studenstki pokret heterogen i

da su vidovdanski skup preuzeli nacionalisti. Dnevni list *Politika* je to prokomentarisala na sledeći način “Umesto saosećanja dobili smo mit. Umesto plana za bezbednost i odgovornost – poziv na nacionalni preporod”. Dalje se navodii da je “Milo Lompar, profesor književnosti, ponudio duhovnu arhitekturu koja je već jednom razorila prostor bivše Jugoslavije”.²

RAZNOLIKOST STAVOVA, ALI ZAJEDNIČKI FOKUS

Nalazi istraživanja pokazuju da studenti predstavljaju politički raznoliku grupu: među njima ima i liberalnih i konzervativnih glasova, kao i onih koji podržavaju evropske integracije i onih koji su skeptični. Ipak, ono što ih povezuje jeste snažan otpor prema nasilju, represiji i korupciji, kao i zalaganje za pravdu, institucije i vladavinu prava.

Zanimljivo je da je podrška ulasku Srbije u Evropsku uniju među studentima veća nego u opštoj populaciji. Takođe, većinski su protiv koncentracije vlasti u rukama predsednika, što dodatno potvrđuje da pokret nije samo izraz trenutnog bunta, već dubinske potrebe za promenom političke kulture.³

USTAVNI PATRIOTIZAM KAO TEMELJ

Dok su govori na protestu u Beogradu (28. jun) bili kontradiktorni, protesti u Kragujevcu i Nišu jasno su pokazali liberalni karakter studentskog pokreta. Upravo ti govori svedoče o novom obliku patriotizma – ustavnom patriotizmu – koji se

¹ “Šta sve nismo znali o njima”, *Vreme*, 17. jul 2025.

² Dragan Novak : “preobražaj studnetskih protesta”, *Politika*, 15. jul 2025.

³ Isto.

ne zasniva na etničkoj ili verskoj isključivosti, već na poštovanju Ustava, ljudskih prava i jednakosti svih građana.

U tom smislu jedan od najupečatljivijih trenutaka bio je simbolički gest solidarnosti sa studentima iz Sandžaka, koji je razbio uvreženi narativ o nemogućnosti zajedničkog delovanja Srba i Bošnjaka. Ovi protesti su pokazali da nova generacija ne prihvata političke podele po etničkoj liniji, već se zalaže za zajednički, građanski okvir.⁴

Vidovdanski protest (28. jun) bio je iznenađenje i zbog toga što je upravo narativ koji je u opticaju tokom poslednje četiri decenije vezan i za taj datum. Vidovdanski mit je povezan s ratnom ideologijom s kojom je srušena Jugoslavija. Pojedinci smatraju da je time pokazano i da je ekstremna desnica napustila Vučića, poput profesora Mila Lompara. Lompar je tada sa govornice poručio da “proslavljanje kosovskog opredeljenja nije sećanje na poraz, nego poziv na podvig”; govorio je zatim i o “srpskom integralizmu”, koji uključuje “obranu suvereniteta” bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska, u kojem dominantno žive Srbi, kao i zaštitu prava srpskog stanovništva u Crnoj Gori, Hrvatskoj i Severnoj Makedoniji.

Bez obzira na to što podrška studentima u regionu i Evropi nije bila dovedena u pitanje, regionalni i svetski mediji posebno su skrenuli pažnju na poruke odaslane sa Vidovdanskog protesta. Važno je, međutim, imati u vidu da su veterani i bajkerske grupe tada pružili podršku studentima i da su upravo oni, 15. marta, sprečili krvavi scenario koji je vlada planirala.

Reč je o veoma heterogenom sastavu ljudi, ali je postalo očigledno da je režim tim postupcima prešao crvenu liniju.

Čak je i jedan od veterana, Goran Samardžić, koji je početkom devedesetih, kao dvadesetogodišnjak, poverovao u ratnohuškačku propagandu protiv Bošnjaka u Bosni i Hercegovini, govorio pred studentima na protestima ispred RTS-a. U svom obraćanju optužio je javni servis za propagandu, nazvavši ga “kuhinjom za širenje laži i mržnje”. Dodao je da je njegova generacija verovala “da radimo pravu stvar i da smo mi ti pravi, a oni drugi da su zli. A oni drugi su to isto mislili za sebe. I onda je krenuo točak zla koji nikako da se zaustavi i koji kod mnogih traje i dan-danas”. Na kraju je uputio poruku roditeljima dece iz Novog Pazara da se ne brinu, jer “nema više naše i vaše dece – sva su to naša deca”.⁵

Taj katarzičan govor važan je kao iskrena poruka mladima, koji o tom periodu gotovo ništa ne znaju, jer narativ koji im se servira kroz obrazovni sistem i javni diskurs predstavlja smišljeni falsifikat tadašnjih događaja – posebno uloge Srbije u njima

GENERACIJA KOJA ODBACUJE MANIPULACIJE

Kako ističe profesor Slobodan Marković, istraživanje ukazuje na to da je na sceni generacija kojom se više ne može manipulirati identitetskim narativima. Iako studenti ne odbacuju pitanje identiteta, ono im nije centralna politička odrednica. Za njih je identitet deo ličnog integriteta, ali ne i izgovor

4 Isto.

5 <https://www.slobodnaevropa.org/a/ratni-veteran-govor-rtb-beograd-studenti/33392776.html>

za urušavanje ustavnog poretka. “Za ovu generaciju, identitet je stepenica ka Ustavu – a ne put za njegovo zaobilaženje”, zaključuje Marković. To je, bez sumnje, jedna od najznačajnijih novina koju donosi savremeni studentski pokret.⁶

ODGOVOR DRUŠTVA

Studentski protesti, koji su prerasli u širi građanski pokret, predstavljaju odgovor na stanje koje zahteva temeljnu promenu sistema. Zahtevi studenata – pravda, odgovornost, funkcionalne institucije – jasno izražavaju viziju budućnosti koja je u suprotnosti sa postojećim modelom korupcije i kriminalizacije države.

U zemlji raste pritisak sa svih strana. S jedne strane, društvo sve glasnije zahteva reforme, dok se vlast odupire i odgovara sve otvorenijim nasiljem, koje samo dodatno podstiče pobunu i otpor. Ovaj sukob jasno razotkriva duboku pukotinu između autoritarnog poretka i demokratskog potencijala koji se budi iznutra.

Studentski i građanski protesti mobilisali su društvo koje je decenijama bilo apatično i nesklono otporu. Iako još uvek bez jasno artikulisane alternative vlasti, studentska pobuna postala je okidač za širi društveni bunt. Ona označava početak dugotrajnog i teškog procesa uspostavljanja sistema vrednosti i političke odgovornosti.

Bez nove društvene i političke paradigme, bez novog referentnog sistema vrednosti, teško je zamisliti poraz Vučićevog režima u postojećim okolnostima. Režim je, kako pokazuju i

nedavni lokalni izbori u Kosjeriću i Zaječaru, spreman na sistematske zloupotrebe – od uzurpacije izbornih mehanizama do instrumentalizacije institucija.

U javnom prostoru i dalje dominira estetsko-etički kodeks “naprednjačke estrade”, koji je obesmislio kulturu, obrazovanje i kritičko mišljenje. Opozicija je delegitimizovana ponavljanjem fraze da “želi vlast po svaku cenu”, što se sada koristi i protiv studentskih protesta.

Režimski komentatori nastoje da obesmisle studentske blokade, predstavljajući ih kao izraz hira, a ne političkog uverenja. Blokade koje su nastavljene i posle Vidovdanskog skupa (28. juni) kad su zatraženi prevremeni izbori, okarakterisani su kao “kapric”, uz poređenja s detetom koje zaključava vrata i više iz inata. Ipak, takve reakcije pokazuju upravo strah od autentične energije koja dolazi sa ulica – energije koja bi mogla pokrenuti istinsku promenu.⁷ Jer, kako se dalje navodi, “to što blokade propadaju nije znak nezainteresovanosti naroda već je to znak njegove mudrosti i njegove političke intuicije”.⁸

Međutim, suprotno takvim omalovažavajućim ocenama režimskih komentatora, istraživanja javnog mnjenja pokazuju drugačiju sliku. Prema rezultatima ankete agencije Sprint Insight, sprovedene krajem juna i početkom jula, studentska lista bi ubedljivo pobedila na izborima ako bi se oni sada održali – sa 54,8 odsto podrške naspram 42,1 odsto koliko bi osvojio Vučićev režim.⁹

7 Zoran Đorđević, “Svetionik neuspeha jedne improvizovane pobune”, *Politika*, 3. juli 2025

8 Isto.

9 Da su sutra izbori, student bi “pokosli” Vučića, *Danas*, 18. jul 2025

6 Isto.

Isto istraživanje pokazuje i da građani Srbije najveće poverenje imaju u crkvu i vojsku. Na trećem mestu nalaze se studenti, a odmah za njima univerzitetski profesori, što svedoči o obnovljenoj legitimnosti akademske zajednice u javnosti.¹⁰

Zanimljiv je i podatak da Novak Đoković, teniser svetskog glasa, zauzima prvo mesto kao ličnost koja bi predvodila studentsku listu. To, između ostalog, objašnjava i sve učestalije tabloidne napade na njega – onih istih medija koji su ga godinama prikazivali kao najvažniju srpsku ikonu u svetu.¹¹

Oklevanje Vučića da raspiše vanredne parlamentarne izbore očigledno vodi zaključku da brojke ne idu u njegovu korist. Andrej Ivanji, novinar, koji je objavio istraživanje Sprint Insight, smatra da Vučić tokom poslednjih deset godina izlazi samo na nameštene izbore, te da nije sklon političkom riziku, i koliko god je moguće igra na sigurno i sam proizvođa krize da bi ih rešavao i to koristi kao politički marketing. S obzirom na rezultate istraživanja, Ivanji ocenjuje da Vučić neće dati izbore i da će učiniti sve da ih prolongira koliko god može.¹²

Međutim, spekulise se da bi izbori mogli biti održani krajem godine. Režim je očigledno računao na to da će leto ugasiti bunt, ali su s druge strane, sve češća predviđanja o “vrućoj jeseni” kada je reč o protestima. Od trenutka kad su studenti u blokadi zvanično zatražili vanredne parlamentarne izbore, u javnosti je sve više počelo da se govori o ideji najšireg

mogućeg fronta s jednim zajedničkim ciljem – borba protiv vlasti Srpske napredne stranke koju prevodi Aleksandar Vučić.¹³

U postkonfliktnim i tranzicionim društvima poput Srbije, politika se često ne vodi kao institucionalni proces, već kao borba za lični legitimitet, prestiž i moć. Ključni problem leži u političkoj kulturi koja ne prepoznaje institucije kao prostor saradnje, već kao arenu za borbu i dominaciju. To je naročito izraženo u slučaju predsednika Vučića, koji sebe vidi kao “pravog lidera” Srbije.

Osim toga, aktuelni režim funkcioniše i kao interesna grupa, koja se poslednjih godina znatno obogatila i sada nastoji da očuva svoje privilegije. Važno je istaći da je i EXPO 2027 samo poslednji u nizu velikih projekata povezanih s netransparentnim poslovima i potencijalno visokim nivoom korupcije.

STUDENTI OSLOBODILI SRBIJU OD STRAHA

Uprkos pokušajima da omalovaži, ne samo studentske proteste već i sve veći deo društva, režim Aleksandra Vučića sistematski pokušava da uguši otpor nasiljem, ucenama, otkazima, uskraćivanjem plata – posebno nastavnicima i univerzitetskim profesorima – kao i koruptivnim radnjama poput kupovine glasova, što je viđeno u Kosjeriću i Zaječaru. Ipak, u tome ne uspeva.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² “Vučiću brojke ne idu u korist”, Danas, 21. jul 2025.

¹³ <https://www.blic.rs/vesti/politika/diplomatskim-krugovima-kola-ova-prica-o-izborima-evo-sta-je-potrebno-da-bi-se/jk4yrlh>

Režim Aleksandra Vučića ne uspeva da odgovori na krizu, jer ne razume novu generaciju mladih i ne zna kako da joj se suprotstavi. Iako je ta generacija odrasla u toksičnoj atmosferi, u kojoj su sistematski negirane liberalne vrednosti, umanjavana odgovornost Srbije za ratove devedesetih i kvareni odnosi sa susedima, ipak je izrasla u snažnu zajednicu – konzervativnu i liberalnu, ali i digitalno pismenu koju je teško proniknuti. Njena spremnost na žrtvovanje, upornost i odlučnost da se izbori za bolju Srbiju predstavljaju izazov za postojeći režim.

Pogotovo što studenti odigrali i jednu ključnu ulogu – oslobodili su društvo od straha. Zborovi i plenumi koji se organizuju širom Srbije predstavljaju proces rekonstituisanja razorenog društvenog tkiva. To je možda i njihov najveći uspeh: studentski pokret je delegitimizovao predsednika Vučića, koji je godinama bio gotovo sveprisutan i delovao kao politički nepobediv.

Nesposobnost da krizu prevede u političku sferu i započne dijalog o tranziciji vlasti, Aleksandar Vučić je nadomestio povratkom nasilju i agresiji – istim metodama kojima je započeo svoju političku karijeru devedesetih godina. Proteste je proglasio “obojenom revolucijom” koju, prema njegovim tvrdnjama, finansira Zapad, dok istovremeno nastoji da održi balans u odnosima sa spoljnim akterima, uključujući i Evropu i uniju.

Usred studentskih protesta koji su obeležili političku scenu Srbije tokom 2024. i 2025. godine, ispred zgrade Predsedništva, u Pionirskom parku, pojavio se neobičan ograđeni

prostor – sa klupama, knjigama i porukama o “miru i učenju”. Vlast ga je predstavila kao utočište za studente koji, za razliku od učesnika protesta, “žele da uče, a ne da se bune”.¹⁴

Uprkos tome što su fakulteti nastavili s redovnim radom, Čacilend i dalje opstaje, a ostaje nepoznato kada će biti uklonjen sa ove javne površine u centru grada.

Politički analitičar Dragomir Anđelković, nekadašnji član SNS, ističe da predsednik Vučić strahuje od mogućeg pucanja lanca komandovanja u policiji u kriznim trenucima. Prema njegovim rečima, Čacilend služi kao paravan koji bi omogućio režimu da, po potrebi, u centar Beograda uvede paravojne formacije sastavljene od kriminalnih plaćenika. Takav Čacilend, naglašava Anđelković, nema nikakve veze sa studentskim blokadama, već je proizvod sve dublje svesti Aleksandra Vučića da ga veći deo Srbije više ne podržava.¹⁵

ODGOVOR REŽIMA

Nakon najmasovnijeg protesta, s najmanje 300.000 učesnika, 15. marta u Beogradu, režim je pokazao na šta je sve spreman u obračunu sa studentima i građanima. Prema dostupnim podacima iz *Izveštaja o stanju i ugrožavanju ljudske bezbednosti, ljudskih prava i sloboda u Republici Srbiji (15. januar – 31. mart 2025)*¹⁶, jasno je da je postojao unapred pripremljen

14 Međutim, javnost – a posebno sami studenti – brzo je ironično prozvala ovaj prostor “Čacilend”. Iako je zamišljen kao mesto za učenje, prostor je gotovo prazan, osim nekoliko osoba, od kojih neki, prema svedočenjima, imaju kriminalnu prošlost.

15 “Čacilend bez svrhe, Pionirski park i dalje pod opsadom”, Danas, 22. jul 2025.

16 <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/AD%20HOC%20-%20PRVI%20IZVESTAJ.pdf>

scenario koji je predviđao sukobe. To potvrđuje i upotreba soničnog oružja, tzv. zvučnog topa u trenutku kada su okupljeni odavali počast stradalima u novosadskoj tragediji.

Tokom protesta, a posebno nakon 15. marta, režimski mediji promovišu narativ prema kojem opozicija, studenti i nevladine organizacije navodno žele da izazovu kaos, krvoproliće i raspad države. U taj okvir uklapa se i tvrdnja da Zapad organizuje i finansira “obojevu revoluciju”. Ovakva retorika ima dvostruku namenu: učvršćivanju podrške vladajuće stranke i zastrašivanju građana koji nisu politički opredeljeni.

Za tu svrhu reaktivirana je etnonacionalistička matrica iz devedesetih, sa fokusom na “ustašama”, “izdajnicima”, “separatistima”, “unutrašnjim neprijateljima” i “stranim agentima”, kao i na narativu o zaveri suseda i Zapada protiv Srbije. Te poruke svakodnevno se emituju na televizijama pod kontrolom vlasti – Pink, Happy, Prva, RTS i drugima.

Međutim, pokušaj da se protesti delegitimizuju kao pretnja opstanku države nije uspeo. Vlast se sve manje percipira kao jedini garant stabilnosti i mira.

ZLOUPOTREBA INSTITUCIJA

Posebnu funkciju u osvetničkom pohodu protiv svih neistomišljenika i kritičara vlasti, ne samo onih koji su podržali studente ili učestvovali u blokadama – što je bio manir tokom svih 13 godina vladavine režima Aleksandra Vučića – imaju policija, tužilaštvo, prorežimski mediji, SPC i obrazovne i kulturne politike.

Fizičko nasilje nad protestantima intenzivirano je tokom leta. Osim regularne policije u policijske uniforme su obučeni i brojni kriminalci koji su posebno nasilni, kao i žandamerija i pogotovo Jedinica za obezbeđivanje lica i objekata. Vučić je za svojih 13 godina vladavine napravio svojevrstni inženjering u policiji, smenama, penzionisanjem, sistematizacijama i napredovanjima.

Poverenje u pravosudne institucije ozbiljno je narušeno. Nepravovremeno i selektivno postupanje pravosuđa jasno ukazuje na sistemsku zloupotrebu zakona i kršenje ustavnih principa. Posebno je zabrinjavajuća pojava represivnih mera koje su pojačane tokom studentskih i građanskih protesta.

POLITIČKI PRITISCI NA PRAVOSUĐE

Pravosuđe je već duže vreme pod snažnim političkim pritiscima i koruptivnim uticajima, što je dovelo do potpunog urušavanja njegove funkcije da efikasno sankcioniše kriminal. Kriminalci iz različitih sfera društva, uključujući korupcionaške mreže i političke elite, ne samo da ostaju nekažnjeni već su često institucionalno zaštićeni, postavljeni na važne pozicije i uključeni u nezakonite poslovne aranžmane.

Dugotrajno ćutanje tužilaštva na brutalne javne pretnje i pozive na nasilje usmerene prema manjinama, LGBT populaciji, migrantima, političkim protivnicima i učesnicima protesta postalo je pravilo. Ova praksa omogućava sistemsku represiju na svim nivoima vlasti.

Istrage koje nisu u skladu sa interesima vlasti bivaju blokirane ili diskreditovane, dok se odgovornost i krivica prebacuju na tužioce.

Građanske slobode u Srbiji sistematski su ugrožene. Neistomišljenici, a naročito učesnici protesta, predstavljeni su u javnosti kao “teroristi”, “antisrbi”, “ustaše” i “državni neprijatelji”. Njihovi lični podaci često bivaju javno objavljeni, što ih izlaže pretnjama i fizičkim napadima. U ovim organizovanim kampanjama propagande centralnu ulogu imaju režimski mediji, koji deluju kao produžena ruka vlasti.

Pasivnost pravosudnih organa rezultat je duboko ukorenjene korupcije i kadrovskih rešenja zasnovanih na političkoj podobnosti. Sudije, tužioci, pa i advokati često su postavljeni po partijskim kriterijumima, što je dovelo do tretmana pravosuđa kao ekstenzije izvršne vlasti i njegove institucionalizovane korupcije.

BEZBEDNOSNE SLUŽBE U FUNKCIJI ODBRANE VUČIĆEVOG REŽIMA

U odgovoru vlasti došlo je do naglog zaokreta u percepciji bezbednosnih pitanja. Umesto dijaloga, primenjene su represivne i nezakonite metode: nadzor građana biometrijskim kamerama, upotreba neregistrovanih sredstava prinude (zvučni top), angažovanje paravojnih i parapolicijskih grupa i zloupotreba policije i BIA. Istovremeno je vođen informativni rat, narativom o “obojenoj revoluciji” i stranim agentima, preuzetim iz Moskve, kako bi se delegitimizovali zahtevi građana na unutrašnjem planu.

Poseban značaj imala je sprega vlasti sa strukturama organizovanog kriminala i obaveštajnim službama Rusije, što je dovelo do daljeg udaljavanja od evropskih standarda, urušavanja demokratske kontrole nad institucijama i normalizacije političkog nasilja.

Ovi procesi ukazuju na ozbiljnu eroziju građanskih sloboda, rastuću autoritarnost i rizike za stabilnost celog regiona Zapadnog Balkana.

KRIZA MEDIJA: IZMEĐU GAŠENJA, PROPAGANDE I BORBE ZA PLURALIZAM

Medijska scena u Srbiji nalazi se u dubokoj krizi, obeleženoj gašenjem redakcija, finansijskim kolapsom, političkim pritiscima i rastućim stranim uticajem. Nezavisni mediji bore se sa dugovima, povlačenjem ključnih donatora (USAID, IREX) i onemogućenim pristupom državnom finansiranju, dok provladini mediji uživaju obilnu podršku iz budžeta i od oglašavanja. Evropski donatori nameću stroge uslove, bez institucionalne podrške, dok mediji finansirani iz Moskve nesmetano šire proruske narative i teorije zavere, dodatno sužavajući prostor za pluralizam.

Raspodela frekvencija obezbeđuje dominaciju provladinih emitera, jer su televizije N1 i Nova.rs dostupne samo u okviru kablovskog sistema. Poverenje građana u medije urušeno je zbog polarizacije, izbegavanja vlasti da komunicira sa nezavisnim novinarima i orkestriranih tabloidnih kampanja, što je dovelo do rekordnog broja napada na novinare.

Istovremeno, društvene mreže postaju glavni izvor informisanja, ali i plodno tlo za dezinformacije, govor mržnje i targetiranje.

Ovakvo stanje ugrožava demokratiju i evropske integracije Srbije, dok EU uglavnom ostaje pasivna. Preporuke uključuju ublažavanje kriterijuma za finansiranje, osnivanje stabilnog i nezavisnog medija, te snažnije isticanje problema u izveštajima evropskih institucija. Istraživački portali i dalje uspešno rade, ali bez prenosa u mejnstrim medijima njihov uticaj je ograničen. Ako se kriza ne reši uskoro, postoji realna opasnost da Srbija ostane i bez nezavisnih medija i bez novinara.

OBRAZOVANJE I KULTURA: RASKORAK ZMEĐU DEKLARATIVNIH STRATEŠKIH CILJEVA I PRAKSE

U kontekstu političke krize, postizbornih tenzija i društvenih trauma, obrazovanje i kultura su bili instrumenti za nametanje konzervativnog, etnonacionalnog identiteta, zasnovanog na tzv. "tradicionalnim vrednostima". Ključni dokumenti i mere – od Povelje o srpskom kulturnom prostoru do Priručnika za negovanje nacionalnog identiteta – favorizuju isključivo srpski kulturni okvir, zanemarujući multietničku realnost društva. Uz drastično niska ulaganja u savremenu kulturnu produkciju, netransparentne konkurse i centralizovano donošenje odluka, vlast marginalizuje nezavisne aktere, guši autonomiju institucija i podstiče političku lojalnost. Brojni sukobi obeležili su 2024. i 2025. godinu – od politički motivisanih upada na Filozofski fakultet u Novom Sadu, a

potom i u studentskom kampu, preko protesta kulturnih radnika, do masovnih studentskih i srednjoškolskih blokada posle tragedije na Železničkoj stanici u Novom Sadu. Reakcija režima, zasnovana na autoritarnoj kontroli i retorici po kojoj država poseduje društvo, dodatno je produbila jaz između vlasti i obrazovno-kulturnog sektora, potvrđujući njegovu percepciju kao izvora krize i potencijalnog otpora.

Predsednik Vučić se posebno obrušio na kulturu. Na poražavajuću situaciju u kulturi reagovalo je i više od 40 evropskih umetnika i stvaralaca čiji je Apel objavljen u Le Mondu. U Apelu se poseća da se ukidaju rukovodeće umetničke pozicije i prepuštaju upravnim odborima, čije članove imenuju gradske skupštine (znači SNS). Na taj način vlasti dobijaju mogućnost da otkazuju i kontrolišu programe brojnih manifestacija. U Beogradu je je otkazan letnji festival BELEF, Oktobarski salon, BITEF, Međunarodni filmski festival FEST. U Novom Sadu preduzete su mere protiv umetnika i kulturnih radnika, ukinute su subvencije velikim festivalima, ali i svi projekti pozorišnog odseka na univerzitetu, uključujući i Festival ekološkog pozorišta za decu i mlade. U Zrenjaninu, koji je proglašen Kulturnom prestonicom Srbije za 2025. godinu, povučeni su javni konkursi bez ikakvog objašnjenja. U Šapcu, direktorka pozorišta je otpustila sve koji su podržali proteste. U celoj Srbiji lokalne vlasti traže od rukovodilaca spiskove saradnika koji učestvuju u blokadama i protestima, kako im se ne bi produžavali ugovori.¹⁷ Istovremeno, umetnici koji

17 "U Srbiji sloboda mišljenja, izražavanja i umetničkog stvaranja više ne postoji", *Danas*, 21. jul 2025.

podržavaju Srpsku narodnu stranku dobijaju nagrade i pozicije bez obzira na umetnički kvalitete svog rada.¹⁸

SPC U KONTEKSTU DRUŠTVENIH I POLITIČKIH PODELA

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je jedna od institucija koja tradicionalno uživa najveće poverenje građanja Srbije. Imala je važnu ulogu u oblikovanju vrednosti, pre svega tzv. tradiciionalnih “porodičnih vrednosti” i antizapadnih, odnosno liberalnih vrednosti. Imala je posebnu ulogu, posebno kad je reč o patrijarhu Porfiriju, u kontekstu društvenih i političkih podela u Srbiji koje su eskalirale tokom višemesečnih studentskih i građanskih protesta. Patrijarh javno naglašava potrebu za dijalogom i izbegavanje svrstavanja uz jednu stranu, istovremeno reagujući na incidente nasilja nad studentima. Međutim, odsustvo jasnog i odlučnog stava SPC povodom protesta izazvalo je kritike dela javnosti i intelektualaca, kao i unutrašnje polemike u crkvi. Niz spornih javnih istupa pojedinih crkvenih zvaničnika, uključujući tekstove koji studente prikazuju kao “srpske ustaše”, ili aktere “obojenih revolucija”, izazvao je osude šest episkopa i dela sveštenstva, koji su se javno ogradili od takvog govora i izrazili podršku studentima. Ovi događaji ukazuju na duboku unutrašnju podeljenost SPC između univerzalističkog pristupa zasnovanog na evanđelskim vrednostima i partikularističkog, politički obojenog diskursa, što dodatno reflektuje šire društvene tenzije u Srbiji.

¹⁸ Isto.

MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I KRIZA U SRBIJI

Međunarodni položaj i ugled Srbije drastično su se promenili tokom poslednjih meseci, iako je politička “zvezda” Aleksandra Vučića u padu još od početka ruske agresije na Ukrajinu. Politika zapadne međunarodne zajednice, posebno Evropske unije, tokom poslednje deceniji svodila se na podršku stabilokratiji, bez ulaženja u suštinske probleme Srbije i regiona. Takav pristup omogućio je Vučiću da se, na još uvek fragilnom i nekonsolidovanom Zapadnom Balkanu, svetskim liderima predstavlja kao faktor stabilnosti.

Međutim, upravo je tolerisanje njegovog ponašanja omogućilo da postane kreator haosa, posebno u trenucima kad se suočava s unutrašnjim političkim izazovima, poput studentskih i građanskih protesta. O sve većoj izolaciji Srbije svedoči i drastično smanjena učestalost komunikacije, kako sa zemljama regiona, tako i sa velikim svetskim prestonicama.

Kao izlaz iz sve nepovoljnije situacije, Aleksandar Vučić pokušava da sebi obezbedi posebno mesto između Vašingtona i Moskve. U jednom trenutku čak je ponudio da Beograd bude domaćin susreta Vladimira Putina i Donalda Trampa.¹⁹ Međutim, pokušaj da se probije do donatorske konferencije Republikanske stranke na Floridi završio se neuspešno,²⁰ kao i ponuda da Beograd bude domaćin samita na vrhu. Državni vrh je, naime, želeo da na stranačkoj konvenciji i večeri koju

¹⁹ <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5624917/vucic-srbija-ce-zvanicno-ponuditi-da-bude-domacin-susreta-trampa-i-putina.html>

²⁰ <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5624917/vucic-srbija-ce-zvanicno-ponuditi-da-bude-domacin-susreta-trampa-i-putina.html>

je organizovao predsednik Tramp neformalno razgovara o državnim pitanjima.

Istovremeno, Vučićev doček u Moskvi 9. maja, gde je prisustvovao paradi povodom Dana pobede (što su mu zapadne prestonice zamerile), bio je izuzetno hladan i protokolarno minimalan.²¹ Time je ozbiljno narušen imidž koji je godina ma gradio – da je političar koji je prihvaćen kao ravnopravan sagovornik i na Istoku i na Zapadu. Ipak, Vučić se ponovo sreo s Putinom u Pekingu, gde je takođe, početkom septembra gostovao na, isto tako kontroverznoj, kineskoj vojnoj paradi

Iako ga Evropska unija dočekuje sa sve većim nepoverenjem, ona i dalje ostaje jedina adresa koja mu pruža institucionalnu podršku – uprkos produbljivanju unutrašnje krize i rastućem potencijalu za nasilje. Svi pokušaji da očuva sliku lidera sa jakom međunarodnom pozicijom polako se tope.

Uprkos “oštrim upozorenjima” EU u vezi sa Vučićevim odlaskom u Moskvu, nije usledila nikakva sankcija. Naprotiv – odmah nakon te posete, Evropska unija je isplatila prvu tranšu iz Plana za rast regiona u iznosu od 51,7 miliona eura.²² Dodatno, prema Sporazumu o finansiranju višegodišnjeg operativnog programa za sektore životne sredine i energetike, koji su potpisale Srbija i Evropska unija (EU), odobreno je 240 miliona eura bespovratnih sredstava iz pristupnih fondova EU.²³

21 <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/606795/vucic-moskva-docek.html>

22 <https://n1info.rs/biznis/evropska-komisija-uplatila-517-milion-evra-povoljnih-zajmova-u-drzavni-budzet-srbije/>

23 <https://www.danas.rs/vesti/politika/eu-odobrili-srbiji-240-miliona-evra-bespovratno/>

Sva saopštenja i izjave predstavnika EU pažljivo su formulisana, ali nisu praćene adekvatnim akcijama. Komesarka Kaja Kalas je prilikom svoje posete Beogradu pozvala Srbiju da se strateški usmeri ka EU, ali to nije imalo značajniji odjek. Međutim, poseta predsednice Komisije Ursula fon der Lajen, zajedno sa predsednikom Evropskog saveta Antoniom Kostom, Beogradu takođe je pokazala svojevrsnu ravnodušnost (barem javno), uz poziv Srbiji da ostvari “stvarni napredak” u reformama vezanim za EU. U izveštaju EU o vladavini prava u Srbiji, objavljenog u julu ove godine, između ostalog se navodi da i dalje postoji snažan politički pritisak na pravosuđe i aktere civilnog društva, te da raste zabrinutost za sigurnost novinarki i novinara.²⁴

Jedan od nemačkih komentatora Markus Šenher konstatuje: ako su “predstavnici UN i država EU upozoravali Vučića da dalje ne eskalira, sve je jasnije da Zapadu nedostaju sredstva da izvrši pritisak. Bezlična politika prema Balkanu i sve beznadežniji izgledi Srbije za ulazak u EU doprineli su tome. Ovo je opasno. Ne samo zato što Srbija i dalje ima ogroman uticaj u regionu i što bi mogla da izazove nove sukobe u predvorju EU u bilo kom trenutku, već i zato što je Vučićeva vlada u stalnom flertu sa Rusijom”.²⁵

Ni tada kao ni kasnije nije bilo reakcija na rastuću autokratiju koja je u suprotnosti sa deklarisanim vrednostima EU kojima predsednik Vučić navodno stremiti.

24 <https://n1info.hr/regija/zasto-evropska-unija-gleda-kroz-prste-vucicu-srbija-je-vjesto-iskoristila-svoje-odnose-s-rusijom/>

25 <https://www.rnd.de/politik/kommentar-wohin-fuehrt-vucics-weg-serbien-zwischen-autokratie-und-demokratie-WWKRM3W4VFDDDEEQK2ZW44F6NQ.html>

Ni EU ni Rusija ne vide jasnu alternativu Vučiću, čiji politički autoritet u zemlji nije ozbiljno uzdrman nijednom opozicionom figurom. To je rezultat višedecenijske kriminalizacije opozicije i diskreditacije svih koji kritički promišljaju društvo. Takva atmosfera dovela je do toga da se i studenti distanciraju i od opozicije i od civilnog sektora.

Iako je činjenica da Srbija prodaje oružje Ukrajini, Rusiji poznata od samog početka, oštra reakcija Rusije je usledila tek nedavno, jer Srbija važi za njenog ključnog partnera u regionu. Ove opomene mogu se tumačiti i kao pritisak na Vučića da potvrdi i opravda tu poziciju. Moskva jeste svesna njegove politike “sedenja na više stolica”, ali je do sada tu strategiju tolerisala. Međutim, izjava ruskog ideologa Aleksandra Dugina da je “Vučić izgubio legitimitet i da je nezadovoljstvo njime u Srbiji opšte”, predstavlja ozbiljan signal.²⁶

I Vučić i Milorad Dodik mnogo očekuju od nove američke administracije, ali do sada nije bilo promene u američkoj politici prema Zapadnom Balkanu. Međutim, u najnovijem izveštaju State Departmenta za Srbiju navodi se da je tokom 2024. godine prepoznat niz sistemskih problema, uključujući ograničenu slobodu medija, pretnje i fizičko nasilje nad novinarima i neefikasno pravosuđe, zbog čega su potrebne hitne reforme.²⁷ A u izveštaju za Bosnu i Hercegovinu navodi se da su eskalirajući verbalni i pravni napadi predsednika RS Milorada Dodika potkopali ustavni poredak zemlje, dok je provoka-

tivna i retorika podela zvaničnika RS doprinela je povećanju političkih i etničkih napetosti širom zemlje.²⁸

SVE VEĆE KRITIKE EU ZBOG ESKALACIJE NASILJA

Zbog eskalacije nasilja, hapšenja, premlaćivanja, zastrašivanja građana, zapadni mediji su počeli sve učestalije izveštavati o represiji režima na ulicama gradova širom Srbije. Sve više je napisano o neadekvatnoj politici Zapada, uz zalaganje za realniji stav vlada i Komisije EU prema Srbiji. Najvažniji svetski mediji poput Njujork tajms, Fajnenšal tajms, Gardijan, L'Mond, Figaro, Frankfurt Alemajn cajtung, DW i brojni drugi sve kritičnije izveštavaju o situaciji u Srbiji.

Guardian, na primer, ističe da “demonstranti zaslužuju veću podršku i solidarnost od Evropske unije nego što je trenutno dobijaju. Autokratski i ciničan, gospodin Vučić je zlonamerno prisutan u politici Zapadnog Balkana. Van granica Srbije, on već dugo gaji podmluku i destabilizujuću etno-nacionalističku agendu u vezi sa Kosovom i Republikom Srpskom – entitetom bosanskih Srba u Bosni i Hercegovini. U samoj zemlji, on je sve veća pretnja demokratiji.”²⁹

Sedam izvestilaca UN potpisalo je izveštaj kojim se od vlasti u Srbiji traži da prekinu obračun sa studentima, profesorima, civilnim društvom i građanima, da poštuju ljudska prava i pravo na okupljanje. Izvestiteljka za pravo na obrazovanje Farida Šahid ističe da su svi “veoma zabrinuti jer informacije

26 <https://n1info.rs/vesti/aleksandar-dugin-putinov-filozof-vucicu-je-dosao-kraj-njegov-legitimitet-je-nestao/>

27 <https://fonet.rs/politika/Srbija/36702001/sistemski-problemi-u-srbiji.html>

28 <https://direktno.rs/vesti/region/628164/stejt-department-dodik.html>

29 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/aug/25/the-guardian-view-on-protests-in-serbia-a-battle-for-democracy-that-the-eu-must-not-ignore>

koje smo dobijali iz različitih izvora tokom poslednjih nekoliko meseci, a i ranije, zaista ukazuju na veoma sistematski pokušaj da se utišaju kritički glasovi i da se demontira nezavisnost akademskih institucija”.³⁰

Nakon brojnih napisa u medijima, nemačka vlada po prvi put je zvanično reagovala na proteste i vlastima poručila da “Srbija mora da objasni napade na demonstrante” i “upozorava Vladu Srbije da mora poštovati principe vladavine prava, i garantovati slobodu okupljanja”.³¹

Rezervisano ponašanje Zapada ne znači da Srbija i region nisu pod stalnom observacijom. Nepoverenje prema predsedniku Vučiću i stanju u Srbiji dodatno je pojačalo bezbednosni nadzor nad Srbijom i čitavim regionom. Posebno su značajne posete generalnog sekretara NATO i izjave koje naglašavaju da Alijansa pažljivo prati dešavanja, pre svega u Srbiji. Generalni sekretar Mark Rute izjavio je da će se “učiniti sve za stabilizaciju regiona”, ističući pritom “angažovanost Alijanse na prostoru Zapadnog Balkana” i dodajući da “NATO pomno prati situaciju”.³²

Iznenadna blic poseta italijanske premijerke Đorđe Meloni koja je trajala samo tri sata,³³ kao i poseta austrijskog ka-

necelara Kristjana Štokera usred letnje sezone takođe upućuje na to da su donosili poruke koje se odnose na stabilnost.³⁴ S obzirom na iznenadnost obe posete, posebno Melonijeve, upućuje na to da je, osim šturih izjava o dobrosusedskim odnosima, bilo i reči o stabilnosti regiona, posebno Bosne i Hercegovine, jer se Beograd percipira kao glavni faktor nestabilnosti.

Uzdržanost (kao i prethodnih godina) odražava zabrinutost Brisela da bi odlučniji pristup mogao da gurne Beograd bliže Moskvi i Peking, kao i da bi mogao ugroziti pristup srpskim sirovinama u vreme sve veće globalne konkurencije za ključne resurse.

Međutim, brojni mediji, stručnjaci, članovi Evropskog parlamenta i brojni političari smatraju da je vreme za mnogo oštriji stav prema Vučićevoj administraciji i za pozivanje njegovih lojalista u vladi, parlamentu i pravosuđu na odgovornost zbog autoritarnih politika.³⁵

Kao prvi korak, smatra se, EU treba da razmotri obustavu finansijske pomoći i preferencijalnog pristupa tržištu, kao i povećanje podrške civilnom društvu i nezavisnim medijima.³⁶ Ističe se da, ukoliko EU ne promeni pristup, rizikuje da izgubi potencijalnog saveznika na kontinentu koji je sve podeljeniji između država naklonjenih Kremlju i demokratskih, anti-autoritarnih snaga.³⁷

30 <https://n1info.rs/vesti/izvestiteljka-un-niz-obaveza-koje-srbija-trenutno-krsi-zemlja-se-krece-ka-potpunoj-samovolji-vlasti/>

31 <https://nova.rs/vesti/svet/nemacka-vlada-srbija-mora-da-objasni-napade-na-demonstrante/>

32 <https://www.blic.rs/vesti/politika/mark-rute-za-blic-nato-ce-uciniti-sve-za-stabilizaciju-u-regionu/g9wzb4e>

33 <https://www.euronews.rs/srbija/politika/107017/citanje-poruka-koje-je-dorda-meloni-poslala-u-beogradu-investicija-u-buduce-odnose-i-kontinuitet-po-pitanju-kosova/vest>

34 <https://www.danas.rs/vesti/politika/austrijski-kancelar-u-sutra-u-beogradu/>

35 <https://www.danas.rs/svet/andrij-vdovicenko-srbija-vucic/>

36 Isto.

37 Isto.

Ohrabrujuće je svakako to što su novonastale okolnosti pokrenule EU da upregne sve svoje potencijale za očuvanje evropskog projekta napadnutog i od Rusije i SAD. Evropska komisija je 16. jula predstavila nacrt novog Višegodišnjeg finansijskog okvira Evropske unije za period 2028–2034, koji predviđa gotovo 2.000 milijardi eura za bezbdnost i odbranu (Protect EU). U tom kontekstu je proširenje EU postalo strateški i geopolitički imperativ. Predviđeni budžet biće dostupan samo uz proveru reformi i pridržavanja evropskim standardima.³⁸

Brojne kritike na račun Vučićevog režima i rastuće represije u Srbiji dovele su do toga da je u Evropskom parlamentu održana raspravu pod nazivom *“Talas nasilja i kontinuirana*

*upotreba sile nad demonstrantima u Srbiji”*³⁹. Posebno su se čuli oštri tonovi iz redova zelenih, socijalista i socijaldemokrata.

Manfred Veber, predsednik poslaničke grupe Evropske narodne partije (EPP), poručio je da će budućnost Srpske napredne stranke (SNS) u okviru EPP biti predmet interne rasprave. On je naglasio da EPP pažljivo prati događaje u Srbiji, te da grupacija “nije slepa” na poslednje slike nasilja, zbog čega će se otvoriti pitanje statusa SNS u ovoj političkoj porodici.⁴⁰

Vučić, međutim, tvrdi da ne očekuje promenu statusa SNS u EPP, niti u odnosima sa nemačkom Hrišćansko-demokratskom unijom (CDU), strankom kojoj pripada i predsednica Evropske komisije Ursula fon der Lajen.⁴¹

³⁸ <https://radar.nova.rs/politika/plan-eu-za-zapadni-balkan/>

³⁹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/evropski-parlament-srbija-rasprava-protesti/33526020.html>

⁴⁰] <https://europeanwesternbalkans.rs/manfred-veber-evropska-narodna-partija-raspravlja-o-clanstvu-sns/>

⁴¹ <https://www.vijesti.me/svijet/balkan/774456/vucic-ne-ocekujem-promjenu-statusa-sns-a-u-evropskoj-narodnoj-partiji>

NEMAČKA PODRŠKA KLJUČNA

Nemačka je više od decenije, naročito u vreme kancelarke Angele Merkel, igrala centralnu ulogu u oblikovanju politike EU prema Zapadnom Balkanu. Berlin je dosledno posmatrao Aleksandra Vučića kao “stabilnog partnera” koji, uprkos autoritarnom načinu vladavine, može da garantuje mir u regionu i da otvori prostor za rešavanje kosovskog pitanja. Vučić je, zauzvrat, vešto koristio tu percepciju: usvajao je proevropsku retoriku, dok je istovremeno produbljivao veze sa Rusijom, Kinom i drugim autoritarnim režimima.

Politika Nemačke u velikoj meri bila je vođena logikom stabilokratije – davanja prednosti kratkoročnoj stabilnosti u odnosu na demokratsku transformaciju. Takav pristup omogućio je Vučiću da se međunarodno predstavi kao garant reda na krhkom i nekonsolidovanom Zapadnom Balkanu.

Briselski sporazum je u početku davao opravdanje za ovakav stav, ali je njegova relevantnost nestala nakon prve tri godine. Već 2016, pojavili su se pokušaji podele Kosova (koje su predvodili Rama, Tači i Vučić), a kulminirali su otvorenom raspravom na konferenciji u Austriji 2019. godine. Kancelarka Merkel je zaustavila taj predlog, dok je Tači kasnije optužen za ratne zločine, prebačen u Hag. Od tada je dijalog praktično u zastoju, a odnosi između Kosova i Srbije su potpuno blokirani. Naprotiv, Srbija je ponovo pokušala da destabilizuje situaciju, poput nasilnog incidenta u Banjskoj (2023). U međuvremenu, Vučić održava toksičnu antikosovsku naraciju, podrivajući svaku mogućnost normalizacije.

Nemačka je najveći trgovinski partner Srbije. Hiljade radnih mesta u Srbiji zavise od investicija iz Nemačke. Logika

Berlina bila je da se preko ekonomskih veza Srbija “veže” za EU – pod pretpostavkom da će ekonomska zavisnost postepeno privući zemlju evropskim normama.

Nemački mediji krajem leta počeli objektivnije izveštavati o krizi u Srbiji i verovatno su prethodnica promeni i zvačnog stava. Jer, u svim napisima se zaključuje da je neophodna promena pristupa Srbiji.

Oslanjanje na Vučića kao garanta stabilnosti i dalje traje, uprkos sve većim dokazima o suprotnom. Pitanje je koliko dugo EU može da održava ovu iluziju dok Srbija tone sve dublje u autoritarizam i geopolitičko balansiranje na račun EU (što ilustruju Vučićeve posete Moskvi i Peking, uprkos nezadovoljstvu Brisela). Neki smatraju da neizvesnost oko toga ko bi mogao da zameni Vučića, samo dodatno učvršćuje sumnje u kredibilitet EU i njenu posvećenost sopstvenim vrednostima. Zaista, mnogi građani koji protestuju u Srbiji veruju da Berlin i Brisel i dalje stoje iza Vučića.

Protesti neće prestati, a verovatno će se nasilje režima pojačavati. To čini neophodnim sistemsku promenu u pristupu EU – posebno Nemačke – prema Srbiji. Ključno je razbiti široko rasprostranjenu percepciju da je EU slaba pred Vučičevim autoritarizmom. Iako je EU osudila državno nasilje, do sada je izbegavala da direktno ukaže na Vučićevo odgovornost, kao i odgovornost njegove vlade i policije. Došlo je vreme da Nemačka i EU zauzmu čvršći stav prema Srbiji. Sva potrebna sredstva imaju na raspolaganju – ono što nedostaje jeste politička volja da ih upotrebe.

MOSKVA: MADA NEPOUZDAN, VUČIĆ JOŠ UVEK U IGRI

Mada Vučić ne uživa potpuno poverenje Moskve zbog svoje politike balansiranja, Rusija se oglasila povodom eskalacije nasilja, ističući da se “prelazak sa mirnih protesta na nasilni scenario odvija uprkos tome što rukovodstvo zemlje ozbiljno shvata trenutnu situaciju i postojeće probleme”. Kako se dodaje, “Rusija ne može ostati ravnodušna prema onome što se dešava u bratskoj Srbiji, koja u teškim uslovima nalazi snagu da sačuva samostalnost i brani svoj suverenitet”. Moskva je izrazila uverenje da će se “Srbija izboriti sa pokušajima da se potkopa unutrašnje jedinstvo srpskog naroda, koje je neophodno u ovom istorijskom trenutku”.⁴²

Moskva je proteste u Srbiji takođe okarakterisala kao “obojevu revoluciju” na čemu se Predsednik Srbije, redovno zahvaljivao posebno zbog ruske pomoći u borbi protiv “obojevine revolucije” koju, kako stalno ističe, podstiče Zapad.

Osim zvanične podrške režimu, pojedini ruski mediji naglašavaju da građani Srbije protestuju protiv bahatosti elite okupljene oko Vučića, koja se bogati na račun državne kase. Ističe se i da su protesti usmereni protiv potčinjavanja zemlje interesima transnacionalnih korporacija, političkoj kontroli SAD i EU, te predaji nacionalnih resursa zapadnim kompanijama. Posebno se naglašava da Vučić nije dosledan srpsko-ruskom bratstvu i da prijateljstvo s Rusijom koristi samo zarad lične koristi: “On nije naš kućkin sin”. U tim komentarima zaključuje se da se Rusija mora jasno odrediti prema tome – šta je u Srbiji konstanta, a šta promenljiva: ‘konstanta’ je većinski

rusofilski pravoslavni narod, a ‘promenljiva’ Vučić i njegova ekipa. Ako Moskva žrtvuje konstantu zarad promenljive – izgubiće Srbiju”.⁴³

Vučić je nedavno prisustvovao obeležavanju 80. godišnjice pobede u Drugom svetskom ratu u Peking, gde se, osim sa Si Đinpingom, sastao i sa Putinom. Ipak, kako primećuje ambasador u penziji Srećko Đukić, osim “velike reklame i publiciteta u Srbiji, gde će Vučić ponovo isticati da se u jednom danu susreo sa liderima polovine svetskog stanovništva, ne vidim stvarne efekte ovog puta”.⁴⁴

Rusija je oduvek imala snažnu bazu u Srbiji, ali je aktuelni režim omogućio njenu dodatnu infiltraciju u bezbednosne službe. Veliki deo akademske zajednice, kao i Srpska pravoslavna crkva, proruski su orijentisani. Kroz svoje kanale, Moskva ostvaruje uticaj i na deo studentskog pokreta.

Vučić je uživao podršku Moskve sve dok je dominirao političkom scenom u Srbiji, ali je očigledno da tu podršku više nema. To se jasno vidi i na primeru “slučaja NIS”, koji pretilo da Srbiju uvede u duboku ekonomsku krizu, jer predsednik Vučić nije bio u stanju da na vreme reši pitanje američkih sankcija.

⁴² Saopštenje Ministarstva spoljnih poslova Rusije, 15. avgust 2025.

⁴³ https://zvezdaweekly.ru/news/20258181841-JMnih.html?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop&utm_referrer=https%3A%2F%2Fdzen.ru%2Fnews%2Fstory%2F3c527471-97f3-5377-aefe-69180873a23f

⁴⁴ <https://nova.rs/vesti/politika/vucic-danas-u-kini-s-putinom-djinpingom-erdoganom-i-kim-dzong-unom-predsednik-u-prirodnom-okruzenju-diktatora-srbiji-ponovo-nanositi-stetu/>

IV. ODBROJAVANJE DO RASPADA SISTEMA

Protesti koji ne jenjavaju i čiji se kraj ne nazire ozbiljno su urušili Vučićevu moć, što on očigledno prepoznaje, s obzirom na svakodnevno pojačavanje represije. Njegovi pokušaji da unutrašnju krizu prebaci na tzv. velikosrpsko pitanje nisu uspeli ni u zemlji ni u regionu. Najpre je pokušao da Vojvodinu predstavi kao “secesionističku pretnju”, zatim da studente iz Sandžaka okarakterise kao “džihadiste”, a potom i da navodnim “spašavanjem” Milorada Dodika od presude, koja mu zabranjuje političko delovanje u narednih šest godina, mobilše nacionalističku podršku.

Srbija beleži i ekonomsku stagnaciju, kao i povlačenje stranih investitora. Kvartalni izveštaj Evropske komisije o ekonomijama zemalja kandidata, ili potencijalnih kandidata za članstvo u EU pokazuje da su zemlje Zapadnog Balkana zabeležile niži rast nego u prethodna tri meseca, a Srbija, najveća ekonomija u regionu, iskusila je najveće usporavanje rasta, sa 3,3 odsto na 2 odsto.⁴⁵

Mada je režim bio nasilan od samog početka, protesti su uglavnom bili mirni i bez većih incidenata na strani demonstiranata. Međutim, situacija je eskalirala sredinom avgusta kada su grupe pristalice vlasti, često maskiranih kriminalnih grupa, napale demonstrante. Suprotno očekivanjima Aleksandra Vučića da će demonstracije tokom leta jenjavati, građanska neposlušnost prerasla je u masovne pobune širom

Srbije. Odgovor vlasti postaje sve nasilniji – policiji se pridružuju i kriminalne grupe, tzv. “lojalisti”. Umesto da štiti građane, policija obezbeđuje pristalice Aleksandra Vučića, koje na demonstrante bacaju predmete, uključujući petarde i suzavac. Sve češće dolazi i do pretnji vatrenim oružjem, pa je zabeleženo da su pojedini policajci izvlačili pištolje, a neki i pucali u vazduh.

Policija sve teže održava red, a broj povređenih raste na obe strane. Predsednik Srbije svesno produbljuje krizu i podiže tenzije u društvu. Provladini fudbalski navijači pojavljuju se na mestima protesta i sukobljavaju sa demonstrantima, s očiglednim ciljem da izazovu građanske sukobe.

Predsednik Vučić, već vidno pokazuje da ne vlada situacijom, svakodnevno preti da će država uvesti red u roku od nekoliko dana, što objašnjava porast represije prema svim akterima – od slobodnih medija, studenata, običnih građana. Zbog pozornosti međunarodne zajednice Vučić izbegava da uvede vanredno stanje, mada ono sto se noću dešava na ulicama gradova Srbije jeste neproglašeno vanredno stanje. Glavni razlog sto se ne uvodi vanredno stanje je, između ostalog, EXPO27 jer bi imalo efekat odvrćanja na mnoge eventualne učesnike.

Vučić je pod pritiskom pokušao da preuzme inicijativu, pa je u televizijskom obraćanju krajem avgusta, ponudio da debatuje sa predstavnicima protesta “na svim našim televizijama, na svim portalima”, što je odbijeno kao ponuda koja je

⁴⁵ <https://forbes.n1info.rs/biznis/evropska-komisija-usporavanje-ekonomije-srbije-najvece-u-regionu-u-prvom-kvartalu/>

prekasno stigla. Odgovor je usledio pod uslovom da se odmah raspišu izbori.⁴⁶

Za sada, Vučićeve strategija oslanja se na vreme, ali i na neutralne reakcije, pre svega EU. On se nada da će dugotrajni protesti jenjavati vremenom što bi omogućilo da se njegov predsednički mandat dobede do kraja, odnosno do 2027. To bi mu svakako omogućilo opstanak na vlasti dok se ne steknu uslovi za njegovo mirnije povlačenje.

Po svemu sudeći, Vučić se opredelio za istočnjačku despotiju. To se posebno očitovalo na protestu u Novom Sadu "Srbijo da li se čujemo". Novi Sad i Vojvodina su pod posebnim pritiskom vlasti, jer je pobuna tamo najžešća i najslojevitija (poniženje Vojvodine počelo je antibirokratskom revolucijom 1989, ukidanjem njene autonomije, pljačkom, etničkim čišćenjem manjina i naseljavanjem srpskih izbeglica iz Hrvatske, BiH, sa Kosova).

Nepopustljivost i rešenost da po svaku cenu sačuva vlast, Aleksandar Vučić produbljuje krizu koja može završiti u još većem nasilju i kolapsu režima poput onog u Albaniji 1997. godine. Ukoliko EZ ne bude reagovala na nasilje viđeno u Novom Sadu, onda je demokratija i njene vrednosti na izdisaju.

⁴⁶ <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-protesti-srbija-dijalog-poziv/33512726.html>

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Srbija je zvanično opredeljena za članstvo u EU mada aktuelna vlast nije napravila iskorak u tom pogledu, posebno kada je reč o poglavlju 23 i 24. Imajući u vidu promenjene geostrateške okolnosti, kao i da je podrška građana Srbije članstvu EU pala ispod 40 odsto u odnosu na prvu deceniju ovog veka, kad je ta podrška bila 60 odsto, politika EU podilaženja Beogradu pokazala se neuspešnom. Studencki i građanski protesti ogolili su dubinu krize u Srbiji sa neizvesnim ishodom.

Studentski protesti su obelodanili nefunkcionalnost državnih institucija, neprofesionalnost i korumpiranost sistema, ali su takođe pokazali i duboko nezadovoljstvo građana koje je kulminiralo tragedijom u Novom Sadu. Iako je studencki pokret inspirisao narodni ili građanski pokret, još se nije konstituisao u političkog aktera, uprkos masovnim skupovima u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu.

Srbija je jedna od najmanje bezbednih zemalja u Evropi. Militarizacija društva tokom poslednjih deset godina, uz organizovani kriminal temeljno su kriminalizovali celo društvo što je dovelo i do povećanog broja masovnih ubistava i svakodnevnog nasilja u raznim oblicima.

Nakon 13 godina vladavine SNS i predsednika Vučića, društvo je fragmentirano i bilo je bez ikakvog uticaja. Protesti su probudili društvo i pokrenuli proces njegove rekonfiguracije, što se već ogleda u različitim formama delovanja – zborove i plenum pre svega. U tom procesu koji će trajati artikulisaće se i političke opcije.

Proces suočavanja sa nedavnom prošlošću nije ni započeo. Nakon promena 2000. godine postavljen je okvir, a civilni sektor bio

je glavni nosilac tog napora. Međutim, dolaskom SNS na vlast, ne samo da je taj proces prekinut, već su sve državne politike u ključnim sferama – sudstvo, mediji, kultura i obrazovanje – stavljene u funkciju negiranja, relativizacije i falsifikovanja prošlosti.

U trenutnim međunarodnim okolnostima Balkan nije prioritet velikih sila, ali to ne znači da ignorisanjem problema u Srbiji region ne može ponovo postati žarište ozbiljnih tenzija i sukoba. Kriza u Srbiji ne može se rešiti preko noći, jer je izraz višedecenijske frustracije, besa i osećaja poniženja. Uz to, društvo nema jasnu političku orijentaciju, što dodatno otežava uticaj EU, iako raspolaže svim potrebnim alatima koje do sada nije u potpunosti koristila.

Zato je neophodna sistemska promena pristupa EU prema Srbiji, pre svega kako bi se otklonilo rašireno uverenje da EU pokazuje slabost prema Vučiću. Iako je EU osudila nasilje, do sada nije jasno ukazala na njegovu ulogu, niti na odgovornost vlade i policije.

Da bi EU bila efikasna i uverljiva, mora redefinisati svoju politiku prema Srbiji:

- aktivno se uključiti u rešavanje krize koja je došla do tačke nepredvidljivosti i rizika od nasilnog scenarija, imajući u vidu ponašanje režima i predsednika Vučića;
- Opstajanje aktuelnog režima samo produžava agoniju i EU rizikuje da izgubi potencijalnog saveznika na kontinentu koji je sve podeljeniji između država naklonjenih Kremlju i demokratiskih, anti-autoritarnih snaga.
- Održavanje režima Vučića na vlasti u datim okolnostima dodatno omogućava Rusiji i Kini da učvrste prisustvo na Zap. Balkanu.
- Zato EU treba odlučno da reaguje na urušavanje demokratije u Srbiji, kako bi se sprečio scenario destabilizacije sličan onom u Albaniji 1997;

- ponuditi okvir za mirnu tranziciju vlasti i institucionalizaciju protesta;
- zahtevati konkretne oblike odgovornosti od državnih aktera, naročito zvaničnika i policijskih rukovodilaca koji su naređivali nasilje;
- primeniti finansijski pritisak kroz suspendovanje IPA pretpri- stupnih fondova dok ne budu ostvareni merljivi rezultati u borbi protiv korupcije, reformi pravosuđa i slobodi medija;
- usmeriti veću pažnju na civilno društvo kao ključnog nadzornika i partnera u obnovi poverenja građana u demokratski proces;
- jasno usloviti članstvo u EU potpunim usklađivanjem sa zajed- ničkom spoljnom i bezbednosnom politikom, posebno u odnosu na Rusiju;
- EU mora prepoznati značaj studentskih i građanskih prote- sta u Srbiji, posebno onog dela koji obuhvata sve obrazovne institucije – škole i univerzitete. Bez podrške i reformi obra- zovnih institucija nezamisliva je promena vrednosnog sistema. Posebno je važno da se održi autonomija Univerziteta koji je sada na uduru, jer će upravo visokoškolsko obrazovanje izne- driti novu političku elitu;
- s obzirom na višedecenijsku devastirajuću nacionalističku po- litiku, proces tranzicije u Srbiji će trajati više od decenije i zato je neophodno pripremiti sve politike koje će narednu dece- niju promovisati demokratske i liberalne vrednosti, kako bi se osposobile nove generacije da misle evropsku budućnost Srbije.

II – VLADAVINA PRAVA – TEMELJ DEMOKRATIJE

Jedno od ključnih merila demokratičnosti države je dosledna vladavina prava – od najviših institucija do lokalnih samouprava. Njeno jezgro čini jednakost svih pred zakonom, što osigurava pravičnost pravosuđa, posebno tužilaštava kao garanta ljudskih prava, zakonitosti i demokratskog poretka.

U Srbiji je poverenje u institucije ozbiljno narušeno. Selektivna primena zakona i kršenje ustavnih načela postali su pravilo. Tokom studentskih i građanskih protesta, započetih u novembru 2024, represivne mere – politički motivisani progoni, nasilje i demonizacija – dodatno su pojačane. Režim Aleksandra Vučića kriminalizuje studente u blokadi, njihove profesore, univerzitete i građane.

Zahtevi studenata da tužilaštava i sudovi rade u skladu sa zakonima i Ustavom nisu slučajni: pravosuđe je godinama pod političkim pritiscima i nagriženo korupcijom, što je uništilo njegovu osnovnu funkciju – prevenciju i sankcionisanje kriminala. Zbog hronične pasivnosti tužilaštva, kriminalci – od korupcionaških bosova do politički povezanih aktera – ne samo da ostaju na slobodi, već su institucionalno zaštićeni, nagrađivani visokim funkcijama, kupovinom propalih firmi, uzurpacijom imovine i učešćem u diplomatskim strukturama. Nepostupanje nadležnih prisutno je čak i kod najtežih krivičnih dela.

Dugogodišnje ignorisanje brutalnih javnih poziva na nasilje – prema manjinama, LGBT osobama, migrantima, političkim protivnicima i učesnicima protesta – dovelo je do normalizacije represije.

ZLOUPOTREBA INSTITUCIJA I URUŠAVANJE GRAĐANSKIH SLOBODA

Građanske slobode su sistematski ugrožene. Neistomišljenici, naročito učesnici protesta, označavaju se kao “teroristi”, “antisrbi”, “ustaše”, “državni neprijatelji” i “veleizdajnici”. Njihovi lični podaci – adrese, radna mesta, pa i fakultetske kancelarije – javno se objavljuju, čime postaju mete za napade i društvenu osudu. Režimski mediji, uključujući televizije sa nacionalnom frekvencijom i tabloide, imaju ključnu ulogu u ovom organizovanom linču.

Pasivnost tužilaštava u slučajevima organizovanog kriminala, spornih investicija, privatizacija i pljačke javnih resursa posledica je systemske korupcije. Politički podobni kadrovi postavljeni su na čelne pozicije u pravosuđu i advokatskim komorama, čime je izvršna vlast pretvorila sudstvo u svoju ekspozituru. Od dolaska Srpske napredne stranke (SNS) na vlast, korupcija je postala deo institucionalnog ustrojstva, posebno kad je reč o trgovini uticajem.

OKIDAČ: STUDENTSKI BUNT

Tragedija u Novom Sadu 1. novembra 2024, kada j pod ruševinama nadstrešnice železničke stanice poginulo 15 ljudi (jedna teško povređena osoba preminula je kasnije), pokrenula je masovne studentske proteste i blokade širom zemlje. “Inicijalna kapisla” bio je napad na studente i profesore Fakulteta dramskih umetnosti (FDU) u Beogradu 22. novembra 2024. Akadmci su napadnuti kad su simbolično zaustavili saobraćaj na Bulevaru umetnosti, da bi minutom ćutanja u 11.52 – trenutak pada novosadske nadstrešnice – odavli poštu stradalima. Okupljeni su tada napadnuti verbalno i fizički; među napadačima su bili i lokalni funkcioneri SNS, a neke napadačice snimljene su dok su kišobranima udarale studente.

Incident je inicirao masovni studentski bunt do koji se ubrzo proširila na gotovo sve univerzitete u zemlji. Četiri meseca kasnije, Milena Aleksić, jedna od napadačica na studente FDU, potpisala je sporazum o priznanju krivice, dok su među optuženima i Milija Koldžić, tada član veća GO NoviBeograd, kao i Ivan Stanišić.

[Izvor: “Incidenti na protestima u Srbiji: Nagodba napadača na studente FDU sa tužilaštvom”, BBC na srpskom, 25. mart 2025.]

STRAH OD RASKRINKAVANJA

Kako su studentski zahtevi postajali sve glasniji, a protesti masovniji, uporniji i kreativniji, tako je i odgovor vlasti bivao sve rigidniji, perfidniji i agresivniji. U pitanju nije samo odbrana političke moći, već i duboki strah od razotkrivanja kriminalnih radnji u gotovo svim oblastima društva, koje bi mogle rezultirati višegodišnjim zatvorskim kaznama za pojedine nosioce vlasti.

“Naši zahtevi su pre svega usmereni na krivičnu odgovornost i rad pravosudnih institucija, za šta predsednik Republike nije nadležan. Za ispunjenje prvog zahteva – objavljivanje kompletne dokumentacije o rekonstrukciji Železničke stanice i utvrđivanje odgovornosti za smrt 16 ljudi – nadležni su Više javno tužilaštvo, glavna javna tužiteljka Zagorka Dolovac i Tužilaštvo za organizovani kriminal”, izjavila je Tatjana Rašić, 22-godišnja studentkinja Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, za BBC na srpskom.⁴⁷

Studenti i univerzitetski profesori odbijali su dijalog sa vlastima, ističući da je njihova adresa isključivo – zakon. Više puta su protestovali ispred zgrade Višeg javnog tužilaštva, predavši stotine pisama glavnoj tužiteljki sa zahtevom za utvrđivanje odgovornosti.

Tužilaštva, a s njima i celokupno pravosuđe, našli su se u središtu javnih kritika, jer su tokom godina postali simbol nefunkcionalnosti pravne države. U jeku sve dublje društvene krize, građani ih vide kao stubove vlasti podređene izvršnoj

⁴⁷ Studentske blokade i institucije: Ko je nadležan za ispunjenje zahteva, BBC na srpskom, 25. mart 2025.

grani, kojom dominira jedan čovek – predsednik Republike Aleksandar Vučić.

Pre gotovo pet godina portal *Istinomer* sproveo je anketu “Koje institucije najviše škripe?” u kojoj su građani javno tužilaštvo ocenili kao najneefikasniju instituciju, sa 24,35 odsto glasova. Nova anketa više nije potrebna: tokom protesta “Izbori se”, studenti u blokadi Univerziteta u Novom Sadu izglasali su pravosuđe kao najdiskreditovaniju instituciju u zemlji.⁴⁸

Nepoverenje građana u Javno tužilaštvo posledica je dugotrajnog servilnog odnosa njegovog vrha prema nosiocima izvršne vlasti. Mnogobrojne korupcionaške afere u kojima su se pojavljivali ministri i drugi visoki funkcioneri nikada nisu dobile pravosudni epilog – najčešće nisu ni pokrenuti postupci. Tužilaštvo je postalo simbol dvostrukih aršina: “malim lopovima skidamo glavu, a velikima kapu”. U tom vakuumu odgovornosti, ulogu istražnih organa preuzeli su – novinari.⁴⁹

“Iako su mnogi sudije i tužioci sa zabrinutošću posmatrali propadanje pravosuđa, retko ko je bio spreman da se javno suprotstavi. Većina se oslanjala na institucije poput Visokog saveta sudstva i Visokog saveta tužilaštva, zaboravljajući da lična odgovornost počinje upravo u trenutku kad institucije ćute. Otvoreni otpor bio je rizičan – zbog brojnih mehanizama za ‘disciplinovanje’ neposlušnih, uključujući i mogućnost gubitka posla”.⁵⁰

48 Malim lopovima skidamo glavu, a velikim kapu, Radar, 18. april 2025. Isto.

49 Isto.

50 Isto.

“PREĐENE CRVENE LINIJE”: SUDIJE I TUŽIOCI POD PRITISKOM VLASTI

Napadi i pritisci predstavnika zakonodavne i izvršne vlasti na sudsku granu vlasti ozbiljno ugrožavaju sam pravosudni poredak. Sutkinja Upravnog suda Vesna Danilović upozorava da su “pređene crvene linije” i da je odgovornost svih pravosudnih aktera da ne ostanu nemi pred urušavanjem pravosuđa.⁵¹

Danilović je istakla da se “pravni poredak zasniva na podeli vlasti” i da je sudska vlast, po Ustavu, nezavisna i samostalna. Upozorila je da se poslednjih meseci dešava opasna “simbioza zakonodavne i izvršne vlasti”, dok je sudstvo sve češće izloženo brutalnim pritiscima i neprimerenim izjavama, naročito od poslanika i samog predsednika Republike.⁵²

Kao posebno zabrinjavajući primer navela je skup “Ne damo Srbiju”, održan u aprilu u Beogradu, tokom koga su izjave predsednika Vučića, prema njenim rečima, imale elemente krivičnih dela, uključujući ometanje pravde i zloupotrebu funkcije. Iako, kako kaže, ne može da tvrdi, postoje ozbiljne indicije da se radilo o neprimerenom uticaju na pravosuđe.⁵³

Komentarišući Vučićevu najavu da će podneti krivičnu prijavu protiv tužioca koji je odbio da hapsi “novinare blokaderskih medija”, Danilović je naglasila da svako ima pravo da podnese prijavu, uključujući i predsednika. Međutim,

51 Sudija Danilović: Napadi i pritisci na pravosuđe prešli crvene linije, Danas, 24. april 2025.]

52 Isto.

53 Isto.

problematičan je način na koji se to radi. “Ako predsednik veruje da je neko počinio krivično delo, može podneti prijavu – ali u tišini. Kad to učini javno, u trenutku kada je tužiteljka tek naložila sprovođenje istražnih radnji, to je opasna poruka: ‘ako ne postupate kako ja očekujem, bićete gonjeni’. To je pretnja – i sudijama i tužiocima”, upozorila je Danilović.⁵⁴

POZIV U ODBRANU PROFESIJE: REAKCIJA SUDIJA I TUŽILACA

Grupa sudija i javnih tužilaca, njih oko 620, uputila je u aprilu javni poziv kolegama da stanu u odbranu profesije, reagujući na izjave predsednika Republike koje, po njihovoj oceni, prelaze granice prihvatljivog i ulaze u sferu krivične odgovornosti.

U saopštenju se navodi:

“Ovih dana sa velikom zabrinutošću svedočimo izjavama predsednika Republike Srbije. Ove izjave prevazilaze dosadašnje zadiranje u nadležnosti pravosudnih organa, neukusno komentarisanje postupaka u toku, i poprimaju obeležja krivičnih dela.

Imunitet štiti predsednika od datog glasa i iskazanog mišljenja u vršenju svoje funkcije, međutim, direktni uticaji na krivične postupke izlaze iz predsedničkih prerogativa.

Izjavom da će lično podneti prijavu protiv javnog tužioca koji je zakonito postupao u pretkrivičnom postupku – u predmetu za koji predsednik smatra da nema osnova za gonjenje

– predsednik je izvršio eklatantno ometanje javnog tužioca u vršenju funkcije. Time je, smatramo, učinio radnju koja predstavlja krivično delo Ometanje pravde (član 336b, stav 2 Krivičnog zakonika)...

...Deljenjem tužilaca i sudija na podobne i nepodobne, uz uvredljive epitete, predsednik kontinuirano narušava ugled tužilaštva i sudstva.

Zato pozivamo sve kolege da stanemo u odbranu naše struke, ustavnosti i zakonitosti, sećajući se zakletve koju smo sa ponosom položili.

Svima ostalima poručujemo: suprotstavićemo se svakoj pretnji, uvredi, omalovažavanju i odmazdi prema bilo kom kolegi koji savesno i zakonito postupi.

U teškim vremenima prva je na ispitu – vladavina prava. A mi smo njeni čuvari. Poslednji je čas da svako dostojan sudijske i tužilačke funkcije stane u njenu odbranu”.⁵⁵

Tragedija u Novom Sadu otvorila je brojna pitanja o odgovornosti, sistemskim propustima i institucionalnom nemaru. Društvo je podignuto na noge zahtevajući istinu i pravdu. Na profilu studenata u blokadi Elektrotehničkog fakulteta (@etfblokada), krajem jula 2025. godine objavljena je poruka: “270 dana od ubistva u Novom Sadu. Nula odgovornih”.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Saopštenje sudija i javnih tužilaca: “Izjave predsednika poprimaju obeležja krivičnih dela”, 11. april 2025.

PREBACIVANJE PREDMETA I UPIRANJE PRSTOM

Nakon gotovo devet meseci pravosudni bilans je porazan: tri pokrenute istrage, nijedna presuda i nijedna potvrđena optužnica. Drugim rečima, pravosuđe do sada nije uspelo ni da utvrdi sve osumnjičene za krivična dela koja su dovela do smrti 16 građana.

Najdalje je odmakao predmet koji se odnosi na korupciju. Više javno tužilaštvo u Beogradu podiglo je 4. marta optužnicu protiv Slobodanke Katanić, menadžerke za razvoj investicija u AD “Infrastruktura železnica Srbije”, Milutina Savovića, predsednika komisije za tehnički pregled stanice i Biljane Krstić, članice iste komisije. Katanić se tereti za zloupotrebu službenog položaja i teško delo protiv opšte sigurnosti, dok se Savović i Krstić terete za nesavestan rad u službi i isto teško krivično delo.

Nedugo zatim, Vrhovno javno tužilaštvo prebacilo je predmet Tužilaštvu za organizovani kriminal. Iako je Viši sud u Beogradu potvrdio optužnicu, žalbeni rok je blokirao početak suđenja. O žalbi još nije odlučeno – Apelacioni sud u Beogradu potvrdio je da u ovom predmetu nije održao ni sednicu.

U međuvremenu, u predmetu koji se direktno odnosi na smrt 16 ljudi situacija je još nepovoljnija. Više javno tužilaštvo u Novom Sadu krajem februara podiglo je optužnicu protiv 13 osoba, među kojima su i javnosti poznata imena: Goran Vesić, bivši ministar građevinarstva; Jelena Tanasković, vršilac dužnosti direktora “Infrastrukture železnica Srbije” u trenutku

nesreće; njen prethodnik Nebojša Šurlan; i Anita Dimoski, bivša pomoćnica ministra.⁵⁶

Na potvrdu ove optužnice i dalje se čeka, dok se sud i tužilaštvo “prepucavaju” – kako izjavama, tako i formalnim odlukama. Sudija Apelacionog suda u Novom Sadu u penziji, Savo Đurđić, ocenio je da se “sud i tužilaštvo u ovom predmetu međusobno optužuju i opstruiraju, umesto da građanima ponude odgovore, odgovornost i pravdu”.

SELEKTIVNA PRAVDA I INSTITUCIONALNA OPSTRUKCIJA

Još u fazi istrage, vanraspravno veće Višeg suda u Novom Sadu ukinulo je pritvor Goranu Vesiću, iako ga je prethodno odredio sudija za prethodni postupak. Sud je naveo da Više javno tužilaštvo nije dostavilo dovoljno dokaza koji bi potkrepiili osnovanu sumnju – što predstavlja presedan u praksi, posebno u predmetima ovakve težine i javne vidljivosti.

Isti scenario ponovio se i nakon podizanja optužnice: pritvor Vesiću ponovo nije određen, iako su okolnosti, dokazni materijal i opis izvršenih dela gotovo identični onima koji se stavljaju na teret Aniti Dimoski.

Sudija Apelacionog suda u Novom Sadu u penziji, Savo Đurđić, ocenjuje da srpsko pravosuđe ne može da funkcioniše nezavisno u predmetima u kojima izvršna vlast vrši otvoren pritisak:

⁵⁶ Tragedija u pravosudnom lavirintu: Osam meseci od pada nadstrešnice, a niko ne odgovara za smrt 16 ljudi, Insaider, 10. jun 2025.

“Nažalost, iako je reč o slučaju koji je izazvao ogroman društveni potres i predstavlja prvi zahtev studentskih protesta, postupak u vezi sa padom nadstrešnice ostaje paradigmatički primer selektivne pravde i neprofesionalnog postupanja pravosuđa. Tužilaštvo je napadnuto i spolja i iznutra – spolja od političkog vrha, a iznutra od politički podobnih rukovodilaca”,^{57]}

Dodatne sumnje u opstrukciju postupka izazvalo je novo odlaganje saslušanja veštaka i svedoka, nakon što je advokat Gorana Vesića, Nemanja Aleksić, zatražio izuzeće svih tužilaca – od postupajućeg do vrhovnog. Time je kompletan postupak u Višem javnom tužilaštvu u Novom Sadu zaustavljen na neodređeno vreme. Odlaganje je usledilo samo pola sata pre zakazanog saslušanja veštaka i dva svedoka koje je predložila sama odbrana.⁵⁸

Aleksić je takođe zatražio dopunu veštačenja i uključivanja američkog FBI, kako bi se ispitala mogućnost terorističkog napada – što su mnogi ocenili kao pokušaj daljeg razvlačenja procesa i skretanja pažnje sa suštine[Isto].

Dramatičan preokret usledio je 1. avgusta 2025, kad je Tužilaštvo za organizovani kriminal (TOK) saopštilo da je, u okviru istrage o korupciji povezanoj sa projektom modernizacije pruge Novi Sad – Subotica – državna granica, uhapšeno 11 osoba.

Među njima su i visokopozicionirani bivši državni funkcioneri: Tomislav Momirović, nekadašnji ministar

građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, Goran Vesić, Anita Dimoski, bivša vršilac dužnosti pomoćnika ministra, Nebojša Šurlan, bivši direktor “Infrastrukture železnice Srbije”, te više osoba iz kompanija uključenih u projekat.

Uhapšeni se terete za zloupotrebu službenog položaja, proneveru, pranje novca i krivična dela protiv opšte sigurnosti. Prema saopštenju TOK, reč je o rezultatima rada Udarne grupe za finansijske istrage.

Postupkom je obuhvaćen i Goran Vesić, bivši ministar, koji je u trenutku hapšenja bio na bolničkom lečenju. Određen mu je pritvor zbog opasnosti od uticaja na svedoke i uznemirenja javnosti. Međutim, još u fazi istrage, vanraspravno veće Višeg suda u Novom Sadu ukinulo mu je pritvor, iako ga je prethodno odredio sudija za prethodni postupak. Sud je obrazložio da Više javno tužilaštvo nije pružilo dovoljno dokaza koji bi potkrepili osnovanu sumnju – što je presedan u praksi, naročito u predmetima ovakve težine i javne vidljivosti.

Istraga obuhvata i Gorana Rosića (firma “TECO”), Nenada Ignjatovića (firma “Deko tim”, osumnjičen za poresku utaju i pranje novca) i Slobodanku Katanić, bivšu menadžerku za investicije u “Infrastrukturi železnice Srbije” i odgovornu za realizaciju projekta Beograd–Budimpešta.[N1, 01.08.2025.]

57

58 Radio 021, 24. jul 2025.

OŠTETILI BUDŽET ZA 115 MILIONA DOLARA

Tužilaštvo za organizovani kriminal saopštilo je da su zaključivanjem nekoliko aneksa Komercijalnog ugovora osumnjičeni Tomislav Momirović, Goran Vesić, Anita Dimoski, Miloš Šurlan i Vladan Katanić omogućili kineskoj kompaniji *China Railway International – China Communications Construction Company (CRIC–CCCC)* da prema investitoru i finansijeru do sada naplati ukupno 1.214.100.460,43 USD za izvedene radove, kao i da izvede dodatne radove vredne 64.258.060,00 USD, čije će plaćanje uslediti naknadno.

Na taj način izvođaču je pribavljena imovinska korist od najmanje 18.759.287 USD, dok je budžetu Republike Srbije neta šteta od 115.558.520,43 USD – što predstavlja razliku između preuzetih finansijskih obaveza i ugovorne cene iz originalnog ugovora.

Udarna grupa Tužilaštva nastavlja istragu finansijskih tokova povezanih sa svim fazama projekta “Modernizacija i rekonstrukcija mađarsko–srpske železničke pruge” na relaciji Novi Sad – Subotica – Kelebija. Prethodno je Vrhovna javna tužiteljka Zagorka Dolovac okončala višemesečni spor oko nadležnosti, odlučivši da predmet preuzme TOK, nakon analize prikupljenih dokaza. Istraga obuhvata sve faze – od planiranja i projektovanja, preko izvođenja radova, do puštanja u rad novosadske železničke stanice.⁵⁹

⁵⁹ (Izvor N1: “Ko je sve na spisku za hapšenje pored Momirovića i Vesića”, 1. avgust 2025.

ZELENOVIĆ: “PREPLAĆENO NAJMANJE 40 MILIONA EURA”

Govoreći o finansijskim tokovima u vezi s padom nadstrešnice, bivši kopredsednik stranke Zajedno Nebojša Zelenović ocenio je da je “stvar vrlo jednostavna”. Po njegovim rečima, ceo posao na zgradi i kolosecima plaćen je 65 miliona eura, dok stručne procene tržišne vrednosti variraju između 15 i 25 miliona eura.

“Objavljivanje dokumentacije pokazalo bi da je vlast preplatila radove za najmanje 40 miliona eura – i da je zbog te krađe poginulo 16 ljudi”, rekao je Zelenović, dodajući da bi takvo otkriće neminovno dovelo do pada Vlade i ozbiljnog ugrožavanja položaja predsednika Republike. Smatra da bi Tužilaštvo za organizovani kriminal tada moralo da procesuirati sve političare i biznismene umešane u posao.⁶⁰

REAKCIJE PRAVNIKA: BORBA PROTIV KORUPCIJE ILI POLITIČKI OBRAČUN?

Nakon što je TOK početkom avgusta uhapsio 11 bivših funkcionera, među njima i Vesića i Momirovića, u javnosti su se pojavile dileme – da li je reč o iskrenoj borbi protiv korupcije ili režiranom “igrokazu” vlasti.

Advokat Božidar Prelević smatra da slučaj nije fingiran, jer bi u suprotnom vlast reagovala mirnije: “Kada tužilac ima

⁶⁰ Izvor: Fonet, “Razgovor za ‘Simptom’ – Zelenović: Verujem da ovog režima možemo da se rešimo mirnim putem”

jasne dokaze, teško ga je zaustaviti. Vučić nije govorio o Vesiću već o Dodiku jer zna gde istraga vodi”; on je upozorio da je opasno to što vlast krivični postupak protiv svojih funkcionera naziva “tužilačkim državnim udarom”. Ocenjuje da je na delu ozbiljan pritisak na pravosuđe i pokušaj da se obesmisli njegova nezavisnost.”⁶¹

Sudija Apelacionog suda Miodrag Majić podseća da hapšenja, iako medijski atraktivna, često ne znače i pravdu: “Od hapšenja do pravosnažne presude dug je i neizvestan put. Optužnice mogu pasti, a presude biti oborene”.⁶²

Slično misli i tužilac Radovan Lazić iz CEPRIS, navodeći da većina sudija i tužilaca godinama pasivno posmatra urušavanje pravosuđa, a tek nekolicina javno o tome govori.

PRESEDAN: PRAVOSUĐE PROTIV PREDSEDNIKA

Studentski protesti probudili su široku potrebu za pravdom i vladavinom prava, a pojedini tužioci počeli su striktno da primenjuju zakon, što, prema ocenama analitičara, predsedniku nije odgovaralo.

Zato je poručio da će “tužioci koji ne budu štitili poredak i zakon biti promenjeni”. Ova izjava izazvala je snažnu reakciju – više od 600 sudija i tužilaca javno je stalo u odbranu profesije, optužujući predsednika da ide “korak dalje

61 Izvor N1: “Prelević: Vesića bi trebalo izolovati dok je u bolnici”, 3. avgust 2025

62 “Iza vesti”, gost sudija Apelacionog suda Miodrag Majić, N1, april 2025

u porobljavanju pravosuđa” i pokušava kadrovski da utiče na sastav tužilaštva.⁶³

VUČIĆ: “SKANDALOZNA HAPŠENJA” I OPTUŽBE NA RAČUN TUŽIOCA NENADIĆA

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić oštro je kritikovao hapšenja bivših ministara Tomislava Momirovića i Gorana Vesića, nazivajući ih “skandaloznim”. Najavio je da će podneti krivične prijave protiv osoba koje su organizovale akciju hapšenja, uz tvrdnju da je istraga selektivna – jer je jedan od osumnjičenih izostao iz pritvora navodno zbog ličnih veza sa “vrhovnim blokaderom”.

Vučić je aludirao na fotografije objavljene u provladinim medijima, na kojima se vidi glavni tužilac Tužilaštva za organizovani kriminal (TOK) Mladen Nenadić u društvu osoba koje vlast smatra “nepodobnim” – među njima bivšeg košarkaša Dejana Bodiroge, rektora Univerziteta u Beogradu Vladana Đokića, prorektora Nebojše Bojovića i bivšeg izvršnog direktora “Infrastrukture Železnice Srbije” Milutina Miloševića.⁶⁴

Prema interpretaciji tabloida, upravo je Bojović bio taj “zaštićeni” osumnjičeni – jer je u vreme tragedije obavljao funkciju predsednika Skupštine preduzeća i ubrzo nakon pada nadstrešnice podneo ostavku. Protiv Nenadića je, pozivajući se na te fotografije, podneta krivična prijava.⁶⁵

63 Radar, 18. april 2025.

64 Ko je Mladen Nenadić, tužilac “koji se odmetnuo od države”, Vreme, 1. avgust 2025.

65 Isto.

POLITIČKE PORUKE I “NAJAVA OLUJE”

Komentarišući tvit potpredsednice Stranke slobode i pravde Marinike Tepić – kojim je poručila da je “ovo do sada bila lagana kiša, a da sledi oluja” – Vučić je ocenio da je to znak da se TOK “ohrabrio” da procesuirá uticajne osobe. Istovremeno je upozorio da će “odgovornost stići sve uključene”, kako za hapšenja, tako i za navodne pokušaje državnog udara.

“Mnogi bi bili iznenađeni kada bih otkrio šta sam sve čuo i šta se zaista događalo u pozadini istrage”, izjavio je Vučić, poručivši da “dolazi vreme” da se sve razotkrije. Direktno je optužio Nenadića da je akciju hapšenja sproveo “u dogovoru sa Evropljanima”, tvrdeći da postoje svedoci koji potvrđuju da su pojedina hapšenja bila zahtev stranih partnera. Najavio je podnošenje više krivičnih prijava, tražeći da se objave imena tih “Evropljana”.⁶⁶

RAKIĆ VODINELIĆ: “OVO NIJE DRŽAVNI UDAR, VEĆ RAD PO ZAKONU”

Suprotno narativu provladinih medija, profesorka prava u penziji i članica Anketne komisije za ispitivanje odgovornosti zbog pada nadstrešnice Vesna Rakić Vodinelić odbacila je tvrdnje da je reč o državnom udaru.⁶⁷

66 Predsednik Srbije najavio podnošenje krivičnih prijava... Danas online, 3. avgust 2025.

67 Jučerašnja hapšenja iznenađenje, ali ne državni udar, N1, 2. avgust 2025.

“U zemlji sa vladavinom prava hapšenje visokih funkcionera bilo bi očekivano, dok je u Srbiji to izuzetak”, rekla je, dodajući da je “ključni problem u aneksima ugovora”, koji su po njenoj oceni izvor korupcije i logično polazište istrage.⁶⁸

Ona smatra da je istraga ozbiljna i vođena s određenim stepenom nezavisnosti, uz napomenu da je Nenadić verovatno imenovan kao kadar SNS i samog Vučića, ali da “postoje dokazi koji se ne mogu ignorisati”. Prema njenim rečima, moguće je da Nenadić “razmišlja o drugačijoj budućnosti” i da istraga zaista može biti autentična – ali je upozorila na potrebu da se sačeka razvoj događaja, posebno kada je reč o proširenju istrage na druge osobe povezane s projektom, budući da je finansijer bila država.⁶⁹

UTICAJ GLAVNE TUŽITELJKE EU LAURE KOVEŠI

Teorija po kojoj Srbija ne može da promeni aktuelni režim bez spoljne podrške, uključuje i mogućnost intervencije Laure Koveši, glavne tužiteljke Evropskog javnog tužilaštva (EPPO). EPPO je nezavisna institucija EU zadužena za istrage i gonjenje krivičnih dela koja štete budžetu Unije, poput korupcije, pranja novca i prekograničnih poreskih prevara.

Iako Koveši ne može direktno uticati na istrage u državama koje nisu članice EU, njene nadležnosti se protežu i na osobe izvan Unije, ako se sumnja da su oštetile finansijske

68 Isto.

69 Isto.

interese EU. Ovo je važno zbog toga što Srbija dobija velika sredstva iz EU kao kredite, donacije i grantove.

U februaru 2024, Evropski parlament je pozvao na proveru IPA fondova dodeljenih Srbiji, a početkom 2025. potvrđeno je da je vrhovna tužiteljka Srbije Zagorka Dolovac razgovarala sa šefom Delegacije EU o mogućoj saradnji sa kancelarijom Laure Koveši.⁷⁰

Laura Koveši je za RTS potvrdila da Evropsko javno tužilaštvo istražuje moguću zloupotrebu EU fondova u projektu rekonstrukcije Železničke stanice u Novom Sadu, koji finansira Evropska investiciona banka. Istraga je pokrenuta na osnovu pritužbe privatnog lica. Koveši je naglasila da njihova nadležnost nije istraživanje nesreće u kojoj je poginulo 16 ljudi, već isključivo moguće pronevere i korupciju vezanu za evropski novac.⁷¹

SARADNJA PRAVOSUDNIH ORGANA I POLITIČKE KONTROVERZE U SRBIJI

Međunarodna pravna pomoć i razmena informacija u istragama teških krivičnih dela, naročito u borbi protiv organizovanog kriminala i trgovine narkoticima, u demokratiskim državama predstavljaju standardnu praksu. Međutim, u Srbiji se takva saradnja često doživljava kao “strana zavera”,

⁷⁰ Šta bi za Srbiju značila saradnja sa Kancelarijom evropskog javnog tužioca? <https://preugovor.org/> 14. februar 2025.

⁷¹ <https://rts.rs/lat/vesti/politika/5675680/laura-kovesi-za-rts-istrazujemo-kako-se-trosio-novac-eu-a-ne-nesrecu-u-novom-sadu.html>

posebno kad se tiče visokih državnih funkcionera i njihove umešanosti u kriminal.

Mreža KRIK je pre više od godinu dana objavila dešifrovanu komunikaciju sa Sky aplikacije, koju su koristili vođa narkokartela Darko Šarić i biznismen blizak Srpskoj naprednoj stranci, Dragoljub Zbiljić. Ta prepiska otkriva veze između političara, tajkuna i kriminalnog miljea u Novom Sadu, kao i umešanost pojedinih visokih zvaničnika, uključujući i premijera Miloša Vučevića i Andreja Vučića (brat predsednika Vučića), u kriminalne tokove i postavljanje kadrova u državne institucije.⁷²

Evropol je policiji Srbije omogućio pristup toj komunikaciji pre godinu dana, ali do sada nije bilo reakcije u pravosudnim postupcima vezanim za Šarića.

U martu 2025, prepiska je zvanično dostavljena Tužilaštvu za organizovani kriminal u Beogradu. Glavni tužilac Mladen Nenadić i vrhovna tužiteljka Zagorka Dolovac, koji raspolažu ovom kompromitujućom dokumentacijom, našli su se pod snažnim pritiskom i napadima, jer bi mogli pokrenuti istrage protiv visokih zvaničnika.

Prema procenama, cela kampanja protiv njih, uključujući i promene narativa oko pada nadstrešnice u Novom Sadu, ima za cilj da ih spreči da pokrenu istrage koje bi mogle otkriti umešanost vrha vlasti. Predsednik Vučić, kako se navodi, preventivno se obračunava sa tužiocima i čini sve da sakrije sopstvenu i umešanost svojih najbližih u ovu aferu.

⁷² Šta otkriva prepiska s aplikacije Sky o vezama mafije i SNS? Al Jazeera Balkans, 6. februar 2025.

Osim toga, Tužilaštvo za organizovani kriminal vodi i istragu poznatu kao “Generalštab”, koja se odnosi na falsifikovanje dokumenata radi uklanjanja zgrade Generalštaba sa liste kulturnih dobara, kako bi objekat bio prodat stranom investitoru.⁷³

NAPADI VLASTI NA GLAVNOG TUŽIOCA NENADIĆA ZBOG ISTRAGE O PADU NADSTREŠNICE

U poslednje vreme intenzivno traju napadi i hajka vlasti i prorežimskih medija na sudije i tužioce koji su se “oteli kontroli”, a posebno je na meti glavni tužilac Tužilaštva za organizovani kriminal (TOK) Mladen Nenadić.

Nenadić je u izjavi za list Danas istakao da ne komentariše izjave političara, a da “TOK postupa i nastaviće da postupa u skladu sa Ustavom i zakonima Srbije”. Ova izjava usledila je nakon što je predsednik Srbije Aleksandar Vučić najavio krivične prijave protiv onih koji su “organizovali akciju hapšenja” u istrazi pada nadstrešnice u Novom Sadu, u kojoj su privedeni bivši ministar Tomislav Momirović i drugi funkcioneri.⁷⁴

⁷³ Youtube, Instagram, dr, Miroslav Parović, Slobodarski narodni pokret, 2. avgust 2025.

⁷⁴ Tužilac Nenadić o Vučićevim optužbama: TOK postupa u skladu sa Ustavom i zakonima Srbije, N1, 4. avgust 2025.

ŠTA SE DEŠAVA U TUŽILAŠTVIMA I KAKO SE PRIKRIVA KORUPCIJA

Tužilaštva u Srbiji dugo su bila pod snažnim uticajem vlasti, a stanje se nije bitno promenilo ni nakon studentskih i građanskih zahteva za jačanje institucija i poštovanje njihovih nadležnosti.

Jasmina Paunović, nekadašnja tužiteljka Višeg javnog tužilaštva u Posebnom odeljenju za sprečavanje korupcije, sada u penziji, podseća na velike slučajeve korupcije povezane sa visokim funkcionerima vlasti i njihovim bliskim krugom. Paunović i tužiteljka Bojana Savović doživele su posledice doslednog rada – skinute su sa predmeta, smenjene i degradirane nakon istraga u Elektroprivredi Srbije (EPS). Uprkos građanskim protestima i pritvorima osumnjičenih, nijedan slučaj nije pravosnažno okončan.⁷⁵

Prema njenim rečima, tužilaštvo funkcioniše kao i država – ljudi koji su podobni i poslušni dobijaju najvažnije predmete i kontrolišu dalji tok istraga. Glavni beogradski tužilac Nenad Stefanović i glavna republička tužiteljka Zagorka Dolovac okružili su se istomišljenicima, a praksa “preko reda” dodele predmeta postala je uobičajena, naročito u slučajevima privođenja studenata, građana i opozicionara.

Važan aspekt je i kontrola odbrane okrivljenih u krupnim slučajevima – angažuju se vlastima bliski i kompromitovani advokati poput Vladimira Đukanovića ili Gorana

⁷⁵ Jasmina Paunović za Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, mart 2025.

Petronijevića, čiji je zadatak da ih “usmeravaju”, sprečavajući ih da iznesu neprijatne istine.⁷⁶

Postoje ljudi čiji se predmeti godinama “vuku u fijokama”, a izvlače se tek “po potrebi” – uglavnom u trenucima kada vlast najavljuje veliku borbu protiv korupcije. To pokazuje da nema iskrene volje za stvarnom borbom protiv korupcije. Tužiocima često nemaju uvid ko radi na kojim predmetima, što nije slučajno, jer se tako skrivaju faze istrage u medijski interesantnim slučajevima.⁷⁷

U slučaju pada nadstrešnice u Novom Sadu, zanimljiv je primer hapšenja Slobodanke Katanić, menadžera u “Infrastrukturi Železnice Srbije”. Protiv nje je krivičnu prijavu podneo advokat jedne od okrivljenih, a prvobitno ju je tužilac u Novom Sadu odbacio kao neosnovanu. Međutim, predmet je preuzeo glavni tužilac Višeg javnog tužilaštva u Beogradu Nenad Stefanović, a Katanić je uhapšena iako nije službeno lice, a optužbe se odnose na falsifikovanje javnih dokumenata vezanih za nadstrešnicu. Tužiteljica Paunović smatra da je reč o političkom aktu, jer je u Novom Sadu krivična prijava odbijena, a u Beogradu se naglo pojavljuju osnove za krivično delo.⁷⁸

Poslanik i predsednik Narodnog pokreta Srbije Miroslav Aleksić podseća na slučaj “Jovanjica” iz 2019, kad je otkrivena najveća plantaža marihuane u Evropi, ali do pravosudnog epiloga nije došlo. Vlasnik Predrag Koluvija proveo je dve godine

u pritvoru, a potom pušten da bi otvorio nove firme. Policijska istraga otkrila je da je imao podršku državnih struktura, uključujući policajce i agente BIA i VOA, koji su optuženi za pomaganje. Suđenje “Jovanjica 2” nije počelo, a Koluvija je pušten u kućni pritvor i tvrdi da je slučaj namešten.⁷⁹

Unutar tužilaštava postoje podele, ali ne javne. To su hermetički zatvorene sredine, gde često izostaje profesionalni integritet. Postoje ljudi koji podržavaju sistem, oni koji ćute i oni koji se suprotstavljaju, uglavnom oni koji rade na kontrolisanim predmetima. Tužilaštvo odražava stanje celog društva. Situacija se može popraviti samo ako se promeni korumpirana vlast. Korupcija je kao hobotnica: ako joj se odreže jedan krak, pojaviće se drugi. Da bismo krenuli napred, potrebno je “skinuti glavu hobotnici” – vrh vlasti.⁸⁰

UN: PREKINUTI ODMAZDU

Stručnjaci za ljudska prava UN izrazili su duboku zabrinutost zbog sve učestalijih pojačanih pritisaka i odmazde koje vlast u Srbiji sprovodi prema studentima, profesorima, braniteljima ljudskih prava, aktivistima civilnog društva i običnim građanima. Ova represija se dešava usred jednog od najvećih i najdugotrajnijih protesta u novijoj istoriji Srbije, što je izazvalo ozbiljnu zabrinutost međunarodne zajednice.

Stručnjaci UN naglašavaju da u Srbiji svedočimo sistematskom pokušaju da se učutkaju kritički glasovi i da se sruši

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Jasmina Paunović za Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, mart 2025.

⁷⁸ Jasmina Paunović za Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, mart 2025

⁷⁹ Aleksić: Institucije da objasne zašto Koluvija nije uhapšen 2012. godine, Krik, 27. jun 2024.

⁸⁰ Isto.

nezavisnost akademskih institucija, čime se ugrožavaju temelji demokratije i slobode izražavanja. Oni podsećaju da protesti nisu samo studentski pokret, već test zrelosti i odgovornosti države u oblasti ljudskih prava i otpornosti demokratskih institucija.

Pristup pravdi, efikasni pravni lekovi i reparacija, kako ističu stručnjaci, predstavljaju temeljna prava prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima. Žrtve kršenja ljudskih prava moraju imati neometan pristup pravdi, pravo na naknadu štete i, što je posebno važno, zaštitu od daljih oblika odmazde i zastrašivanja.

Protesti pokreta “Studenti u blokadi” započeti krajem 2024. godine, kao zahtev za odgovornošću, prerasli su u masovni narodni pokret koji traži ne samo pravdu za stradale (u Novom Sadu), već i celokupnu odgovornost vlasti, transparentnost u radu državnih institucija i veća ulaganja u obrazovanje.

Stručnjaci UN pozvali su Vladu Srbije da odmah prekine praksu odmazde i zastrašivanja svih koji se zalažu za pravdu i demokratske promene, ističući da je očuvanje ljudskih prava i nezavisnih institucija ključno za stabilnost i razvoj Srbije.⁸¹

ZAKLJUČCI:

Kad tužilaštvo započne postupke ili donosi odluke koje nisu usklađene sa političkim interesima vlasti, predsednik pribegava kombinaciji pritisaka, diskreditacije i institucionalnog potiskivanja.

Diskreditacija i medijske kampanje – plasira se narativ kojim se osporava profesionalni integritet tužilaca, dovodi u pitanje njihova motivacija ili ih se povezuje sa “političkim centrima moći” i “stranim interesima”.

Institucionalni pritisci – koriste se mehanizmi unutrašnje kontrole, disciplinski postupci i “rotacije” unutar tužilaštva kako bi se izolovali ili sklonili tužioci koji vode osjetljive predmete.

Paralelno procesuiranje – iniciraju se drugi predmeti ili kontrapredmeti, kako bi se relativizovala važnost istrage i zamaglio fokus javnosti.

Pravna opstrukcija – u okviru sudskih veća ili procesnih manevara predmeti se opstrušu, bilo vraćanjem optužnica na doradu, odbijanjem pritvora ili odugovlačenjem.

Personalizacija sukoba – umesto da se raspravlja o meritumu slučaja, sukob se premešta na lični nivo između političkih lidera i nosilaca tužilačkih funkcija, čime se stvara atmosfera lične osvete, a ne institucionalne odgovornosti.

81 UN –politika–Srbija Prekinuti odmazdu, N1, FoNet, 4. avgust 2025.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Tokom aktuelne političke krize u Srbiji, naročito u poslednje vreme, više visokih državnih zvaničnika javno je ispoljavalo nezadovoljstvo postupanjem sudova u krivičnim postupcima vođenim protiv učesnika demonstracija i tražili su primenu oštrijih kaznenih mera u ovim postupcima.

U nameri da ova reagovanja pravosuđa “upodobi sopstvenim očekivanjima” vlast je sve učestalije počela da najavljuje reforme koje bi za cilj imale stavljanje sudske grane vlasti pod (još) veću političku kontrolu i još direktnije uplitanje izvršne vlasti u rad javnih tužilaštava.

Ova vrsta kontrole kojoj vlast teži neizbežno bi išla na uštrb građanskih prava i političkih sloboda koje garantuju Ustav Srbije i Evropska konvencija o ljudskim pravima, pre svega prava lica lišenih slobode, slobode okupljanja, misli i izražavanja, kao i prava na pravično suđenje.

Primeri ovakvih štetnih praksi mogli su se videti u predloženim izmenama krivičnog zakonodavstva kao i u predloženim izmenama Zakona o policiji, pri čemu bi u trenutnoj društvenoj i političkoj klimi budući predlozi mogli biti i daleko radikalniji.

U svom nastojanju da pravosuđe u potpunosti podredi svojoj političkoj volji vlasti u Srbiji aktivno pribegavaju medijskim kampanjama kojima se pokušavaju diskreditovati disonantni tonovi koji kritikuju postojeće stanje u srpskom pravosuđu.

Pune posledice ovakve kampanje još nisu vidljive budući da njihov neposredni cilj nije udaljavanje ovih kadrova iz pravosuđa ili njihova marginalizacija unutar njega, već pripremanje političkog ambijenta u kojem bi tako nešto bilo moguće – ili čak

poželjno – u okviru njegovog rekonfigurisanja za služenje autokratskoj vlasti u nedemokratskom društvu.

IMAJUĆI U VIDU NAVEDENO NEOPHODNO JE:

1. Odvrćati od reformi kojima bi pravosuđe i policija bili direktno stavljeni pod političku kontrolu koja bi se temeljila na kršenju osnovnih prava garantovanih EKLJP i Ustavom Srbije;

2. Evropska unija morala bi, u okviru mehanizama koji joj stoje na raspolaganju u predpristupnom procesu novih zemalja članica, da osujeti takve legislativne poteze koji bi predstavljali ozbiljnu prepreku na putu Srbije ka punopravnom članstvu u EU.

3. Podrška strukovnim udruženjima i grupama u odbrani samostalnosti i nezavisnosti rada pravosuđa;

4. Upravo u cilju uspostavljanja sudske vlasti kao vlasti a ne kao sluškinje volji političkih moćnika, mora se raditi na uspostavljanju prostora u okviru kojeg će nosioci sudske vlasti biti svesniji svoje društvene uloge, odgovornosti koju ona sa sobom nosi i iz kojeg će moći sudsku vlast da brane kako od pokušaja podrivanja njene samostalnosti i nezavisnosti kao takve tako i od pritisaka iz drugih grana vlasti usmerenih na postupanje u pojedinim preU ovom procesu važnu ulogu imaju strukovna udruženja kroz koja se najširi krug lica iz redova pravosuđa uključuju u javnu polemiku o pitanjima od značaja za pravosuđe i njegovo funkcionisanje.

III – BEZBEDNOSNI IZAZOVI

POLICIJA I LJUDSKA BEZBEDNOST

Pad nadstrešnice na renoviranoj železničkoj stanici u Novom Sadu 1. novembra 2024. godine poslužio je kao povod za eskalaciju već nagomilanog nezadovoljstva u društvu. Ovo nezadovoljstvo raslo je paralelno sa kontinuiranim izbornim poredama vladajuće stranke, uz Aleksandra Vučića kao “zaštitno lice”. Svaka izborna poreda pratila je sve intenzivnije kritike javnosti zbog metodologije izbora, partijskog protekcionizma, nepotizma, korupcije i kriminala.

Ovo je ključ za razumevanje masovnog građanskog protesta koji je nakon 5. novembra 2024. munjevitio zahvatio celu Srbiju, uključujući studente, sa dugim kolonama građana koje su, bez obzira na vremenske prilike, prenosile nezadovoljstvo sve do Strazbura i Brisela. Tokom protesta, učesnici su u početku često nailazili na agresivne vozače, potaknute izjavama Vučića u kojima je izraženo razumevanje za njihov bes.

I na takve miroljubive kolone protestanata u početku su često vozilima naletali razjareni vozači, podstaknuti ne jednom izjavom Aleksandra Vučića u kojoj je iskazao razumevanje za njihov bes što im “blokaderi” ometaju kretanje. Blokaderima nisu međutim nazvani i učesnici protesta ispred

zgrade Predsedništva i Parlamenta⁸², u centru glavnog grada Srbije koji su mesecima, 24/7, blokirali jednu od glavnih saobraćajnih transferzala grada.

Srbija se tako s kraja 2024. i početka 2025. suočila sa značajnom promenom u percepciji bezbednosnih pitanja s kontinuiranom porastom bebezbednosnih rizika u sučeljavanju nezadovoljnih građana i studenata i vladajućih struktura.

NASLEĐE BEZBEDNOSNIH PROBLEMA

U 2024. godinu pri čijem je kraju u Srbiji došlo do najvećih i najdužih građanskih protesta i pobune u novijoj istoriji Srbije i vlast i država i društvo ušli su sa problematičnim nasleđem otvorenih i neprevladanih pitanja iz domena bezbednosne politike.

Neuspeh vlasti da progura *Nacrt zakona o policiji*,⁸³ koji krajem 2023. zbog brojnih kritika zakonskih predloga koje je sadržao nije ni pušten u dalju skupštinsku proceduru. U “stopiranom zakonu” bilo je predviđeno, između ostalog, i poseb-

82 <https://net.hr/danas/svijet/tko-su-caci-studenti-koji-hoce-da-uce-4e8770bc-01a0-11f0-b485-829ff0affdfc>

83 <https://www.juznevesti.com/bbc-news-na-srpskom/policija-i-srbija-povucen-nacrt-zakona-o-unutrasnjim-poslovima-sta-je-sve-sporno/#:~:text=Tik pred početak 2023%2C,Ministarstvo unutrašnjih poslova je,da je i ovaj predlog povučen iz procedure.>

no kritikovano planirano korišćenje nove savremene tehničke opreme i oružja. Te su se kritike pre svega odnosile na *opremu za biometrijski nadzor*⁸⁴ koja omogućava prepoznavanje i identifikaciju građana, ali i na nabavku tzv. zvučnog topa – što će biti reaktuelizovano u mesecima građanskih protesta, s proleća 2025. Tada su građanima počele da stižu prijave zbog učešća na protestima iako tokom njih nisu bili ni legitimisani ni privođeni. Javnost je na to reagovala otvoreno iznoseći sumnje da je vlast počela da pribegava ne samo nezakonitom korišćenju uređaja za biometrijski nadzor građana već i sumnje da su osim takvog spornog korišćenja Huawei-ovih kamera za biometrijski nadzor one nabavljene u broju mnogo većem od onog kojie su vlasti u Srbiji prvobitno pominjale. Zbog opredeljenja za nabavku te opreme Srbija je prethodnih godina bila kritikovana od strane Evropske unije i administracija Bele kuće.

Ispostaviće se, takođe, da je i tzv. zvučni top o čijoj se upotrebi žustro raspravljalo nakon 15. marta 2025. kad je održan najveći nenasilni protest građana protiv vlasti i korupcije, nabavljen pre nego što su ozakonjeni i njegovo korišćenje i kupovina pomenutim Nacrtom zakona. To je samo još jedno među pitanjima o odgovornosti vlasti, koje će se, možda, naći na nekom dnevnom redu u budućnosti.

Protest 15. marta 2025. u Beogradu, prvi od značajnih međaša građanskog bunta 2025. godine i njegov vrhunac po broju učesnika, prekinut je pre predviđenog vremena do kad je trebalo da se odvija, u trenutku kada su okupljeni građani

minutima ćutnje odavali počast žrtvama pada nadstrešnice na željezničkoj stanici u Novom Sadu. U tim minutima došlo je do incidentnih situacija na prostoru ispred Narodne skupštine nekoliko blokova udaljenog od trga Slavije na kom se održavao glavni protest tj. u jednoj od glavnih ulica koje ka tom trgu vode, takođe ispunjenoj njenim nepreglednom masom ljudi. Oni će se međutim, iznenada, u panici, brzo razbežati ka trotoarima, ostavljajući potpuno praznu sredinu kolovoza te ulice, što se moglo videti i u direktnom TV prenosu.

Protest je prekinut, dok će snimci iz te ulice potom biti ponavljani više puta, ubrzo s dopunskom informacijom da je protiv portestanata u toj ulici korišćeno neovlašćeno i opasno oružje za rasturanje skupova – zvučni top.

Svestan dalekosežnosti ovih optužbi i njihovih pogubnosti po vlast Predsednik države će iste večeri, kasnije, u TV obraćanju uživo *kategorički poreći tvrdnje o upotrebu tog oružja*⁸⁵ Isto će, posle njega, ustvrditi i *Ministar unutrašnjih poslova*,⁸⁶ koji će još reći kako ne samo da zvučni top nije upotrebljen već i da ga policija ni ne poseduje! Međutim, on će potom na društvenim mrežama i na slobodnim medijima biti grubo dezavuisan i njegovo poricanje efektno opovrgnuto objavljivanjem snimaka policijskih vozila na kojima su montirani L-Rad uređaji tj. zvučni topovi za koje se tvrdilo da ih se ne poseduje, a koja vozila su bila raspoređena na više mesta u gradu. Uslediće potom gotovo komično *ново ministrovo obra-*

84 <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/525282/kineske-kamere-nadzor.html>

85 <https://www.b92.net/info/drustvo/112273/vucic-o-zvucnom-topu-sramotne-optuzbe-nismo-pendrek-podigli-oglasio-se-i-mup-foto/vest>

86 <https://www.euronews.rs/srbija/politika/161607/dacic-mup-nema-zvucne-topove-crta-siri-lazi/vest>

ćanje⁸⁷, opet u TV prenosu, kako su pokazani L Rad uređaji podešeni da budu bezopasni i da su predviđeni samo za obaveštavanje građana i, kad je to potrebno, pozivanje ljudi koji čestvuju na protestima da se razidu. U onoj gore pomenutoj ulici i na snimcima iz nje to se pozivanje nije moglo čuti. Videlo se samo bežanje uspaničenih ljudi sa sredine ulice.

Iznenadjuće brzo, samo posle 48 sati, kako je to prethodno najavio i Predsednik države, Prvo OJT izaći će sa *nedvosmislenim saopštenjem da upotrebe zvučnog topa nije bilo*⁸⁸. Tužilaštvo se pozivalo na izveštaje koji su mu dostavili MUP i BIA kako zvučni top nije upotrebljen, ali bez dodatnih informacija da li je bilo saslušanja ljudi koji su tvrdili da su na sebi osetili posledice njegovog dejstva, izjava svedoka ili mišljenja veštaka i eksperata kao i uz ostavljanje po strani brojnih video zapisa koji su dovodili u pitanje takvu izričitu tvrdnju. S druge strane i TOK koje je primilo više prijava protiv nepoznatih lica optuženih za (zlo)upotrebu ovog oružja proglasile će *TOK nenadležnim ne nalazeći razloge za svoje postupanje*⁸⁹ i proslediti Prvom OJT ovaj predmet na dalje postupanje, kao "vruć krompir". Predstavnici vlasti, i sa najviših mesta, optužiće posle svega opozicione medije i protestante da su slučaj paničnog bežanja protestanata od dejstva zvučnog topa

87 <https://www.euronews.rs/srbija/politika/161607/dacic-mup-nema-zvucne-topove-crta-siri-lazi/vest>

88 <https://www.slobodnaevropa.org/a/protest-beograd-tuzilastvo-zvucni-top/33351699.html>

89 [https://n1info.rs/vesti/zvucni-top-istraga-tok/#:~:text=Tužilaštvo za organizovani kriminal \(TOK\) vratilo je spise,nad građanima tokom protesta 15. marta ove godine.](https://n1info.rs/vesti/zvucni-top-istraga-tok/#:~:text=Tužilaštvo za organizovani kriminal (TOK) vratilo je spise,nad građanima tokom protesta 15. marta ove godine.)

i video snimci bili planski i unapred smišljena i pripremljena inscenacija, kao još jedan pokušaj rušenja vlasti.

Događanja oko zvučnog topa su demonstrativni, gotovo udžbenički primer vođenja informacionog rata i hibridnog incidenta, a koji će na insistiranje Predsednika Republike dobiti i svoju značajnu međunarodnu dimenziju, u postupku i s posledicama čije se dimenzije još uvek ne mogu do kraja i u celini sagledati.

Na nedvosmislenu zabrinutost oko zvučnog topa koje su odaslane iz EU ali i UN, Predsednik Srbije uzvratilo je da će se i od Rusa i Amerikanca tražiti da sve oko navodne upotrebe zvučnog topa temeljno istraže. *Odgovor je međutim stigao samo sa ruske strane*⁹⁰, dok je pominjanje američke strane po svemu sudeći trebalo da stvori privid objektivnosti s ciljem da se dođe do konačnog, autoritativnog narativa, kojim bi se zastavile dalje rasprave u zvučnom topu.

Ovo je jedan od krucijalnih ali i višeznačnih momenata ne samo u tzv. slučaju zvučnog topa nego i za šire razumevanje zbivanja i precepcije protesta u Srbiji.

Naime, odgovor sa ruske strane stigao je ne od ruske države već od ruske obaveštajne službe, FSB, i to izrađen na osnovu materijala koji mu je sa srpske strane dostavila BIA; budući da bi istraga pripadnika FSB na teritoriji Srbije bila direktno kršenje državnog suvereniteta, uprkos postojanju Sporazuma o bezbednosnoj saradnji koji je sa Rusijom sklopljen

90 <https://www.blic.rs/bbc/sta-nismo-saznali-iz-izvestaja-ruskog-fsb-o-zvucnom-topu-u-srbiji/tbws4n3>

između srpskog MUP i ruske FSB, u vreme mandata ministra Stevanovića.

Pozivanje na izveštaj ruske obaveštajne službe u koji je Vlada “imala uvid” u Srbiji međutim otvara mnoga uznemirujuća i kontroverzna pitanja, počev od onih u pogledu mimoilaženja normalnih procedura u međudržavnoj saradnji, diplomatskih i pravnih kanala. Javnost nije imala uvid u način na koji su vlasti sprovele u delo predsednikovu ideju da sve istraže Rusi i Amerikanci, kao ni da li je srpsku vladu i njeno zvanično obraćanje Rusiji BIA “preskočila” direktnim obraćanjem FSB, čime su inaugurisane vanproceduralna akcija i direktne veze bezbednosnih službi, a sama BIA ušla u domen aktivne spoljne politike što je izvan njenog zakonskog mandata, dodatno se još više učvrstivši kao dominantni faktor određivanja i upravljanja bezbednosnim narativom.

Ovde se mora dodati i kako su Vučić i drugi akteri vlasti govoreći o bezbednosnoj saradnji sa Rusijom kao “geopolitički kod” koristili izraz >saradnja sa “sestrinskim službama”< (mислеći na FSB, GRU i druge) što ukazuje na skoro na bratstvu poverljivost i istovetan srpsko-ruski pogled na svet, dok se za saradnju sa bezebednosnim službama drugih zemalja koristio regularni izraz poput partnerskih službi.

Izraz o “sestrinskim službama” vlast je koristila ne samo za unutrašnju političku poruku ka proruski orijentisanom stanovništvu, biračima i političkim takmacima već i za signaliziranje strateške orijentacije Srbije usmerene ka partnerima u inostranstvu i EU.

“Sestrinske službe” Rusije u saradnji sa BIA ključni su akteri i u formiranju aktuelnog narativa o građanskim protestima kao “obojenoj revoluciji” i demonstracija kako vlasti Srbije više veruju ruskim obaveštajcima, nego domaćim ili institucijama EU.

Upravo su ruske “sestrinske službe” zaluzne za nametanje dokazivanja kako su protesti u Srbiji usmeravani spolja, te da je represivni odnos prema učesnicima protetsta opravdan u cilju odbrane suverenteta, kao i da aktuelna vlast u Rusiji ima pouzdanog partnera u toj odbrani.

Bezbednosno bremenitu i eksplozivnu situaciju, nastalu nakon 1. novembra 2024. Vučić i vlast otežali su i pogoršavali upravo bezrezervnim prihvatanjem tog narativa Kremlja uporno proglašavajući bunt studenata i građana tzv. obojenom revolucijom i spoljašnjim uticajima Zapada.

To je, ujedno, bio najlakši put za vlasti u Srbiji da protesti studenata i građana (slično načinima na koji je Putin svojevremeno suzbijao masovne proteste u Moskvi i drugim gradovima Rusije) osporavaju i delegitimišu uz istovremeno pomeranje fokusa sa njihovih istinskih unutrašnjih izvorišta i opravdanih zahteva za pravnom državom i vladavinom zakona, na stanovišta vlasti kako protesti građana ugrožavaju nacionalne interese i stabilnost i bezbednost zemlje.

Vlast je stavljauci u zagrade celokupan diskurs i argumentaciju koji se odnose na sistemske probleme, korupciju u javnim nabavkama (što je javnost najviše i pominjala i u slučaju željezničke stanice u NS) proglašavala sve učesnike

građanskog i studentskog protesta koji su insistirali baš na korupciji i odgovornosti za političke neprijatelje i strane agente.

Takođe, od samih početaka građanskih protesta i studentskog bunta, vlast je uz pomoć medija u kojima ima izrazitu dominaciju i neskriven uticaj na uređivačku politiku, pokazivala jasnu želju i plan delegitimisanja protesta već i kroz upotrebu jezika, nazivajući (što je pozajmljeno od Rusije) ljude koji protestuju na ulicama bez ijednog incidenta i bez trunke nasilja, budući da svoje nezadovoljstvo nisu mogli da izraze kroz institucije i medije, čak s higijeničarima koji su nakon protesta čistili ulicu ili trgove na kojima su se okupljali – “blokaderima”

Krajnji rezultat takvog kontstrukta postupno je za vlast kreirao situaciju i poziciju da pobunjene studente i građane koji učestvuju u mirnim protestima na kraju mogu proglašavati i za – teroriste.

Takav pristup u nastavku protesta otvorao je put daljem jačanju autoritarnosti i primeni sile i dubinskoj eroziji građanskih sloboda koji pretpostavlja da temeljno ugrozi sve demokratske vrednosti, a Srbiju kao državu i društvo dugoročno udalji i zaustavi u daljem nastavku sa njenim reformama nužnim za proklamovani put ka članstvu u EU, a istovremeno postaje bezbednosna pretnja i za susedne zemlje Zapadnog Balkana.

BIA je tokom građanskih protesta nastavila s praksom progona stranih državljana iz Srbije i zabrane njihovog ulaska u zemlju pod krinkom njihovog bezbednosnog rizika,

*postupajući na osnovu nezakonite uredbe vlade Ane Brnabić.*⁹¹ Odluke je donosila, bez bilo kakve transparentnosti.

Tokom višemesečnih studentskih protesta u nizu novih slučajeva zabranjivanja ulaska u Srbiju ili uskraćivanja boravka u njoj na udaru su posebno bili stranci poreklom iz Hrvatske, čije targetiranje je primarno u službi podupiranja režimskog narativa da su protesti u zemlji podržavani i organizovani iz inostranstva i u okviru “obojene revolucije.”

Posebnoj pažnji Bezbednosno-informativne agencije bila su podvrgnuta i lica koja su imala uredno izdate dozvole za trajni boravak, ali koja su zbog javno izjavljene podrške studentskim protestima ili neposrednog učešća na njihovim okupljanjima naprasno postala “bezbednosno rizična.

U neznatnom broju slučajeva izgnanstvo iz zemlje je bilo odloženo usled ulaganja pravnih lekova na prvostepene odluke i velikog interesovanja javnosti koja – uprkos pojedinim slučajevima o kojima se detaljno izveštavalo u opozicionim medijima – nije upućena u razmere koje je ova politika prema strancima poprimila u Srbiji.

Sve ovo ukazuje na nastavak i porast partizacije bezbednosnih službi i podređivanje njihovog rada političkim interesima vladajuće SNS, uz odsustvo bilo kakvog delotvornog mehanizma demokratske i civilne kontrole rada ovih službi.

Formalni mehanizmi kontrole postoje, ali su nedovoljno efikasni upravo zbog pomenute politizacije i krajnje limitiranog uticaja građanskog sektora, dok bez radikalnijih i dubljih strukturnih reformi bezbednosnog sektora i nadzora nad BIA

91 https://fbd.org.rs/index.php/en/?option=com_content&view=article&id=1110

i policijom demokratska kontrola i dalje ostaje svedena na nivo simboličnih i formalnih procedura⁹², što je pomenuto i u prethodnom izveštaju HO.

BEZBEDNOSNI RIZICI I PARAMILITARNE GRUPE

U popisu “nasleđenih i nerešenih bezbednosnih problema” iz prethodnog perioda svakako se mora navesti i problem koji je u Srbiji stvorio agresivni izlet, upad, Milana Radoičića i njegove paravojne grupe u Banjsku 24. septembra 2023. godine, u pogledu dešavanja na teritoriji Srbije (izvan Kosova) koja su povezana sa organizacijom i pripremom tog “bezbednosnog incidenta” u vezi kojih Više javno tužilaštvo u Beogradu i dalje vodi istragu i u kojoj je Milan Radoičić i dalje jedini imenovani osumnjičeni, iako je sa njim u incidentu u Banjskoj učestovalo više desetina ljudi.

U vezi sa incidentom u Banjskoj u Srbiji su ostala brojna nerazjašnjena pitanja, među kojima su glavna identifikacija svih neposrednih učesnika, kao i utvrđivanje načina na koji je Radoičićeva grupa došla do oružja koje su kosovske vlasti zaplenile nakon incidenta.

Nepostupanje Srbije u ovoj stvari bacilo je senku sumnje na rešenost Srbije da rasvetli ovaj slučaj i dalo je povoda nagađanjima I glasinama da su pripadnici Radoičićeve grupe bili

⁹² Tek krajem avgusta 2025 predsednik skupštinskog Odbora za odbranu i unutrašnje poslove Drecun od nadležnih organa traži izveštaje o obojenoj revoluciji, napadima na policiju i izveštaj o tome da li je policija upotrebljavala prekomernu silu, “jer se interesuju članovi odbora”.

angažovani I na razbijanju masovnih protesta u zemlji nakon 1. novembra 2024. godine.

Iako je srpsko tužilaštvo najavilo *podizanje optužnice protiv Radoičića*⁹³ za učešće u ovom incidentu još za januar 2025. godine, iz samog tužilaštva se u vezi sa ovom istragom nije izašlo *sa bilo kakvim novim obaveštenjima ili informacijama*⁹⁴ još od decembra 2024. godine.

Valjalo bi istaći da bi eventualno razotkrivanje organizacije i svih zbivanja u vezi slučaja Radoičića i Banjske olakšalo i sagledavanje mehanizama “regrutacije” i “angažovanja” i drugih parabezbednosnih grupa, grupa batinaša, siledžija, ili prestupnika od strane državnih struktura i vladajuće Srpske napredne stranke, kojima su već od novembarskih protesta u Novom Sadu 2024. a posebno u 2025. godini mogli posvedočiti učesnici građanskih i studentskih protesta, među koje su oni ubacivavni kao provokatori i elementi za destrukciju protesta.

Svako dejstvo pripadnika ovakvih formacija ili grupa tokom studentskog protesta i građanskog bunta i upotrebljavanje fizičke sile prema građanima i studentima bilo je već po definiciji nezakonito. Nasilniici zaštićeni maskama, zloglasnim fantomkama, uniformisani u crno, opremljeni palicama, štangalama, viđani su ne samo po Beogradu, već po mnogim gradovima Srbije i posebno Vojvodine. Nije ih bilo

⁹³ <https://n1info.rs/vesti/tuzilac-stefanovic-odluka-o-podizanju-optuznice-protiv-milana-radoicica-najkasnije-pocetkom-2025/>

⁹⁴ <https://naslovi.net/2025-01-17/politika/neizvesna-optuznica-protiv-radoicica-za-slucaj-banjska/38779879>

moguće niti su identifikovati, pa samim tim nije bilo ni podnošenja tužbi protiv njih kao konkretnih lica.

Sve to je stvorilo klimu potpune nekažnjivosti primene nasillja prema građanima i studentima na protestima.

U malobrojnim slučajevima kada su batinaši ipak identifikovani, kao u slučaju napada na studentkinju u Novom Sadu, kojoj je polomljena vilica i zbog kojih će premijer Vlade Srbije Vučević podneti ostavku, oni su na kraju, kao aktivisti stranke SNS, čak proglašavani za junake i naposljetku oslobođeni pomilovanjem Predsednika Republike.

Politička orijentisanost paramilicijskih formacija bila je ne lojalnost državi ili ustavu već najčešće političkoj stranci SNS i Predsedniku Srbije. Oni su bili na strani i štitili režim, a ne građane i studente.

Država i vlast su kad god je dolazilo do takvih slučajeva napada na građane i studente okretali glavu, iako su se ti incidenti dešavali pred očima uniformisane policije, koristeći sivu zonu previđanja ili poricanja, uprkos snažno izraženim sumnjama, ali i činjenicama i video snimcima, (koji su bili jasni, uverljivi i šokantni, prikazujući direktno, fizičko nasilje nad građanima od strane nelicenciranih, anonimnih aktera, prikazivanih na nerezmskim televizijama i društvenim mrežama) da su huligani i batinaši i koordinisani i tolerisani od strane vlasti.

Činjenica da uniformisana policija nije reagovala, već ponekad čak i oblačiča neka od ovih lica u uniforme bez identifikacijskih oznaka, ukazuje na to da oni nisu bili neka “treća

strana”, već da su delovali u tandemu sa službenim strukturama, što ih razlikuje od “običnih” huligana.

Korišćenje ovakvih grupa omogućavalo je vlastima da postizu željeni cilj suzbijanja protesta i zastrašivanja njihovih učesnika i onih građana koji su nameravali da im se pridruže – uvek uz mogućnost da kada se dogode nasilni incidenti, vlast može da kaže kako profesionalna poricija ne koristi takve metode, iako su svi videli suprotno.

Zastrašivanje građana i potiskivanje potencijala protesta uz *prljav posao prepušten anonimnim grupama*⁹⁵, nisu bili samo povremeni incidenti nasilja, već simptom mnogo dubljeg problema u strukturi vlasti i bezbednosnog aparata i državi.

Tokom protesta 2025. vratila se na velika vrata *tema policijske brutalnosti*⁹⁶ bez odgovora na pitanja i kritike u 2024. a naročito kad je protest na početku leta, ušao u novu fazu, što će postati još jedno konfliktno društveno i političko polje.

POLICIJSKA BRUTALNOST I MEDIJSKI NARATIV

I ovde se manifestovala duboka podeljenost srpskog društva izražena u potpuno suprotnim narativima u pogledu brutalnosti policije.

S jedne strane narativ vlade i medija pod njenim uticajem ili direktno povezanih s vlašću, a koji je usled njihove

95 https://www.24sata.hr/news/oni-su-tu-da-biju-srbiju-krvna-slika-batinasa-brace-vucic-1069789#google_vignette

96 <https://autonomija.info/rodoljub-sabic-institucije-stite-nasilje-policije/>

brojnosti i premoći bio dominantan, naglašavao je zaštitu reda i mira. Pri tome je ponašanje policije isticano kao neophodno i principijelno, uz naglašavanje njene dužnosti da se od “blokadera” (za)štite imovina i javna dobra.

Protesti su učestalo počeli da se predstavljaju ne više kao nezadovoljstvo građana i studentata stanjem u društvu već kao nasilnički. Time je podastiran kontekst za javnu podršku brutalnijim policijskim akcijama.

*Videna brutalnost policije*⁹⁷ ili je *potpuno poricana*⁹⁸, ili je *prikazivana kao benigna*⁹⁹ u odnosu na postupanja policije u državama EU i SAD; ili se *navodio broj povređenih policajaca*¹⁰⁰ – što nije mogao biti prihvatljiv odgovor na scene premlaćivanja i šikaniranja učesnika protesta od strane policajaca.

Malobrojni slobodni mediji i organizacije civilnog društva ukazivali su s druge strane da prekoračenja ovlašćenja i brutalnost policije nisu bili izolovani incidenti već sistemski pristup usmeren na to da plaši građane i obeshrabruje učesnike protesta i to uz primenu tzv. “ciljanog nasilja” umerenog prema učesnicima protesta i studentima koji su u danima bunta postali medijski i u javnosti prepoznatljiviji, a koje je vlast prepoznavala i predstavljala kao vođe ili simbole protesta.

Odsustvo insitucionalne odgovornosti i činjenice da ni jedna od brutalnosti koje su iritirale javnost nije završena

97 <https://www.bbc.com/serbian/articles/c4g28j1d6zjo/lat>

98 <https://www.youtube.com/watch?v=s8Rko-dykG4>

99 <https://nova.rs/vesti/hronika/sramna-odbrana-na-pitanje-o-brutalnosti-direktor-policije-dragan-vasiljevic-odgovorio-snimcima-prebijanja-demonstranata-u-inostranstvu/>

100 <https://www.b92.net/info/politika/155522/dacic-brutalan-napad-na-policiju-privedeno-18-lica-nastavljaju-se-hapsenja-vest>

efikasnom istragom i kaznama isticana je kao dokaz da *policija izmiče nadzoru zakona*¹⁰¹ i kao razlog potrebe za potpunom reformom sektora bezbednosti, nezavisnom istragom i ostavkom/smenom ministra policije i najviših policijskih starešina.

Rasprava o brutalnosti policije u konačnici je postala političko pitanje nadilazeći ravan preispitivanja uredbi ili procedura po kojima postupa policija – usmeravana od strane vlasti i provladinih medija na preispitivanja ko je za, a ko je protiv Srbije, pokazujući koliko je medijska propaganda bila ključni ili otežavajući faktor u percepciji protesta.

Pri raspravama o policijskoj brutalnosti često su pominjani i politički i partijski pritisci i zloupotreba policije, loša kadrovska politika i potiskivanje profesionalnosti na račun lojalnosti režimu, *sistem netransparentne unutrašnje kontrole policije*¹⁰² i pasivno funkcionisanje tužilaštva.

Srpsko društvo ušlo je u fazu podvojene realnosti, s polarizovanom javnošću i fazu u kojoj su istina i činjenice postale manje važne od kontrole narativa o njima i fazu u kojoj su slobodni mediji i organizacije civilnog društva bili izloženi kontinuiranim napadima i stigmatizaciji.

Uz optužbe da je reč o stranim plaćenicima išlo se ka potiskivanju percepcije da su upravo malobrojni slobodnim mediji koji nisu pod direktnom kontrolom vlasti i nevladine

101 <https://nova.rs/emisije/slavica-radovanovic-pukovnica-u-penziji-policija-se-potpuno-i-apsolutno-raspada-postali-su-falanga-politike-komandovane-sa-andricevog-venca/>

102 <https://vreme.com/vesti/sta-nam-govori-izvestaj-unutrasnje-kontrola-mup-a-u-koji-je-vreme-imalo-uvide/>

organizacije bili poslednja linija odbrane i zaštite javnog interesa i ljudskih prava i građanskih sloboda.

U takvom kontekstu dalja eskalacija nasilja i brutalnosti čini se kao predvidivi obrazac budućih zbivanja.

DIGITALNA REPRESIJA: KAKO SE TEHNOLOGIJA KORISTI PROTIV GRAĐANA I STUDENATA

S kraja 2024. i u 2025. godini pažnju javnosti privlačila je i tema povećane primene i neovlašćenih mera nadzora. Iako to u Srbiji nije nov problem, na mere povećanog nadzora i njegovu zloupotrebu intenzivnije su počeli da ukazuju pre svega aktivisti studentskih protesta.

Uoči 15. marta 2025. na više televizija sa nacionalnim frekvencijama istovremeno je emitovana višesatna emisija sa ciljem da najavljene zajedničke proteste građana i studenata prikaže kao događaj uperen protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije. Kako, "krunski dokaz" više puta tokom emisije emitovan je i audio zapis tajno snimljenog razgovora studenata aktivista o planovima da se 15. marta nametne ideja prelazne vlade i mogućnostima da se preuzme javni medijski servis Srbije (RTS). Sam način pribavljanja ovakvog snimka skrajnut je od pažnje javnosti, a potom potisnut aferom oko upotreba zvučnog topa.

Na neovlašćeno prisluškivanje u Srbiji argumentovano je ukazivano još pre nekoliko godina. Tada je akademski centar za izučavanje cyber kriminala iz Toronta Cyber Lab[□] ustanovio da su mobilni telefoni nekih od kritičara Vučićevog

režima, pominjali su se Bojan Klačar iz Centra za slobodne izbore i demokratiju, novinarka Ana Lalić i Jovana Gligorijević i još neke njihove kolege čiji su telefoni u izbornoj kampanji 2021. bili zaraženi Pegazusom. U ovoj analizi nije se doduše izričito navelo ko je bio naručilac ovog hakovanja, ali se zna da se ovaj program prodaje isključivo, ako ne direktno vlada, ma zainteresovanih zemalja, onda njihovim bezbednosnim agencijama.

Aleksandar Vulin tadašnji čelnik MUPa osiono je odbacio ove nalaze nazivajući ih lažima i insinuacijama, a Predsednik Srbije dodao da se tako šta ne bi moglo desiti bez njegovog znanja.

Za razliku od Pegasusa, za čiju upotrebu nema evidentnih dokaza, mnogo je verovatnije da se u Srbiji mogao biti upotrebljava špijunski softver Predator, manje skup od Pegazusa. On se takođe koristi za tzv. ciljano nadziranje, i nudi svestrane mogućnosti za prisluškivanja telefonskih razgovora i okoline telefona, čitanje SMS, i Msg-a, WhatsAppa, e-mailova, praćenja GPS lokacija, kontrolu prednje i zadnje kamere na telefonu mimo volje i znanja njegovog vlasnika korisnika, preuzimanje dokumenata i fotografija iz mobilnog telefona.

Nakon obavljenog "posla", npr. snimanja razgovora ili preuzimanja podataka može da se inicira njegovo samouništenje u nadzoranom telefonu.

Softver Predator zajedno sa Predatorom Adminom predstavlja kompletan paket za špijuniranje koji se prodaje vlada, ma ili bezbednosnim agencijama, kao koristan alat i za ciljani

nadzor političkih disidenata, novinara, aktivista i ozbiljna je pretnja ljudskim pravima i demokratiji.

Predator se koristio u Grčkoj, Jermenij, Madagaskaru, Egiptu i druge.

Iza ovog sistema stoji mreža firme Intellexa – Cytrox, s korenima koji dopiru do Kipra, a koja, opet, ima jake veze sa regionom Zapadnog Balkana. Sa ovom mrežom povezivana je i srpska firma Area Security sa sedištem u Novom Beogradu registrovana u APR-u za obaveštajne poslove, savetovanje u vezi sa poslovima obaveštajnih službi i za istražne delatnosti.

Pre dve godine organizacija Security Without Borders¹⁰³ (Bezbednost bez granica) koja organizacijama civilnog društva pruža pomoć u odbrani od sajber napada i hakovanja, u okviru svog velikog istraživačkog projekta Cyber Partisans navela je kako je pomenuta srpska firma imala direktan administrativan pristup, ili je bila duboko uključena, u održavanje dela serverske infrastrukture korišćene za Predator. Gotovo istovremeno kad je to objavljeno uklonjeni su svi tragovi njenog pristupanja i uključenosti i u 2024. Area Security d.o.o. više nije bila aktivna u tome. Spekulisalo se da je ona možda bila samo firma-pravan nekim drugim bezbednosnim službama ili paraslužbama, korisna za lakše poricanje nedozvoljenog nadzora, ukoliko dođe do neželjenog otkrića o tome.

Najzad, imajući u vidu da se u okviru rusko-srpske bezbednosne saradnje u kojoj se od 2017. posebno naglašavala saradnja i korišćenje iskustava ruske policije u suzbijanju

visokotehnološkog i sajber kriminala ne može se isključiti ni primena ruskih špijunskih softvera koje FSB i GRU koriste za presretanje komunikacija aktivista, novinara i diplomata.

Ruski portabl prenosni tzv. "hvatači", uređaji s programima za "vezivanje" mobilnih telefona koji ih prepoznaju ne kao nadzore već kao najači signal svog operatera pokazali su se efikasnim u praćenju i suzbijanju masovnih uličnih protesta u gradovima Rusije. Nakon "vezivanja" ruskoj službi bivali bi vidljivi svi pozivi i podaci koji su cirkulisali mobilnim telefonima protestanata, jednako kao što je ona mogla da otvara i lažne stranice u pretaživačima njihovih telefona ili ih preusmerava na fišing sajtove otvarajući put instalacije zlonamernog softvera.

TAJNI NADZOR KAO ORUŽJE PROTIV PROTESTA

Tokom protesta 2024/2025 na društvenim mrežama i studentskim grupama često su se mogle čitati studentske poruke i postovi da dolazi do sistemskih i koordinisanih napada na njihovu privatnost.

Studentski aktivisti u Beogradu i u Novom Sadu primećivali su i govorili o čudnom ponašanju svojih mobilnih telefona, njihovom pregrevanju ili ubrzanom pražnjenju baterija. Takođe su informacije ili činjenice koje su izgovarali u svojim privatnim telefonskim razgovorima posle sretali i prepoznávali na lažnim profilima po društvenim mrežama. Primećivali su i da se njihovi telefoni čudno ponašaju nakon izgovaranja određenih reči ili fraza kao što su "protest", "blokada", "Vučić"

¹⁰³ 1 <https://citizenlab.ca/2024/01/pegasus-project-journalists-in-serbia-hacked-with-nso-groups-pegasus-spyware/>

„SNS”, posle čijeg izgovaranja bi na njihove telefone stizale poruke sa raznim upozorenjima ili bi potom primećivali prisustvo i aktivnost neuobičajenih pratilaca.

Sve to je upućivalo na masovno presretanje komunikacija učesnika studentskih i građanskih protesta i aktivno namerno i agresivno korišćenje tehnologije za hakovanje, zastrašivanje ili onemogućavanje građanskog otpora. Cilj nije bio samo da se o protestima prikupljaju potrebne informacije već i da se studentski protest i psihološki slama i demoralizuje.

I u ovom domenu, još od vremena kada su zahvaljujući vladi Zorana Đinđića srpske službe bezbednosti dobile od svojih zapadnih kolega prve efikasne alate savremenog tehnološkog nadzora, njihovu upotrebu je, kao i celokupno delovanje uostalom, tradicionalno obeležava vrlo mala transparentnost i odsustvo svake kompleksnije i efikasnije parlamentarne kontrole.

Na to je povremeno na različite načine ukazivano u raznim prilikama i u dijalogu EU Srbija. Od vremena izbijanja studentskih i građanskih protesta u hitnoj rezoluciji u novembru 2024. godine Evropski parlament direktno je apostrofirao i navode o nezakonitom nadzoru, dok su u Evropskom parlamentu u martu 2025. godine¹⁰⁴ poslanici zelenih i socijalista pozvali na istragu o navodnoj upotrebi špijunskog softvera.

Grupa država za borbu protiv korupcije¹⁰⁵ (GREKO) i Venecijanska komisija¹⁰⁶ u svojim izveštajima za 2024/2025 go-

¹⁰⁴ <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/en>

¹⁰⁵ www.coe.int/greco (klikni na Serbia)

¹⁰⁶ www.venice.coe.int (Linkovi po zemljama, traži Serbia) Sasvim je moguće da su pristupi pojedinim sajtovima kao što su Citizen Lab ili CyberPartisans i sl. blokirani

voreći o nedostatku nezavisnosti pravosuđa, medija, kao i kontrole nad bezbednosnim službama naveli su da to stvara pogodne okolnosti i za zloupotrebe o kojima je ovde bilo reči.

SARADNJA BEZBEDNOSNIH SLUŽBI RUSIJE I SRBIJE

Od već pomenutog prihvatanja ruskog narativa o tome kako su protesti građana i studenata u Srbiji zapravo “obojena revolucija” koja je inspirisana sa Zapada, geopolitička dimenzija protesta 2024/2025 biće njihov imanentni, sastavni deo, uključujući dakako i pitanja institucionalne i operativne bezbednosne saradnje Srbije sa Rusijom u dvostrukoj ulozi. S jedne strane kao saradnika vlasti u Srbiji u suočavanju sa protestima, ali isto tako i kroz vidno učešće radikalnih ekstremno-nacionalističkih proruskih grupa, čije su zastave u prvim mesecima protesta bile vidljivije nego, naprimer, sporadično pojavljivanje zastava EU.

Saradnja bezbednosnih službi Rusije i Srbije je već niz godina u uzlaznoj liniji kao čvrsta, institucionalizovana i operativno aktivna. Rusija u njoj traži alate za održavanje uticaja u regionu, dok za Srbiju, u bezbednosnoj dinamici i slagalici u jugoistočnoj Evropi, srazmerno njenom razvitku postaje faktor rizika za njene proklamovane težnje ka članstvu u EU.

.....
na nivou nekog od internet provajdera po nezvaničnoj naredbi, što je standardna praksa autoritarnih režima. Najefikasniji način da to zaobiđete je uz VPN koji usmerava vaš internet saobraćaj kroz server u drugoj zemlji, skrivajući vašu stvarnu IP adresu i omogućavajući vam da pristupate blokiranim sadržajima. Takođe, sajtovi kao što je Archive.today (ili Wayback Machine) čuvaju screenshot'ove web stranica. Ukucajte originalni URL u search na archive.today

Pravni osnov te saradnje formalizovan je Sporazumom potpisanim još 2017. godine u Moskvi kojim je predviđena saradnja u borbi protiv ekstremizma i terorizma, protiv organizovanog kriminala, trgovine oružjem i drogom i kompjuterskog i internetskog kriminala i sl.

Glavni protagonisti te saradnje sa ruske strane su bili FSB, naslednica nekadašnjeg sovjetskog KGB, spoljna obaveštajna služba SVR i vojna obaveštajna služba generalštaba GRU. Sa srpske BIA, MUP i VOA.

Srž saradnje je razmena obaveštajnih podataka koja uključuje i one o kretanju i aktivnostima lica za koja su zainteresovane bezbednosne službe dve zemlje. Srbija je tako dostavljala podatke o aktivnostima protivnika Putinovog režima na svojoj teritoriji, od prisluškivanja razgovora ruskih opozicionara u Beogradu o kojima je obavestavala Moskvu, sve sa dostavljanjem stenograma, pa do njihovog progona na svojoj teritoriji.

Primer intenzivne operativne saradnje je i zajednička akcija FSB i BIA kada je na osnovu dobijenih podataka iz Moskve, februara 2021. godine u Beogradu i u Novom Sadu uhapšeno šest osoba¹⁰⁷ zbog kako je navedeno špijunaže ruskih objekata i građana u korist, kako je navedeno, zapadnih službi.

Bezbednosnom saradnjom sa Rusijom Srbija demonstrira da na svojoj teritoriji neće tolerisati aktivnosti koje smetaju interesima Rusije, a istovremeno svojoj javnosti pokazuje povezanost s Moskvom.

Sa stanovista protesta sa kojima se 2024/2025 suočila vlast u Srbiji značajno je obrazovanje srpskih bezbednosnih kadrova slanjem na razne kurseve u Rusiji, posebno u Akademiju FSB, fokusiranu i specijalizovanu za sticanje veština i znanja u zaštiti režima.

Saradnja Srbije i Rusije u oblasti bezbednosti je mnogo manje transparentna u odnosu na bezbednosnu saradnju sa sprskim partnerima iz EU i sa Zapada. Ova druga je transparentnija i podložnija demokratskoj kontroli u odnosu na saradnju sa Rusijom koju karakterišu manja transparentnost i tzv. rad iza zatvorenih vrata. Dok je prva usmerena na reforme vladavine zakona i prava u ravni njenih integracionih procesa sa EU, saradnja sa Rusijom odnosi se na tzv. tvrde bezbednosne pretnje uz naglašavanu i podrazumevajuću bliskost ideoloških i političkih stajališta dve strane.

Smanjena transparentnost bezbednosne saradnje između Rusije i Srbije nije nikakva nuspojava već je njena suštinska karakteristika utemeljena u zajedničkim geopolitičkim i ideološkim gledištima, po čemu se i razlikuje u odnosu na tehničko-reformsku za Zapadom koju prate precizniji demokratski kontrolni mehanizmi.

Na početku saradnje, za razliku od ruske, sprska strana EU nije videla kao bezbednosnu pretnju već su kao rizični sagledavani njeni pojedini entiteti koji rade na diskreditaciji vlasti, ali je u mesecima protesta 2024/2025 primećeno pomeranje fokusa s radikalnijim optužbama usmerenim „ka nekim državama EU”.

¹⁰⁷ www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55931864 I politika.rs/scc/clanak/467699/Otkrivena-spijunska-mreza-u-Srbiji

Ni agresija Rusije na Ukrajinu nije bitnije uticala na tu bezbednosnu saradnju, uprkos tome što je Srbija formalno osudila Rusiju, dok je potom sve приметnije bivalo srpsko-rusko usklađivanje na informaciono-propagandnoj ravni koje se ogledalo u usklađenosti narativa ruskih državnih medija na teritoriji Srbije, Russia Today i Sputnika sa srpskim provladinim medijima i prebacivanju krivice za rat u Ukrajini na Zapad i NATO i ukrajinske nacionaliste.

Tokom protesta 2024/2025 Srbija je imala na raspolaganju bogato rusko iskustvo* u suzbijanju opozicionih protesta, kako u savetodavnom smislu tako i metodama, pre svega nadgledanju komunikacije učesnika protesta i društvenih mreža s ciljem identifikacije organizatora protesta. Takođe i savete o upotrebi snaga, ograničenjima prikladne sile, izolaciji jezgra protesta i kontroli medijskog prostora. U ovom poslednjem, razumljiv je bio rast nervoze vlasti usmerene prema medijima na koje nije mogla da utiče i da kontroliše njihovo izveštavanje o protestima.

Direktno učešće ruskih obaveštajaca na tlu Srbije nije bilo verovatno već zbog rizika velikog geopolitičkog debakla i kompromitacije sa teškim posledicama po obe sarađujuće strane u slučaju da bude otkriveno. Osim toga i BiA i MUP pokazali su da imaju i dovoljno kapaciteta i iskustva i volje da se nose sa protestima

Rusko srpska bezbednosna saradnja ne ogleda se dakle u fizičkom ušesću Rusije koliko u simbiotskom odnosu u kome

je Srbija teren geopolitičke borbe, a Rusija štiti očuvanja vlasti i statusa quo s daljim uticajem na polarizaciju srpskog društva razapetog između Istoka i EU.

Protesti u Srbiji bili su nova prilika za Rusiju – s jedne strane za dalju diskreditaciju procesa proširenja EU, ali još više za jačanje zavisnosti Beograda od Moskve, priliku da se Rusija predstavi kao jedini pravi saveznik u vremenu velike višemešne unutrašnje krize.

U takvoj situaciji Srbija se u bezbednosnom smislu ukazuje ranjivom na više nivoa. Najopasniji mogao bi biti gubitak pune suverenosti nad bezbednosnim sektorom, a najcrnji scenarij da bi Rusija u okviru srpskih bezbednosnih službi mogla pokušati sa stvaranjem frakcija koje su lojalnije Kremlju nego Beogradu i donošenju odluka koje su više u interesu Rusije, bez mogućnosti da srpska vlast na to uopšte može da utiče

Takođe, što više bude ulazila u rusku bezbednosnu orbitu Srbiji će postajati i sve teža saradnja sa drugim partnerima pretvarajući se u geopolitičkog taoca Rusije.

Produbljivanje saradnje koje bi proizvelo raskorak ruskih zahteva i očekivanja EU moglo bi Srbiju dovesti u nemoguću poziciju ili da "izda" bratskog zaštitnika ili u rizik da se suoči sa ozbiljnim sankcijama od strane EU i bez obezbeđenih garancija i obaveza da će joj se u tome pomoći. Uz radikalizaciju unutrašnjih podela to bi dodatno destabilizovalo srpsku državu stvarajući dugotrajne izvore tenzija.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE:

Nakon promena 2000. godine, uz podršku i pomoć međunarodne zajednice, Srbija je napravila prve korake u pokušaju reforme bezbednosnog sektora. Međutim, nijedna vlada u tome nije uspjela – bilo zato što nije želela, bilo zbog nepovoljnih odnosa snaga. Te službe su, zapravo, ostale gotovo netaknute do današnjeg dana. Režim Aleksandra Vučića je, pak, i te male pomake poništio i stavio službe pod svoju potpunu kontrolu, ukidajući smisao svakog nadzora. Došlo je do:

- Političke instrumentalizacije bezbednosnih službi – Policija, BIA i paravojne strukture stavljene su u službu režima, a ne zaštite građana. Time je erodirala vladavina prava i poverenje u institucije.
- Nedostatka demokratske kontrole – Postoje formalni mehanizmi nadzora, ali oni ostaju simbolični i neefikasni zbog partizacije i odsustva nezavisnih kontrolnih tela.
- Informacionog rata i hibridne metode – Vlast koristi propagandu, dezinformacije i narative o “obojenoj revoluciji” da delegitimiše proteste i opravda represiju.
- Upotrebe sile i nekažnjivost – Policijska brutalnost i angažovanje batinaša stvorili su atmosferu straha i nekažnjivosti. Time se nasilje normalizuje i prelazi u model vladanja.
- Digitalne represije – Biometrijski nadzor, nelegalno prikupljanje podataka i zloupotreba tehnologije pokazali su tendenciju ka autoritarnom nadzoru građana.
- Regionalnih i međunarodnih implikacija – Oslanjanje na ruske “sestrinske službe” i odbacivanje standarda EU udaljava Srbiju od evropskog puta i stvara bezbednosni rizik i za region.

- Društvene polarizacije – Umesto dijaloga, društvo se podelilo na suprotstavljene narative o protestima i policiji, dok istina postaje manje važna od kontrole diskursa.

IMAJUĆI TO U VIDU NEOPHODNA JE:

- Reforma sektora bezbednosti – Neophodna je depolitizacija policije i BIA, profesionalizacija kadrova i uspostavljanje jasne civilne i parlamentarne kontrole.
- Transparentnost i odgovornost – Svaka upotreba sile mora biti nezavisno istražena, a odgovorni za policijsku brutalnost i zloupotrebu moći procesuirani.
- Zabrana i regulacija paravojnih grupa – Potrebno je razotkriti mreže koje povezuju paravojne i parapolijske formacije sa državnim strukturama i zakonski ih onemogućiti.
- Zaštita građanskih prava – Osigurati pravo na miran protest i slobodu izražavanja, kao i zaštitu od digitalnog nadzora i zloupotrebe tehnologije.
- Međunarodna saradnja – Osloniti se na evropske standarde i preporuke EU i OEBS-a u reformi bezbednosnog sektora, umesto na geopolitičko oslanjanje na “sestrinske službe”.
- Jačanje nezavisnih medija i civilnog društva – Neophodna je zaštita novinara, aktivista i organizacija koje dokumentuju zloupotrebe, jer oni predstavljaju ključni korektivni faktor.
- Otvaranje institucionalnog dijaloga – Vlast mora otvoriti kanale komunikacije sa građanima i studentima, kako bi protesti bili prepoznati kao demokratsko pravo, a ne kao bezbednosna pretnja.

IV – MEDIJSKA SCENA SRBIJE: OD DANAS, DO SUTRA

Ako se nastave aktuelni trendovi, Srbija će do kraja godine verovatno postati država s najvećim brojem nezaposlenih novinara po glavi stanovnika – i sa najvećim brojem ugašenih medija po kvadratnom kilometru.

U vrtlogu globalnog talasanja, ugašena su dva medija – Glas Amerike i Al Džazira; zahvaljujući domaćim okolnostima, nad još nekoliko nadvio se oblak – televizije N1, Nova.rs, dnevnik Nova i Danas, kao i nedeljnik Radar. Oni koji za sada izgledaju sigurno, bore se sa zahtevima donatora, neprijateljskim okruženjem i tržištem koje praktično ne postoji, prinuđeni da žive od danas do sutra, bez mogućnosti da bilo šta planiraju, a kamoli inoviraju.

Političke promene u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) i posledični odlazak USAID i IREX iz Srbije naneli su medijima ogromnu štetu. Ove organizacije godinama su pružale institucionalnu podršku brojnim redakcijama, a njihov iznenadni odlazak ostavio je medije potpuno nespremne. Suočili su se s nagomilanim dugovima, nezavršenim projektima i planovima koji su već u startu bili osuđeni na neuspeh. Zamenskog donatora nema, a evropski fondovi nisu ublažili svoje previše stroge uslove, niti smanjili obim dokumentacije potrebne za konkurisanje.

S druge strane, evropski donatori i dalje pokazuju nerazumevanje za neophodnost institucionalne podrške. U aktuelnim političkim okolnostima, gotovo je nemoguće realizovati bilo kakav konkretan projekat, iako su za njih sredstva već ranije odobrena.

Kada je reč o finansiranju iz domaćeg budžeta, ono je za profesionalne i nezavisne medije gotovo nedostižno. Od njih se traži preobimna dokumentacija, dok su pojedini već unapred svrstani među “nepoželjne”, pa im se ne isplati ni da konkurišu. Istovremeno, provladini mediji se finansiraju izdašno – iz republičkog i lokalnih budžeta, ali i iz reklama koje nezavisnim redakcijama ostaju nedostupne, jer je preduzećima zabranjeno da tu kupuju oglasni prostor.

Istovremeno, mediji koje finansira Moskva nastavili su normalno da rade – *Sputnik Srbija*, *Russia Today*, *Russia Beyond the Headlines*, kao i domaći mediji koji prenose njihove sadržaje.

To je ostavilo prostor za širenje ruskog uticaja i inače sveprisutnog proruskog narativa, dok se istovremeno smanjila mogućnost za promociju ljudskih prava i evropskih vrednosti. Zbog toga medijska situacija prevazilazi pitanje demokratije unutar same zemlje i, na neki način, postaje i problem Evropske unije.

Ova tema dobila je i svoju apsurdnu dimenziju 15. septembra 2025, kad su proruski mediji objavili nalaze ruskih

obaveštajnih službi prema kojima, neki mediji u Srbiji, promišćući evropske vrednosti, zapravo rade na smeni vlasti, stvaranju “novog Majdana” i “ispiranju mozga omladini”. Na tom spisku našlo se i nekoliko nezavisnih medija koji se, navodno, finansiraju iz Brisela.¹⁰⁸

Slične teorije ne bi našle plodno tlo u regularnom medijskom ambijentu, ali u situaciji kad ne postoji medijski pluralizam one lako pronalaze publiku.

Uprkos povremenim sitnim verbalnim packama režimu, Evropska unija (EU) ostaje nema – ne samo pred sveprisutnim proruskim narativom, već i pred činjenicom da Savet regulatornog tela za elektronske medije (REM) nije izabran ni posle dva izborna ciklusa, zbog grubog nepoštovanja regulativa. A, upravo taj Savet je uslov za otvaranje trećeg klastera u pregovorima o pristupanju EU.

Njegovo nepostojanje praktično znači da Srbija nema regulatora za rad emitera: peta nacionalna frekvencija nije dodeljena godinama, emiteri se nekažnjeno oglašuju o zakone, etrom dominiraju isključivo prorežimski mediji, dok nezavisne televizije N1 i NovaS ostaju zarobljene u kablovskom sistemu – pod stalnom pretnjom gašenja.

Poseban problem predstavlja obesmišljavanje funkcije medija, koje je tokom poslednje decenije dovelo do potpunog nepoverenja građana. S jedne strane nalaze se prodržavni mediji, koji otvoreno i prilično agresivno podržavaju poteze vlasti, a s druge, profesionalni mediji, koji su dovedeni u situaciju da ne mogu da ispoštuju čuveno pravilo “druge strane”. Predstavnici

vlasti, naime, odbijaju da dolaze u njihove programe, izbegavaju gostovanja i davanje izjava, te svaku komunikaciju ograničavaju isključivo na konferencije za medije. Na taj način mediji dodatno produbljuju ionako izraženu političku polarizaciju.

Čak su i studentski protesti na neki način obesmislili postojanje mejnstrim medija. Ogroman broj događaja na dnevnom nivou onemogućio je redakcije da pravovremeno informišu publiku. Jedini agilni kanal postale su društvene mreže i nalozi studentskih organizacija i aktivističkih udruženja: prema nalazima Rojtersa, čak 67 odsto građana Srbije trenutno se informiše putem društvenih mreža.¹⁰⁹

Takva situacija pogodna je za već previše prisutne pojave: govor mržnje, kršenje profesionalnih standarda, targetiranje, orkestrirane kampanje protiv političkih neistomišljenika i otvorene pozive na nasilje. Svako ko se usudio da digne glas protiv vlasti, učestvuje na mitinzima, ili govori javno o protestima, završio je na naslovnim stranama tabloida – targetiran i etiketiran. Ova praksa nije nova, ali je sada intenzivirana: govor mržnje postao je oštiji, a pozivi na nasilje konkretniji.

Svaki takav prilog pojavljivao se istovremeno u svim provladinim medijima, često nepotpisan i gotovo uvek u istoj formi, što jasno ukazuje da potiču sa jedne adrese. Tokom 2025, Savet za štampu zabeležio je rekordni broj orkestriranih kampanja protiv profesionalnih medija i novinara vođenih u tabloidima, pa ne čudi i rekordan broj evidentiranih fizičkih i

¹⁰⁸ https://fbd.org.rs/images/pdfs/VIP_17.pdf

¹⁰⁹ <https://www.danas.rs/vesti/politika/optuzbe-ruske-sluzbe-da-eu-sprema-majdan-u-srbiji-su-apsurdni-opis-realnosti-i-pokazuju-nemoc-rusije/>

verbalnih napada na novinare.¹¹⁰ Samo u avgustu 2025, Fondacija Slavko Ćuruvija registrovala je 137 slučajeva u kojima su državni funkcioneri targetirali medije i novinare.¹¹¹

Najbolju ilustraciju sprege države i medija dao je presretnuti telefonski razgovor direktora United Media Stena Millera i Telekomu Vladimira Lučića,¹¹² tokom koga je, po nalogu Aleksandra Vučića, traženo da se smeni direktorka United Media zadužena za rad, pa i izbor urednika i uređivačku politiku N1, Nove, Radara i Danasa. Time je potpuno razotkriven sistem u kojem se mediji uređuju iz jednog kabineta i prema jednoj političkoj volji, a na štetu javnog interesa i demokratskog društva u kome se podrazumevaju sloboda govora i pluralizam mišljenja.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Medijska scena u Srbiji nalazi se u dubokoj krizi, suočena sa gašenjem redakcija, odlaskom ključnih donatora i potpunom dominacijom provladinih i proruskih medija. Nezavisni mediji rade u neprijateljskom okruženju, bez institucionalne podrške i bez pristupa tržištu, dok im vlast i sistemski uskraćuju budžetsko finansiranje. Istovremeno, medijski prostor ispunjen je propagandom, targetiranjem i kampanjama protiv novinara, što dodatno urušava poverenje građana.

Evropska unija ostaje pasivna uprkos očiglednim kršenjima medijskih sloboda. Ovakva situacija prevazilazi unutrašnje

pitanje demokratije i postaje regionalni i evropski izazov. Jedini koji i dalje uspešno rade jesu istraživački portali kao jedini izvor profesionalnog novinarstva. Uprkos stalnim pretnjama i tabloidnim kampanjama, oni realizuju projekte i otkrivaju afere. Ali, postavlja se pitanje: hoće li njihove priče imati snagu ako ne budu prenošene u mejnstrim medijima? I, kako će novinari istraživačkih portala preuzeti medijsku scenu kad i ako sve ovo prođe?

Odnos države prema medijima trebalo bi da bude jedna od ključnih tema u izveštajima evropskih organizacija i organizacija za odbranu ljudskih prava. Nažalost, stiče se utisak da je medijska kriza u Srbiji postala opšte mesto – nešto što se spolja posmatra kao normalizovano i očekivano. Međutim, situacija se u međuvremenu znatno pogoršala.

Jer, svako društvo mora da ima medije, a samim tim mora da bude novinara. Kako za sada stvari stoje, ako se na rešenje bude čekalo predugo – oni bi vrlo lako mogli da odu u druge profesije i jednostavno nestanu.

Medijsku situaciju u Srbiji, baš kao ni političku krizu, ne može rešiti niko sa strane – to je zadatak građana i građanki Srbije. Međutim, u ovakvim okolnostima, EU bi mogla da pomogne ublažavanjem kriterijuma za dodelu sredstava i jačanjem institucionalne podrške nezavisnim redakcijama. Takođe, odnos države prema medijima trebalo bi da postane istaknutija tema u evropskim izveštajima i pregovorima, jer medijska kriza u Srbiji prevazilazi pitanje unutrašnje demokratije i prerasta u regionalni i evropski izazov.

Nestanak Glasa Amerike i Al Džazire, u koje su građani imali poverenje i koji su bili relevantni izvori informacija, možda bi mogao biti nadomešten stvaranjem novog medija sa sigurnim finansiranjem i jasnom uređivačkom politikom.

¹¹⁰ <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/srbi-prednjace-u-evropi-po-informisanju-putem-drustvenih-mreza>

¹¹¹ <https://savet zastampu.rs/lat/vesti/saopstenje-za-javnost-18/>

¹¹² <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/fondacija-curuvija-drzavni-zvanicnici-tokom-avgusta-avgusta-137-puta-verbalno-napali-novinare/>

V – KULTURNA I OBRAZOVNA “OKUPACIJA”: PROMOVISANJE TZV. TRADICIONALNOG SISTEMA VREDNOSTI

Odnos između formalne, normativne projekcije obrazovanja i kulture u Srbiji i realnog stanja u ovim oblastima, koje čine vitalni deo svakog društva, karakteriše forma obrnute proporcionalnosti, u kojoj proizvođenje sve više normi rezultira sve manjem stepenu uređenosti. Ova diskrepancija između formalnog i suštinskog znači da je došlo do situacije u kojoj je postalo nemoguće obuhvatiti društvenu stvarnost normativnim aktima države. Rascep između normativnog i realnog ima veoma ozbiljne konsekvence i zbog toga što funkcionisanje društva u celini nije moguće racionalno organizovati ako delovanje državnih organa ne bi za sve aktere bilo jasno predvidljivo. Posebno zbog toga što pravne norme predstavljaju osnovni medij za transfer državnih odluka u socijalnu realnost, odnosno, predstavljaju neophodni uslov za realizaciju zadatka svake države – obezbeđivanja sigurnosti građana u postojećem poretku.

Utoliko nesklad između normativnog i realnog predstavlja stanje koje svaka država, koja pretenduje da bude racionalno organizovna, pokušava da u što većoj meri neutralizuje. Osnovne pretpostavke za stabilno funkcionisanje državnog poretka svakako se odnose ne samo na neophodnost

konsekventnog sprovođenja pravnih normi, već i na neophodnost da tako donete odluke budu i legalne ali i legitimne. Drugim rečima, da one ne budu rezultat arbitrarne i samovoljne upotrebe državnih mehanizama. U suprotnom, neminovno dolazi do napetosti i asimetrije između društva i države, budući da ne postoji dvosmerna komunikacija između ove dve sfere, čime je suspendovana bilo kakva mogućnost društvene kontrole državne vlasti.

U 2024. godini, međutim, ova asimetrija između društva i države doživljava svoju punu eskalaciju. Reč je o postizbornoj godini (izbori su, i prema oceni domaćih i međunarodnih eksperata i organizacija, obeleženi brojnim neregularnostima) u kojoj je nova Vlada, formirana 2. maja 2024. godine, ponovo pokrenula aktivnosti u vezi s eksploatacijom litijuma, što je izazvalo novi talas negodovanja građana. Reč je i o godini u kojoj smo se svi još uvek oporavljali od šoka zbog masovnih ubistava u Osnovnoj školi *Vladislav Ribnikar* u Beogradu i dan kasnije u Malom Orašju i Duboni, ali i godina u kojoj se dogodila nova velika tragedija – pad nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu.

Ovi događaji su izazvali elementarni osećaj nesigurnosti kod građana, kao i izlive otvorenog i masovnog nezadovoljstva funkcionisanjem institucija i opštim stanjem u državi. S druge strane, država je u ovoj vrlo konfliktnoj situaciji redovno reagovala jednostrano artikulisanim i agresivnim odlukama i akcijama, koje su dodatno potvrđivale autoritarni karakter aktuelnog režima. Konstrukcija ovako agresivne politike počivala je na ideji da je, u stvari, društvo vlasništvo države (a ne obrnuto), te da ta ista država ima puno pravo da nekontrolisano interveniše u društvenoj i političkoj realnosti.

Ovakav, posednički odnos vlasti posebno je bio očigledan u obrazovanju i kulturi. Nizom odluka Vlada je i u 2024. godini nastavila da *de facto* suspenduje aktuelnu *Strategiju razvoja obrazovanja i vaspitanja do 2030. godine*¹¹³, kao i dokument *Strateški prioriteti razvoja kulture Republike Srbije od 2021. do 2025. godine*¹¹⁴. Uprkos deklarativnim stavovima o neophodnosti "usaglašavanja politika u obrazovanju sa naučnim, tehnološkim i održivim razvojem i savremenim kretanjima u društvu i ekonomiji i usaglašavanjem propisa u obrazovanju sa međunarodnim dokumentima Ujedinjenih Nacija, Evropske unije i Saveta Evrope", odnosno, afirmaciji "svih istorijskih slojeva i kulturnih izraza", i obrazovanje i kultura suštinski su interpretirani isključivo kao državna i nacionalna pitanja.

¹¹³ Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja do 2030. godine, Službeni glasnik RS, broj 63, od 23. junj 2021. (<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/63/1/reg>)

¹¹⁴ <https://kultura.gov.rs/extfile/sr/6132/Strateški%20prioriteti%20razvoja%20kulture.pdf>

Važan okvir za sprovođenje ovakog pristupa i u 2024. godini bila je *Povelja o srpskom kulturnom prostoru*¹¹⁵, dokument potpisan 2019. godine između ministarstava kulture Republike Srbije i Republike Srpske. Polazeći od stava da "granice kulturnog prostora nije moguće svesti u granice jednog političkog, odnosno državnog prostora", *Povelja* implicira da bi jedinstvo kulturnog prostora trebalo bude anticipacija jedinstvenog političkog prostora. U *Povelji* se naglašava da: "Posebnu pažnju posvećujemo uspostavljanju sistemske brige o srpskom jeziku i ćirilichnom pismu, o podršci programima nastave srpskog jezika, istorije i kulture, što predstavlja jedno od temeljnih oruđa u legitimnom nastojanju da izbegnemo odnarođavanje novih naraštaja, ne samo u sve brojnijoj dijaspori, nego čak i u Srbiji i Srpskoj".

Ključni alat za operacionalizaciju ciljeva *Povelje* predstavlja Priručnik za nastavnike u osnovnom obrazovanju i vaspitanju *Negovanje kulture srpskog naroda i razvijanje nacionalnog identiteta*¹¹⁶, koji je u 2024. godini izdao Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja. Polazeći od toga da su novi programi nastave i učenja orijentisani na kvalitetno obrazovanje i vaspitanje koje bi učenicima obezbedilo razvijanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, "neophodne za život u savremenom društvu koje se ubrzano menja", autori *Priručnika* su se opredelili za pristup koji "uspešno zadovoljava potrebe učenika da razvijaju sopstvenu ličnost, identitet i potencija-

¹¹⁵ Повеља о српском културном простору (kultura.gov.rs)

¹¹⁶ Prirucnik-negovanje-kulture.pdf

le, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu" i da daju "doprinos demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva".

Međutim, iako se u uvodnom delu eksplicira da je "svrha ovog *Priručnika* (...) pružanje podrške nastavnicima u osnovnim školama u ostvarivanju ciljeva i ishoda koji se odnose na negovanje kulture srpskog naroda i razvijanje nacionalnog identiteta (...) kao i podsticanje interkulturalne svesti i odgovornosti", te da "poznavanje i poštovanje sopstvenog jezika i kulturnog nasleđa omogućava i poštovanje drugih jezika i kulture i razvijanje tolerancije ili otvorenosti prema svakoj drugosti", iz samog sadržaja je jasno da je *Priručnik* namenjen isključivo negovanju kulture srpskog naroda i razvijanju nacionalnog identiteta – kroz nastavu srpskog jezika i književnosti, prirode i društva, istorije, geografije, likovne i muzičke kulture.

U *Priručniku* je dat "praktičan prikaz realizacije sadržaja, što može biti dobar putokaz i oslonac u radu na ostvarivanju ciljeva i ishoda koji se tiču razvijanja nacionalnog identiteta i osećanja pripadnosti Republici Srbiji". Autori *Priručnika* su definisali sedam zajedničkih tematskih međupredmetnih područja: 1. Moj identitet; 2. Srpski etnos; 3. Srpski jezik; 4. Dobročinstvo i zaveštanje; 5. Srbi kroz istoriju i srpski kulturni prostor; 6. Život roda moga i 7. Kultura sećanja i pamćenja. Predložena tematska područja su, kako se navodi, mogući modeli te ih je moguće dalje dopunjavati i proširivati. Takođe, napomenuto je da sadržaje sadržaja *Priručnika* koji se odnose

na negovanje kulture i nacionalnog identiteta srpskog naroda mogu koristiti pripadnici srpskog naroda u regionu i dijaspori, odnosno, nastavnici koji u regionu i dijaspori realizuju nastavu na srpskom jeziku"¹¹⁷.

Osim što previđa činjenicu da osnovnu školu ne pohađaju samo učenici srpske nacionalnosti, *Priručnik* na vrlo agresivan način fiksira pitanja identiteta i tradicije kao krovni koncept koji je superioran u odnosu na standardne, i u redovnoj proceduri usvojene, kurikulume. Bez prethodne rasprave i konsultacija, ovakva vrsta intervencije zadobija karakter vanrednosti koja proističe iz "državnog razloga" ili "nacionalnog interesa" najvišeg stepena, oko čega nema diskusije.

Dodatni impuls u "čuvanju tradicije" svakako je predstavljala i najava ministra Sleakovića da će se u svim budućim javnim nabavkama informatičke opreme morati da se nabavljaju abecedno/azbučne tastature. Cilj ove inicijative je da se stvore uslovi "da ćirilica postane makar ravnopravna u tehničkoj upotrebi sa latiničnim pismom"¹¹⁸. To se, kako je naveo, odnosi na javne nabavke informatičke opreme svih direktnih i indirektnih budžetskih korisnika, svih privrednih subjekata sa državnim kapitalom, kao i jedinica lokalnih samouprava i organa čiji su oni osnivači.

Pored toga, ministar Selaković je najavio i da je, radi zaštite ćirilice, doneta odluka da, na konkursima za otkup književnih dela koje sprovodi Ministarstvo za narednu godinu za potrebe javnih biblioteka, država otkupljuje isključivo ćirilična

¹¹⁷ /Prirucnik-negovanje-kulture.pdf

¹¹⁸ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/nikola-selakovic-cirilica/>

izdanja naših izdavača. Tom prilikom je naglasio da "država nema ništa protiv da izdavači izdaju i na drugom pismu, ali ono što će država da otkupljuje, to treba da bude štampano ćirilčkim pismom – prelepom Vukovom ćirilicom"¹¹⁹.

Ukupna kulturna politika najjasnije se manifestovala kroz visinu i strukturu sredstava u budžetu Republike Srbije. Naime, u 2024. godini sredstva namenjena kulturi iznosila su manje od 1% republičkog budžeta, a u strukturi tih sredstava dominirali su projekti vezani za istraživanje, zaštitu i očuvanje nepokretnog kulturnog nasleđa, obnovu i zaštitu Manastira Hilandar, digitalizaciju kulturnog nasleđa, konzervaciju, restauraciju i prezentaciju arheoloških nalazišta, i sl. Pri tome, sredstava koja se izdvojena za savremenu kulturnu produkciju iznosila su svega nešto više od 3% od budžeta Ministarstva kulture.

Poseban problem u kulturi predstavljale su i procedure donošenja odluka kojim se, kako navodi Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije, "velike sume iz malog budžeta za kulturu dodeljuju "predatorskim" organizacijama, koje ostalim akterima ostavljaju samo mrvice. Pored toga, novac se dodeljuje 'sumnjivim projektima', o kojima ne postoji nikakav trag da su se ikad zapravo sproveli"¹²⁰. Netransparentnost procedura kojim se raspodeljuju sredstva, često dodeljivanje sredstava mimo konkursa, na osnovu diskrecionog prava ministra, kao i konkursna procedura koja, po pravilu, uvek kasni

¹¹⁹ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/nikola-selakovic-cirilica/>

¹²⁰ <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/manje-od-jedan-odsto-budzeta-ide-na-kulturu-a-novac-ide-predatorskim-organizacijama>

– sve su to karakteristike koje pokazuju u kojoj meri je kultura u Srbiji zapravo marginalizovana.

Naročito je bio indikativan slučaj Beogradske filharmonije koja je 2024. godine obeležila stogodišnjicu postojanja, suočivši se u godini jubileja sa "najmanjim platama orkestarskog muzičara u regionu, sa sramno malim budžetom iz godine u godinu, bez direktora, bez reklame, bez obnovljene koncertne uniforme već deset godina, i bez čvrstih uverenja da će se zidati nova dvorana"¹²¹. Muzičari Filharmonije su, početkom februara, pre koncerta pročitali pismo publici u kojem su naveli da se svaki put suočavaju sve više sa činjenicom da su "u svom gradu i u svojoj zemlji tako visoko obrazovani, a tako nisko vrednovani". Dodali su i da je ignorisanje ili nespremnost na istinski dijalog odlika Ministarstva kulture, koje se prema njihovim rečima "ponaša kao da nije tu zbog nas – već obrnuto".

Ovi slučajevi precizno ilustruju preopterećenost aktuelne vlasti pitanjima nacionalnog identiteta, kao i nastojanja da se upotrebljavaju institucionalni kapaciteti u obrazovanju i kulturi kako bi se ova željena slika kolektivnog identiteta projektovala i dodatno učvršćivala. Jer, način na koji se jedna politička zajednica određuje prema prošlosti, sadašnjosti i budućnosti nesumnjivo definiše i formu njenog identiteta. Orijentacija ka prošlosti, svojevrtni pogled unazad", koji se projektuje kroz kulturu i obrazovanje, svedoči o konzervativnom karakteru vlasti i konsekvantnom kreiranju zatvorenog društva.

¹²¹ Isto.

Sve to prati i tendencija ka povećanoj centralizaciji, odnosno, etatizaciji u ovim oblastima. Odsustvo dijaloga, jednostrane odluke, kao i nametanje neadekvatnih kadrova, stvorili su ne samo duboki jaz, već i permanentne napetosti između vlasti (države) i obrazovanja i kulture (društva). Ove su tenzije očekivane, jer ni obrazovanje ni kultura, zahvaljujući svojim suštinski autonomnim prirodama, ne mogu do kraja da budu integrisane u postojeći autoritarni sistem vladavine u Srbiji. Naprotiv, i kultura i obrazovanje se od strane vlasti, poistovećene s pojmom države, konstantno doživljavaju kao izvor krize i nestabilnosti.

U tom smislu, prva ozbiljna konfliktna situacija dogodila se 28. marta 2024. godine nakon što je grupa mlađih muškaraca, na poziv Studentskog parlamenta, *de facto* okupirala Filozofski fakultet u Novom Sadu. Njihov zahtev je bio da se profesoru i novinaru Dinku Gruhonjiću uruči otkaz zbog navodnog govora mržnje, a neposredni povod bio je montirani snimak koji je nedeljama pre incidenta kružio društvenim mrežama. "Oni su lancima i katancem zaključali ulaz, a vrata dodatno blokirali stolicama. Nosili su srpske zastave, a jedan od njih bio je u majici s likom Milorada Ulemeka Legije koji je osuđen za ubistvo premijera Srbije Zorana Đinđića. (...) Na blokadu su pozvali student prorektor Damjan Vakanjac i predsednica Studentskog parlamenta Filozofskog fakulteta Ivana Macak. Nakon što je ta grupacija uputila ultimatum da se Gruhonjiću uruči otkaz"¹²². U pisanoj izjavi student prorektor naveo je da im je plan da blokiraju Fakultet, kao i da ta blokada traje dok

se uprava Fakulteta ne bude oglasila, da su blokadi i protestu pribegli jer je uprava "gluva na njihove zahteve".

Dekanat Filozofskog fakulteta u Novom Sadu pozvao je nadležne institucije da hitno reaguju budući da im je ugrožena imovina i bezbednost, međutim nakon što je pozvana policija, Dekanatu je saopšteno da "blokada javne visokoobrazovne ustanove ne predstavlja osnov za prekršajnu niti krivičnu odgovornost". Nastava i sve ostale planirane aktivnosti bile su otkazane, a u zgradi su ostali dekan, dva prodekana, nekoliko profesora i službenika zaposlenih u stručnim službama Fakulteta. Nakon niza pretnji, tabloidnih napada i targetiranja od strane predstavnika vladajuće koalicije, kojima su bili izloženi profesor Dinko Gruhonjić i predsednica NDNV Ana Lalić, grupa od 80 intelektualaca i javnih ličnosti iz Srbije i regiona uputila je međunarodnoj zajednici 25. marta *Apel za slobodu javne reči i kritičkog mišljenja*.

Novi incidenti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu dogodili su se već 23. septembra 2024. godine, tokom izbora za Studentski parlament. Te izbore pratile su "eksplozije, guranje, kapuljače, maske", a studenti neformalne grupe STAV šest puta su blokirali glasanje, smatrajući ga nelegitimnim jer je bila kandidovana samo jedna lista. O eksplozivnim napravama, kao i grupi maskiranih lica u crnom, šamaranju i napadu na studente, Rektorat je ćutao, a uniformisana lica su se predstavljala kao "privatno obezbeđenje". Studente su tom prilikom podržale gotovo sve poslaničke opozicione grupe. Profesori Filozofskog fakulteta su nakon incidenta uputili zahtev Dekanatu da se Filozofski fakultet, studenti Filozofskog

¹²² www.slobodnaevropa.org

fakulteta, kao i legitimitet izbornog procesa za Studentski parlament konačno zaštite. Nakon što su izbori ipak okončani, zgradu je napustila predsednica Studentskog parlamenta Filozofskog fakulteta Ivana Macak. Prema proceni nekih profesora, Studentski parlament upravo na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu služi kao "odskočna daska za buduće funkcionere vladajuće stranke i već deset godina ne predstavlja studente, već je poligon za potkusurivanje stranačkih interesa i finansijsku dobit".

Aprila 2024. godine, ispred Ministarstva kulture u Beogradu, održan je perkusionistički performans članova *Beogradske filharmonije* kojim je javnosti i nadležnim institucijama skrenuta pažnja da je kultura joj jedna oblast koja je u Srbiji ponižena, da su ljudi koji rade u institucijama kulture nemotivisani da proizvode programe jer imaju minimalna sredstva za egzistenciju.

Kriza između prosvete i kulture, na jednoj, i vlasti na drugoj strani eskalirala je nakon pada nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu, 1. novembra 2024. godine. Ovaj tragični događaj, u kojem je život izgubilo 16 ljudi, izazvao je lavinu protesta u celoj zemlji. Počelo je s blokadama raskrsnica i petnaestominutnim ćutanjem kojim se odavala pošta nastradalima. Na skupu ispred *Fakulteta dramskih umetnosti*, održanom 22. novembra 2024. godine, okupljene studente i građane je napala grupa batinaša, među kojima su (kako će se kasnije ispostaviti) bili i funkcioneri vladajuće stranke. Tom prilikom je povređen student Nikola Terzić, koji je zbog težine zadobijenih povreda prebačen u Urgentni centar.

Članovi ansambla *Beogradske filharmonije* pridružili su se akciji Zastani Srbijo i 6. decembra 2024. godine u 11:52 izašli na raskrsnicu Studentskog trga i Uzun Mirkove ulice u Beogradu. Tom prilikom je jedno vozilo prošlo kroz blokiranu raskrsnicu i povredilo dvoje članova orkestra, koji su hitno prebačeni u Urgentni centar¹²³.

Ovaj, ali i brojni slični napadi koji su usledili, izazvali su veliki revolt studenata i pokrenuli akciju blakiranja fakulteta. Početkom decembra na Univerzitetu u Beogradu nastava je bila prekinuta na 28 od 31 fakulteta. Univerzitet u Beogradu podržao je zahteve studenata koji traže objavljivanje dokumentacije o rekonstrukciji železničke stanice u Novom Sadu, odbacivanje optužbi protiv uhapšenih i privedenih na protestima, podnošenje krivičnih prijava protiv napadača na studente i profesore i povećanje izdvajanja sredstava za državne fakultete za 20 odsto. Ubrzo se više od 50 državnih fakulteta iz sva četiri univerzitetska centra – Beograda, Novog Sada, Niša i Kragujevca našlo se u blokadi, zbog protesta studenata koji traže odgovornost za nesreću na novosadskoj Železničkoj stanici¹²⁴.

Udruženje dramskih umetnika Srbije pozvalo je svoje članove da od petka, 13. decembra, svake večeri ispred svojih pozorišta, 15 minuta pre početka predstava, u kostimima ćutanjem odaju počast žrtvama pada nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu. "Razumevajući delikatnost svačije

123 <https://n1info.rs/vesti/autom-na-beogradsku-filharmoniju-dva-clana-orkestra-povredena-tokom-akcije-zastani-srbijo/>

124 <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/fakulteti-blokada/>

pozicije unutar pozorišta i ansambala, a u cilju izbegavanja međusobnog targetiranja i tenzija među kolegama, pozivamo sve da poštujemo svačije pravo da ovaj poziv podrže ili ne i da zaštitimo jedni druge od bilo čijeg pokušaja da nas razjedini ili nahuška jedne na druge", navodeno je u saopštenju *Udruženja*¹²⁵.

Sredinom decembra i više desetina srednjih škola u Srbiji je stupilo u blokadu. Učenici srednjih škola su na taj način pružili punu podršku studentima. Tako su, na primer, maturanti srednje Medicinske škole "7. april" iz Novog Sada, velikom većinom glasova doneli odluku o blokadi škole, saopštivši da: "Razlog za donošenje ovakve odluke je podrška zahtevima studenata i učenicima Jovine gimnazije u Novom Sadu. Ovaj čin nije izraz nepoštovanja nastave i znanja, već jasna i nedvosmislena poruka da mladi ljudi odbijaju da ostanu nemi posmatrači problema koji pogađaju naše društvo. Odluka o blokadi je izraz zalaganja za pravo na bezbednost i slobodno mišljenje, zagarantovano Ustavom Srbije i nije plod uticaja političkih stranaka ili partija"¹²⁶.

Kraj 2024. godine je označio početak najtežeg sukoba između vlasti i studenata (i srednjoškolaca) od 1968. godine. Međutim, za razliku od tadašnjeg odgovora vrha vlasti koji je glasio – *Studenti su u pravu!* – aktuelna režim u Srbiji reagovao je znatno drugačije. Tako je Predsednik Srbije izjavio da "studenti mogu da rade šta hoće, ali da su srednjoškolci

zloupotrebljena deca"¹²⁷. Mnogo ekstremniji je bio Vladimir Đukanović, poslanik iz redova vladajuće Srpske napredne stranke, koji je, komentarišući blokade srednjih škola u kojim učestvuju i maloletni učenici, izjavio: "Dete je vlasništvo države do svog punoletstva"¹²⁸. Tom prilikom je pozvao i "nadležne institucije da reaguju". Ovu, po svemu skandaloznu, izjavu osudili su brojni pojedinci i udruženja građana.

Usledila je i reakcija vlasti – Vlada Republike Srbije usvojila je zaključak kojim je obavezala Ministarstvo prosvete da se prvo polugodište u svim osnovnim i srednjim školama na teritoriji Srbije završi pre predviđenog roka, 23. decembra 2024. godine, a da zimski raspust počne 24. decembra. Bio je to pokušaj, kasnije će se ispostaviti kao neuspeo, da se prekine talas blokada u srednjim školama.

Veliki obračun sa obrazovanjem i kulturom koji je krajem 2024. godine počeo da sprovodi autokratski režim u Srbiji i nije predstavljao iznenađenje, već anticipaciju buduće politike. Na ostvarenje ove anticipacije nije se, međutim, čekalo dugo, pa je tako, početkom, 2025. godine, uz protestne talase studenata, profesora i građana, vlast uzvratila još represivnijim merama koje svojim destruktivnim potencijalom podsećaju na devedesete godine prošlog veka kada je 1998. godine donet tzv. *Šešeljev Zakon o visokom obrazovanju*, kojim je ukinuta autonomija univerziteta i na osnovu kojeg je otpušteno na desetine "neposlušnih" profesora.

¹²⁵ <https://vreme.com/vesti/glumci-se-pridruzuju-studentskom-protestu/>

¹²⁶ <https://www.021.rs/story/Novi-Sad/Vesti/396344/FOTO-Raste-broj-novosadskih-skola-u-blokadi-Pridruzili-se-mali-medicinari-gimnazijalci.html>

¹²⁷ <https://kompas-info.com/protesti-2024-koje-su-sve-srednje-skole-u-blokadi/>

¹²⁸ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladimir-djukanovic-deca-reakcije/>

Sasvim u radikalskom duhu, a nakon izbora nove Vlade, 16. aprila 2025. godine, ministar Dejan Vuk Stanković najavio je izmenu *Zakona o udžbenicima* i njihovu "nacionalizaciju", koja je u stručnoj javnosti viđena kao još jedna manifestacija državnog monopola u oblasti obrazovanja, koji bi, pod izgovorom očuvanja nacionalnog identiteta, zapravo trebalo da obezbedi dogmatsku podršku vladajućoj *Srpskoj naprednoj stranci*.

Prema Vladimiru Pajiću, Narodnom poslaniku iz *Pokreta slobodnih građana*, ovom izmenom *Zakona o udžbenicima* oni će zapravo postati "naprednjački pamfleti" čime se ulazi u tamni period po obrazovanje jer se priprema i sprovodi osveta nad prosvetom – ne samo ideološka, već i pravno-administrativna: "Hapšenjem i pritvaranjem profesora, stvaranjem monopola na tržištu, ostavljanjem četiri hiljade ljudi bez posla izmenom *Zakona*, raskidanjem ugovora, smanjivanjem primanja izmenama *Zakona o visokoškolskom obrazovanju*, kojim bi se obezbedilo nameštanje dekana, ova vlast sistematski uništava našu prosvetu". U ovom kontekstu, indikativna je i informacija da Rusija i Srbija razmatraju osnivanje filijale Ruskog univerziteta u Srbiji, a u planu je i organizovanje *Foruma rektora*, što bi bio deo šire akademske saradnje koja bi dovela do stvaranja rusko-srpskog udruženja univerziteta.

Ova nova faza obračuna države sa obrazovanjem počela je marta 2025. godine *Uredbom* Vlade u tehničkom mandatu, kojom se kao očigledni vid represije zbog podrške studentima primenjuje drugačije vrednovanje nastave i naučnog rada. Naime, dotadašnjih 20 sati nastave i 20 sati naučnog

rada nedeljno, pretvoreno je u 35 sati nastave i 5 sati naučnog rada, što u procentima znači da se novom *Uredbom* propisuje da je 87,5% ukupne zarade profesora od nastavnog, a 12,5% od naučnog rada, Tako je Vlada, pravno obezbedila osnov da, zbog blokada fakulteta i neizvođenja nastave, profesori dobiju samo taj umanjeni deo od 12,5% dotadašnje plate.

Prema dekanici *Fakulteta političkih nauka* Maji Kovačević, *Uredba* je "još jedan vid otvorene represije prema *Univerzitetu* iz nekoliko razloga. Prvo, Vlada u ostavci ne može da donosi propise. Drugo, Vlada ne može po sopostvenom nahođenju da menja odnos časova nastave i časova nastavnog naučno-istraživačkog rada"¹²⁹.

Nakon, *de facto*, neustavne *Uredbe* Vlade u tehničkom mandatu, što je za posledicu imalo da profesori i saradnici fakulteta i visokih škola već dva i po meseca primaju mizerne plate (između 100 i 200 evra) i nakon privođenja dekana i Rektora na informativne razgovore, Vlada je oformila *Radnu grupu za analizu trenutnog stanja finansiranja i performansi visokog obrazovanja*, čiji je zadatak da trasira put novom *Zakonu o visokom obrazovanju*. A nov *Zakon* predviđa čitav set odredbi kojima bi se drastično smanjila upravljačka i finansijska autonomija fakulteta i viših škola i kojima bi se dozvolilo stranim fakultetima da bez adekvatne akreditacije u Srbiji, a finansirani iz državnog budžeta Republike Srbije, preoblikuju sferu visokog obrazovanja.

Planirano je i uvođenje vaučera, kao glavnog načina finansiranja visokog obrazovanja, što je, prema rečima Jelene

Teodorović, profesorke *Fakulteta pedagoških nauka* u Kragujevcu, posebno opasno jer ima moć da značajno doprinese razaranju čitavog društva: "Snažna borba za finansiranje preko vaučera samo će pogoršati već alarmantnu situaciju – fakulteti će se upirati da studije postanu brže i lakše, što će rezultirati bezvrednim znanjem i bezvrednim diplomama i u državnom i u privatnom sektoru"¹³⁰.

Prema sociološkinji Ireni Pejić, "privatizacija ne znači samo promenu vlasništva, ili načina finansiranja (...) nego i brisanje statusa javnog dobra. A šta je obrazovanje ako ne javno dobro? Šta ostaje ako se odrekemo svih javnih dobara? (...) Ovo je nesumnjivo borba za prostu odbranu društva kao takvog"¹³¹.

Nakon formiranja *Radne grupe za analizu trenutnog stanja finansiranja i performansi visokog obrazovanja u Republici Srbiji* i za izradu *Nacrta zakona o visokom obrazovanju*, grupa profesora i nastavnika s univerziteta širom Srbije pokrenula je *Peticiju za odbranu visokog obrazovanja u Srbiji*, koju je za 24 sata potpisalo skoro dve hiljade zaposlenih u visokoškolskim ustanovama. *Peticijom* se zahteva ispunjenje studentskih zahteva, prekid rada na novom *Zakonu* koji obesmišljava autonomiju univerziteta, ali i prekid političkih pritiska na univerzitete, oslobađanje političkih zatvorenika (među kojima su jedna profesorka i studenti), i raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora, što je ujedno i poslednji zahtev studenata u blokadi. U tekstu *Peticije*, između ostalog, njeni

inicijatori i potpisnici podsećaju da je "osnovna svrha visokog obrazovanja – obrazovanje i osnaživanje budućih generacija, doprinos društvenom razvoju, nauci i kritičnom mišljenju" i ekspliciraju da se borba za slobodu i autonomiju univerziteta ne vodi zbog privilegija, već zbog prava na obrazovanje kao javnog dobra¹³².

Na sednici održanoj 11. juna 2025. godine, nakon pritiska akademske zajednice, Vlada Republike Srbije usvojila je *Zaključak* o stavljanju van snage *Zaključka o obrazovanju Radne grupe za analizu trenutnog stanja finansiranja i performansi visokog obrazovanja u Republici Srbiji* i za izradu *Nacrta Zakona o visokom obrazovanju*. Ukidanje *Radne grupe* bio je jedan od zahteva profesora i nastavnog osoblja inicijative *Pobunjeni univerzitet*. Među njihovim zahtevima je i ukidanje *Uredbe* Vlade kojom se menja način obračuna plata i odnos nastavnog i naučnog rada, kao i određivanje budžetskih kvota za upis nove generacije na fakultete. Iako je o tim zahtevima postignut "usmeni dogovor" Rektora i premijera, inicijativa *Pobunjeni univerzitet* nastavila je blokadu raskrsnice Nemanjine i Kneza Miloša i obavestila javnost da će blokada trajati do ispunjenja zahteva predatih Vladi Srbije.

*

I tokom 2024. godine nastavljen je trend razilaženja normativnog i realnog u svakodnevnoj političkoj praksi Srbije. S jedne strane, ritualizovano obavezivanje na nastavak "evropskih integracija", a s druge, kreiranje jedne, po svemu, retrogradne politike koja insistira na nacionalnoj homogenizaciji,

¹³⁰ www.danas.rs

¹³¹ www.masina.rs

¹³² Isto.

na krajnje konzervativnoj interpretaciji tradicije i isto tako konzervativnoj interpretaciji države kao neupitnog centra (i izvora) moći iz kojeg se upravlja odlukama koje ne podležu bilo kakvom kritičkom preispitivanju od strane građana.

U tom smislu se i institucionalna struktura doživljava kao "vlasništvo" države (najčešće partije koja trenutno vrši vlast), a ne vlasništvo građana. Ovakva naglašena etatizacija političkog prostora u Srbiji posebno je bila evidentna u obrazovanju i kulturi, oblastima koje su doživljene kao državno-ideološki aparati, kao kanali za implementaciju jednog unapred kreiranog kolektivnog identiteta. Ova svojevrsna refeudalizacija srpskog političkog prostora imala je kao konsekvencu stvaranje permenenitih konflikata između države i društva, između vlasti i obrazovanja i kulture.

Ovaj sukob nije neočekivan. Iako se radi o oblastima čije su institucije formalno-proceduralno zavisne od države, i u obrazovanju i u kulturi demonstriran je visok nivo autonomije i društvene relevantnosti, te su, samim tim, od strane režima identifikovani kao glavni izvori nestabilnosti koje je trebalo neutralizovati. To, uostalom, proističe iz suštinski različite prirode autoritarne vlasti i oblasti obrazovanja i kulture. Jer, tamo gde autoritarni sistem traži slepu poslušnost, i obrazovanje i kultura nude sumnju i preispitivanje. Tamo gde autoritarni sistem projektuje unapred pripisane političke identitete, i obrazovanje i kultura odgovaraju raspravom i otvorenim dijalogom. Tamo gde autoritarni sistem traži kontrolu, delotvornost i efikasnost po svaku cenu, i obrazovanje i kultura insistiraju na slobodi i autonomiji, na promišljanju postupaka i

metoda. Između autokratskog načina vladanja i akademskog sveta i sveta kulture postoji, dakle, duboka, suštinska i nepremostiva suprotnost. Koegzistencija ova dva načina mišljenja je u Srbiji, po svemu sudeći, u ovom trenutku isključena.

Paradoksalno, što u Srbiji danas nije retkost, agresivna državna intervencija u obrazovanju ima za cilj – privatizaciju sfere obrazovanja kako bi se ostvarila delotvornija kontrola od strane aktuelnog autoritarnog režima. Imajući to u vidu, borba za obrazovanje se, u prvih pet meseci 2025. godine, pretvorila u borbu za javno dobro i društveni interes. U borbu za odbranu autonomije državnih univerziteta kao jedne od najvažnijih evropskih tekovina. U tom smislu, internacionalizacija ovog problema, uz alarmiranje međunarodne akademske zajednice i odgovarajućih i relevantnih međunarodnih institucija koje bi imale ulogu svojevrsnog medijatora, pokazuje se kao najvažnija preporuka za izlazak iz duboke društvene i političke krize u Srbiji, ali i za saniranje očiglednih posledica koje već sada imaju ne samo razorne efekte, već i visoko konfliktni potencijal.

ZAKLJUČCI:

- Atak na obrazovanje koji aktuelna vlast upravo sprovodi u Srbiji je suštinski antievropski. Ne samo po metoda-
ma kojima se ove "reformе" sprovode a koje su u osnovi represivne, nego i vrednosnim porukama i vrednosnim si-
stemima koji se uporno afirmišu i inkorporiraju u sistem obrazovanja.
- Sažetak ovog, svojevrsnog obračuna države sa akademskom zajednicom i celokupnim obrazovnim sistemom, razvija se u dva smera – represivnom državnom uzurpacijom obra-
zovanja i poništavanjem autonomije univerziteta, ali i agresivnim preoblikovanjem vrednosnih sistema koje, po
prirodi stvari, upravo ovaj sistem distribuira u javni pro-
stor i koji su modelovani prema izrazito nacionalističkom modelu iz 90 tih godina prošlog veka.
- Jasno je, međutim, da je vrednosne sisteme na kojima bi trebalo da bude zasnovano jedno demokratsko i otvoreno društvo, nemoguće korenito menjati bez promene antie-
vropskih politika na kojima su utemeljene političke prakse aktuelnog režima u Srbiji.

VI – VEĆINSKA CRKVA U SRBIJI – IZMEĐU UNIVERZALIZMA I PARTIKULARIZMA

U uskršnjem intervjuu datom jednom beogradskom nedeljniku, patrijarh Srpske pravoslavne crkve Porfirije ocenio je trenutno stanje u Srbiji kao “najblaže rečeno, veoma teško”. Patrijarh je konstatovao da “Duboka podeljenost koja se manifestuje na svim nivoima, zasnovana na isključivosti koja ide čak do mržnje, vlada u mnogim sferama društvenog života. Sve ovo počinje da nas podseća na najcrnje periode naše nacionalne istorije tragično obeležene brojnim unutrašnjim podelama i sukobima”.¹³³ Od 1. novembra 2024. godine, odnosno od pada nadstrešnice na železničkoj stanici u Novom Sadu, umnožava se javno ispoljavanje nezadovoljstva građana. Studenti i građani već mesecima organizuju proteste i blokade širom Srbije i društvo je realno opterećeno izuzetno dubokim podelama između onih koji podržavaju aktuelnu vlast i onih koji istu pozivaju na odgovornost zbog destruktivne korupcije.

U pomenutom intervjuu, patrijarh se potrudio da demantuje navode da Srpska pravoslavna crkva, odnosno njeni zvaničnici nisu podržali studente, ili da to nisu dovoljno jasno uradili, te da je upravo on, ličnim primerom, ličnim

¹³³ “Patrijarh Porfirije za NIN: Obasjani svetlošću Hristovog Vaskrsenja vidimo u bližnjima braću i sestre bez kojih ne možemo”, SPC, 20.04.2025., <https://spc.rs/sr/news///13821.patrijarh-porfirije-za-nin-obasjani-svetloscu-hristovog-vaskrsenja-vidimo-u-bliznjima-bracu-i-sestre-bez-kojih-ne-mozemo.html>

razgovorom sa stotinama studenata to kontinuirano činio. Međutim, kako je svoj neposredan uvid “stekao na osnovu direktnih razgovora sa studentima, a ne na osnovu medijskih informacija i drugih, različitim političkim bojama obojenih interpretacija”, patrijarhu je postalo jasno da on nije “taj koji treba ili sme da bira jedne ili druge, da se stavlja na stranu jednih ili drugih, da one koji su već u sebi i između sebe podeljeni i koje mnogi drugi dele ja dodatno delim. Sve vreme sam imao, i dalje u umu i srcu imam, da uloga pastira, sveštenika, naročito episkopa i patrijarha uvek i pre svega jeste da bude uz svakoga, da ne odbacuje nikoga.” Da bi se prevazišla kriza, patrijarh je istakao da su neophodni dijalog i međusobno poštovanje, te je upravo zbog toga “sredinom prošlog meseca objavio poziv na dijalog, čak nudeći okrilje Crkve kao eventualni prostor susreta”, ali do dijaloga nije došlo.¹³⁴

U pokušaju opravdanja odsustva jasnog stava crkvenih zvaničnika po pitanju studentskih i građanskih protesta u Srbiji, crkveni učenjaci su se ozbiljno upregli da to obrazlože i opravdaju, kako sa teoloških, tako i sa sekularnih pozicija. Zapaženo je izlaganje jereja Stevana Jovanovića, pomoćnika predsednika Odbora za versku nastavu Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke, koji je autorskim tekstom na zvaničnom

¹³⁴ *Ibid.*

sajtu Srpake pravoslavne crkve, ali i gostovanjem na javnom servisu, negirao nepravедно pripisano političko delovanje patrijarha Pavla 1997. godine, ali i pokušao da objasni da se delovanje aktuelnog patrijarha ne razlikuje od pogrešno tumačenog društvenog delovanja njegovog cenjenog prethodnika i da je u potpunosti u duhu misije "Srpske Crkve". Nakon ozbiljnih pritisaka dela pobunjene javnosti da bi aktuelna crkvena vrhuška trebala da se ugleda na svoje prethodnike i pruži podršku narodnom otporu nepravедnoj vlasti, crkveni velikodostojnici i pojedini intelektualci su se srčano potrudili da ospore političko delovanje patrijarha Pavla i stavljanje na određenu političku stranu, insistirajući da je reč o smirivanju tenzija i izbegavanju eskalacije sukoba.¹³⁵

Dan nakon masovnog protesta 15. marta 2025. godine u Beogradu, patrijarh Porfirije je služio liturgiju u hramu Svetog Save i tom prilikom poručio: "I naravno da kažem i to, jer neretko se dovodilo u pitanje šta mi mislimo o studentskim zahtevima. Mislim da nema čoveka koji nije za to da budu ispunjeni studentski zahtevi, ali ja nisam taj, a i verovatno je malo od nas sabranih ovde koji može da kaže da li jesu ili nisu. To treba da kažu kompetentni, pozvani i plaćeni za to. Zato i tu treba da se blokira bezilaz, da se blokira bespuće, da se blokira u nama isključivost, da se blokira egoizam, da se blokira samoljublje, da se blokira sve ono što ne podrazumeva drugoga".¹³⁶

¹³⁵ "Crkva u javnoj sferi", SPC, 29.01.2025., <https://spc.rs/sr/news/iz-zivota-crkve/13267.crkva-u-javnoj-sferi.html>

¹³⁶ "Patrijarh Porfirije: Da se naša deca vrate u učionice, u osnovne i srednje škole i na fakultete", SPC, 16.03.2025., <https://spc.rs/sr/news///13531.patrijarh->

Istina je da je patrijarh u nekoliko navrata brzo i jasno reagovao na nasilje koje su trpeli studenti tokom sprovođenja blokada i protesta. Kada je autom udarena studentkinja Pravnog fakulteta, patrijarh je zvanično reagovao da konstatacijom da je duboko potrešen događajem i očekuje "da vinovnici ovog čina odgovaraju pred zakonom."¹³⁷ Nakon dva dana patrijarh je posetio povređenu studentkinju u Kliničkom centru Srbije i pozeleo joj brz i potpuni oporavak.¹³⁸ Takođe, nakon prebijanja nekoliko studenata ispred prostorija vladajuće stranke u Novom Sadu, patrijarh je zvanično reagovao: "Zgrožen sam saznanjem da je i treća studentkinja teško povređena, ovoga puta u već ranjenom Novom Sadu. Očekujem da krivci za ova i sva druga krivična dela budu kažnjeni u skladu sa zakonom. Kao i uvek, i ovog puta podsećam da nasilje nikada nikome ništa dobro nije donelo. Nasilje je protivno svim hrišćanskim načelima i kao takvo je neprihvatljivo, a posebno prema našim studentima".¹³⁹

.....
porfirije-da-se-nasa-deca-vrate-u-ucionice,-u-osnovne-i-srednje-skole-i-na-fakultete.html

¹³⁷ "Patrijarh Porfirije: Agresija i nasilje nikome neće doneti dobro", SPC, 16.01.2025., <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/12360.patrijarh-porfirije-agresija-i-nasilje-nikome-nece-doneti-dobro.html>

¹³⁸ Patrijarh Porfirije u Kliničkom centru posetio povređenu studentkinju Sonju Ponjavić", SPC, 18.01.2025., <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/12369.patrijarh-porfirije-u-klinickom-centru-posetio-povredenu-studentkinju-sonju-ponjavic.html>

¹³⁹ "Patrijarh Porfirije: Nasilje prema studentima neprihvatljivo, zahtevam odgovornost", SPC, 28.01.2025., <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/12416.patrijarh%C2%A0porfirije-nasilje-prema-studentima-neprihvatljivo,-zahtevam-odgovornost.html>

INTRACRKVENE INTERFERENCIJE

Povodom incidenta koji se dogodio na Svetosavskoj akademiji u Novom Sadu, na sajtu Srpske pravoslavne crkve pojavio se tekst u kome se oštro kritikuje nastup dela studenata koji su kritički orijentisani prema pasivnosti većinske crkve. Autor teksta, službenik Srpske patrijaršije Dušan Stokanović, ukazuje na “postojanje paralelnih univerzuma”: “...dok jedni ponosno nose ikone i državne zastave, celivaju ih krsteći se, drugi čak na tri fakulteta: Organizacionih nauka, Političkih nauka i Pravnom, nemo i bez protesta gledaju kako na sceni tu istu zastavu pogane i obesvećuju, a one koji se krstom krste izvrgavaju najbestidnijim uvredama”. Kao dokaz da “srpski studenti žive u paralelnim, ako ne i u multiuniverzumima”, autor navodi spornu situaciju: “...dok su studenti Univerziteta u Beogradu u molitvenoj tišini na pretprazničnom bdeniju ispunili grandiozni Hram Svetog Save, zatim slušali veličanstvenu besedu Svetejšeg Patrijarha g. Porfirija, a potom uživali u Svetosavskoj akademiji, u Srpskoj Atini, u Matici srpskoj, hramu srpske nauke, kulture i umetnosti, grupa koja za sebe tvrdi da su studenti nasilno je prekinula tamošnju Svetosavsku akademiju u nameri da nametne svoj antisvetosavski, antihrišćanski i antisrpski narativ i koncept života”. Autor je poentirao epilogom: “Na studentima je da odluče u kom univerzumu žele da žive. Da li je to onaj univerzum o kome im je sinoć govorio naslednik na prestolu Svetog Save ili u onom svetu u

kome se izvrgavaju ruglu sve svetosavske vrednost i sva srpska identitetska obeležja. Kako odluče, tako će i biti.”¹⁴⁰

Sutradan, na sajtu Srpske pravoslavne crkve osvanuo je demant Informativne službe u kome se ističe sledeće: “Tekst objavljen na zvaničnom portalu Srpske pravoslavne crkve pod naslovom *Paralelni univerzumi ili doprinos studentskih protesta savremenoj nauci*, lični je stav potpisnika teksta i ni na koji način ne odražava stav Njegove Svetosti Patrijarha srpskog g. Porfirija. Na istoj veb adresi, mnoštvo je autorskih tekstova i javno iznetih stavova, o bogoslovskim i društvenim pitanjima. Sa čvrstom namerom da ovaj demanti zaustavi neosnovane uvrede, pretnje i napade na Patrijarha, podsećamo da je pomenuti tekst reakcija autora na prikazivanje snimka predstave na tri beogradska fakulteta u blokadi i na prekid Svetosavske akademije u Matici srpskoj.”¹⁴¹

U saopštenju koje je potpisalo 18 teologa, sveštenika, monaha i monahinja, reaguje se na sporni tekst objavljen na sajtu Srpske pravoslavne crkve koji se ocenjuje kao “tendenciozan i bezuspešno pokušava da s visine docira studentima, a završava se nevešto sročenom lažnom dilemom”. U saopštenju se navodi da se svi zahtevi studenata “svode na jedan: žele poštovanje Ustava i zakona. I ništa više. Oni su se, dakle, jasno odlučili da žele da žive u univerzumu poštovanja zakona, zagovaranja pravde i ljudskih prava, nepokolebivog traženja

140 “Paralelni univerzumi ili doprinos studentskih protesta savremenoj nauci”, SPC, 27.01.2025., <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/12403.paralelni-univerzumi-ili-doprinos-studentskih-protesta-savremenoj-nauci.html>

141 “Demanti Informativne službe Srpske Pravoslavne Crkve”, SPC, 28.01.2025., <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/12415.demanti-informativne-sluzbe-srpske-pravoslavne-crkve.html>

istine, uvažavanja časti i čuvanja poštenja. Drugim rečima, odlučili su se za univerzum izvornog Jevandjelja. U toj odluci imaju našu punu podršku.”¹⁴²

Krajem februara 2025. godine, na zvaničnom sajtu Eparhije kruševačke objavljen je tekst “Zduhači, manitoši i ljudi od veresije”, čiji je autor mitropolit David u kom se, između ostalog, studenti upoređuju sa ustašama. U tekstu se analiziraju studentski protesti i pokušava degradirati značaj njihovih akcija koje za cilj imaju kažnjavanje odgovornih za pad nadstrešnice u Novom Sadu i uspostavljenje sistema u državi. Mitropolit David u tekstu podržava tezu vlasti i samog predsednika Srbije da je studentski protest zapravo “obojena revolucija”: “Kada su neredi, bune i revolucije raznih boja u toku, na njihovom kraju ipak prevlada ona crvena, ili boja krvi, i tada svi učesnici parade postaju odgovorni za dalekosežne istorijske posledice, i to znaju kako beskrupulozni majstori zapleta, tako i naivni pijuni. To učini situaciju takvom da vulgarni tip politike, umešen u nekoj od domaćih i stranih kuhinja, iznese svima na kusanje dilitiriona ili otrova. Takav tip politike donosi sa sobom “veliku sekiru koja ljude odvaja od molitve i jedne od drugih”. Takva politika nema rasuđivanje za prethodnicu, niti je u spoju sa mirnim, istrajnim iznošenjem stavova, te i sa rešenjima koja se u jednom trenutku iznađu”. Dalje u tekstu, mitropolit David objašnjava kako skupovi koji se održavaju širom Srbije liče na “savetovanja iliminata i tombole

142 ““Ne u naše ime!”: Sveštenici, monasi i monahinje ogradili se od saopštenja SPC u kojem se kritikuju studenti”, *Danas*, 28.01.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ne-u-nase-ime-svestenici-monasi-i-monahinje-ogradili-se-od-saopstenja-spc-u-kojima-se-kritikuju-studenti/>

Davosa”, a potom pravi skandalozno poređenje: “Uhvaćeni činom, oni oplakuju svoje kopije zato što nijedna nije original; i poznato je da one nikada neće dostići originalnost. Zato su tu ogledalca..., ne za duše nego za bakaruše. Oni drežde po ulicama, sabiraju konsenzuse, čak imaju svoje ajvanli-paše koji ih obučavaju kako da postanu ‘srpske ustaše’ i novi zlodusi Lubjanke”.¹⁴³

Mitropolit nemački Grigorije, crnogorsko-primorski Joanikije, žički Justin, zahumsko-hercegovački i stonsko-primorski Dimitrije, arhiepiskop losanđeleski i zapadnoamerički Maksim i episkop vašingtonsko-njujorški i istočnoamerički Irinej uputili su otvoreno pismo javnosti u kojima pozivaju na poštovanje studenata i odgovorno izveštavanje.

“Budući da su se prethodnih dana u javnosti pojavile različite optužbe na račun studenata, te da su neke od njih iznesene od strane crkvenih velikodostojnika i prenesene putem zvaničnih glasila SPC, osjećamo potrebu i dužnost da iznesemo i svoj stav i poziv na poštovanje studenata i njihove prevedne i dostojanstvene vborbe, kao i na odgovorno izražavanje i izvještavanje. Kao arhijereji Srpske pravoslavne crkve osjećamo dužnost da javno izrazimo neslaganje i ograđivanje od bilo kakvog govora koji dehumanizuje drugog čovjeka, a posebno od govora koji mlade ljude, studente, nipodaštava kao faktor izgradnje društva, faktor koji doprinosi budućnosti istog, ili ih ponižava kao one koji su pozvani da misle i traže istinu. (...) Istorija nas uči da svaki govor koji poništava

143 “Mitropolit kruševački David uporedio studente sa ustašama”, *Danas*, 25.02.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/mitropolit-krusevacki-david-uporedio-studente-sa-ustasama/>

dostojanstvo drugog vodi ka velikim društvenim tragedijama, a mi kao pastiri ne smijemo dozvoliti da takva retorika uzme maha u našem narodu i Crkvi. (...) U ove dane pripreme pred Veliki Post, Mitropolit kruševački David u svom najnovijem tekstu, koji je prenio i zvanični sajt SPC, studente stavlja u kontekst “obojene revolucije”, obilježavajući ih na takav način da budu percipirani kao “srpske ustaše”, što je uvredljivo i neprihvatljivo. Vjerujemo da danas nije opravdano biti episkop Srpske pravoslavne crkve, a ćutati na ovakve riječi – riječi koje pokazuju neosjetljivost i nabrigu za Tijelo Crkve. Njihova dehumanizirajuća priroda zahtjeva da više ne ćutimo. (...) ...određivati našu mladost ovakvim riječima više je od bruke – to je sramotni pečat na Tijelu Crkve. Studenti su naša budućnost, a naša dužnost je da ih s ljubavlju i razumjevanjem, čak i u slučaju da negdje griješe, upućujemo ka Istini, a ne da ih odbacujemo i omalovažavamo. Jedino takvim pristupom možemo očuvati jedinstvo, slobodu i dostojanstvo svakog čovjeka, što je suština pravoslavne vjere i etosa naše Crkve i svetosavske aksiologije. Zbog svega ovog, više ne smijemo stajati sa strane, nego poslije ovakvih izjava, koje su se našle i na zvaničnom sajtu Srpske pravoslavne crkve, želimo jasno i nedvosmisleno da saopštimo da naša Crkva ne misli da su naši studenti “srpske ustaše”. (...) ¹⁴⁴

Teologa Blagoja Pantelića je zaprepastilo prenošenje spornog teksta na sajtu Srpske pravoslavne crkve, jer nije očekivao da će patrijarh Porfirije to učiniti: “Umesto da spreči dalje

144 “Šestorica episkopa SPC podržaa student, ogradili se od pisma mitropolita Davida”, Danas, 28.02.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/sestolica-episkopa-spc-podrzala-studente-ogradili-se-od-pisma-mitropolita-davida/>

kompromitovanje naše Crkve od strane pomenutog arhijereja, on se u to aktivno uključio. Naravno, postoji verovatnoća da je to učinjeno bez njegovog znanja, ali jako mala. Nadam se da će se on ponašati odgovorno i u skladu sa svojim ovlašćenjima, da će hitno sazvati sednicu Sinoda, jer je delovanje mitropolita Davida duboko antijevanđelsko i anticrkveno.¹⁴⁵ Mitropolit David je pokušao da demantuje i protestuje zbog pogrešnih tumačenja njegovog spornog teksta¹⁴⁶, ali je izostala patrijarhova reakcija na javno obraćanje šest arhijereja.

RASCVETANA DEKLARACIJA

Početkom poslednje dekade aprila 2025. godine, patrijarh SPC sastao se u Moskvi sa predsednikom Rusije Vladimirom Putinom, a sastanku su prisustvovali i ruski patrijarh Kiril i mitropolit bački Irinej. Tokom srdačnog susreta, patrijarh je, između ostalog, istakao da ne zna šta bi bilo sa Kosovom i Metohijom da nije bilo podrške Rusije i Kine, ali i da je u Srbiji u toku “obojena revolucija”, i izrazio nadu da će “zemlja prevazići to iskušenje”. Tom prilikom, patrijarh je još izjavio: “Mi znamo i osećamo da sile Zapada žele da razbiju identitet srpskog naroda i kulture”.

Patrijarh je istakao tradiciju bliskih odnosa crkava, rekavši da su i njegovi prethodnici, patrijarsi Srpske pravoslavne

145 “I SPC ima svoj tabloid”: Mitropolit David student nazvao “srpskim ustašama”, pozvao se na patrijarha Porfirija, Vučića, Marka Vidojkovića..., Danas, 26.02.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/studenti-spc-rezim/>

146 “Mitropolit kruševački David: Protestujem i demnatujem!”, SPC, 28.02.2025., <https://spc.rs/sr/news///13429.mitropolit-krusevacki-david-protestujem-i-demnatujem!.html>

crkve, u prošlosti uvek bili povezani sa patrijarsima Ruske pravoslavne crkve. Zajedno sa svojim duhovnim ocem, mitropolitom bačkim Irinejem potsetio se reči patrijarha Irineja: “Govorio je da naša mala lađa, ploveći po uzburkanom moru, uvek mora biti vezana za veliki ruski brod”. A zatim je patrijarh preneo pozdrave predsednika Srbije kao i njegovu ličnu poruku “da će 9. maja biti ovde nezavisno od okolnosti u Evropi i tako dalje”.¹⁴⁷

Osuda “obojene revolucije” i “zapadnih centara moći”, zatim želja da se Srbija priključi ruskom svetlu, naišli su na oštru reakciju dela javnosti u Srbiji, a direktno su bile u suprotnosti sa istrajnom višemesečnom neutralnosti na kojoj je toliko insistirao upravo patrijarh. Prema rečima spoljnopolitičkog anaitičara Boška Jakšića “to što je (patrijarh) potvrdio da će Vučić doći u Moskvu znači da se sa njim sastao pre nego što je krenuo i da je očigledno dobio instrukcije ili zahteve ili molbu da interveniše kod Vladimira Putina kako bi se Vučić spasao od onoga što on stalno naziva “obojenom revolucijom”. Studentski protesti podelili su zvaničnike većinske crkve. Dok je crkveni vrh porukama iz Moskve stao na stranu vlasti, deo sveštenstva podržao je akademce. “Poznato je da uvek tinja taj jedan sukob između konzervativnog i liberalnog krila te crkve. Konzervativci su bili sada u Moskvi. Liberalno krilo se čulo u Minhenu kada je vladika Grigorije održao govor dobrodošlice studentima koji su išli biciklima”, navodi Boško Jakšić. Teolog Vukašin Milićević ocenjuje da rečnik

147 “Patrijarh Porfirije sa Putinom i o “obojenoj revoluciji”: Kako je izgledao ceo razgovor”, NIN, 23.04.2025., <https://www.nin.rs/politika/vesti/75037/porfirije-na-sastanku-s-putinom-u-srbiji-u-toku-obojena-revolucija>

koji je patrijarh koristio pokazuje da u Moskvu nije otišao kao predstavnik Srpske pravoslavne crkve ili srpskog naroda, već “isključivo kao predstavnik režima”. “Sve je više glasova unutar same crkve koji otvoreno i jasno istupaju rukovođeni savešću i vernošću hrišćanskim vrednostima i verujem da će talas promena koje su zahvaljujući studentima zahvatile Srbiju, zahvatiti i Srpsku pravoslavnu crkvu”, rekao je Milićević.¹⁴⁸ Unutar većinske crkve podrška studentima i protestima najčešće dolazi od arhijereja koji služe u inostranstvu, a jedan od razloga može biti to što su ti episkopi, u pogledu funkcionisanja eparhija kojima upravljaju, gotovo pa potpuno nezavisni od srbijanskih vlasti.

Odlazak u prvu posetu Rusiji otkako je je Moskva pokrenula vojnu invaziju na Ukrajinu pre tri godine, predsednik Srbije je objavio početkom marta, nakon telefonskog razgovora sa Putinom. U daljim obraćanjima, Vučić je insistirao da ne menja odluku o odlasku uprkos tome što bi, kako je rekao, Zapad mogao da odgovori nekim vidom sankcija. Kao kandidat za članstvo u Eu, Srbija od decembra 2021. nije otvorila nijedno pregovaračko poglavlje. U zastoju je zbog odbijanja da uskladi spoljnu politiku sa politikom Unije i uvede sankcije Rusiji zbog njene invazije na Ukrajinu. Brisel od Beograda traži i napredak u vladavini prava i dijalogu sa Kosovom. O intenzitetu odnosa zvaničnog Beograda i Moskve svedoči i podrška koju su vlastima u Srbiji dali istražitelji ruske Federalne službe bezbednosti (FSB). Nakon optužbi da je na masovnom

148 “Koga je Moskvi predstavljao poglavar SPC?”, Radio slobodna Evropa, 23.04.2025., <https://www.slobodnaevropa.org/a/srpska-pravoslavna-crkva-porfirije-moskva-putin-srbija-rusija/33394847.html>

protestu 15. marta 2025. godine u Beogradu protiv demonstrata upotrebljeno nedozvoljeno zvučno oružje, FSB je nakon istrage u Srbiji zaključio da ga vlasti nisu koristile.

Javnost je možda iznenadila izjava patrijarha u Moskvi, ali upućenije nije iznenadio sadržaj izjave, već samo njena spontanost i lakoća koja je u suprotnosti sa intenzitetom tenzija u Srbiji. Ta izjava je potpuno u skladu sa brojnim izjavama patrijarhovog prethodnika, njihovih duhovnih očeva, ali i opšte antievropske i antizapadne retorike koja dominira zvaničnim diskursom SPC.

Tako na primer, pored već gore pomenutog spornog teksta, Arhiepiskop i Mitropolit kruševački David, u svojoj analizi aktuelnih događaja početkom 2025. godine, neposredno pred apsolutni hvalospev o aktuelnom patrijarhu, navodi sledeće: “Posvuda su ljudi (osnovci, srednjoškolci, studenti, nastavnici, profesori, zemljoradnici, trudbenici, medicinari, javne ličnosti..., malo i veliko, neznano i znano, a iza svih narodnih masa kao štitova, opzicionari; iza opozicionara opet, stručnjaci za obojene revolucije i majdane, dok iza njih strane službe za razbijanje Srbije...).¹⁴⁹

149 “Rapsodija u sivom”, SPC, 08.02.2025., <https://spc.rs/sr/news///13312.rapsodija-u-sivom-.html>

NASTAVAK TRIJUMVIRATSKE SIMFONIJE

Već tradicionalno “saborsko obedovanje” u Predsedništvu opet je upriličeno polovinom maja 2024. godine kada je predsednik Aleksandar Vučić ugostio na ručku patrijarha Porfirija, članove Sabora Srpske pravoslavne crkve i predsednika Republike Srpske Milorada Dodika. Poglavar Srpske pravoslavne crkve, kojem je nedavno ranije zabranjen odlazak u Pečku patrijaršiju, istakao je da je Kosovo na Saboru Srpske pravoslavne crkve koji je u toku, postalo prva tema, uz nacrt rezolucije o genocidu. Za predsednika Vučića potencijalna rezolucija o Srebrenici ključna je za opstanak Srba: “Od poslednjeg puta kada smo se videli, od vašeg Sabora, čini mi se da su se stvari događale upravo onako kako smo govorili, kao da smo, nažalost, dobro predvideli događaje, kako u svetu, tako i u našem okruženju. (...) Jedina, možda, pozitivna stvar je to da nam se Srbija, a uveren sam i Srpska, ekonomski razvijaju dobro, da to u teškim okolnostima, sa kakvim smo suočeni u svetu, ipak ide i bolje od onoga što smo očekivali”. Predsednik je podsetio da će 8. juna biti održan veliki svesrpski Sabor, koji ne bi bio “svesrpski” bez učešća Srpske pravoslavne crkve, te da je srećan što je patrijarh prihvatio da bude na tom Saboru, uputivši poziv i vladikama. Govoreći o nacrtu rezolucije o Srebrenici, patrijarh je rekao: “Naravno, ovde jedni druge ne treba da ubeđujemo da smatramo da je svaki zločin – zločin, da se u Srebrenici desio zločin velikih razmera. I mi nikada nismo po svojoj savesti, ubeđenju, po veri u Hrista poredili zločine koji je veći, koji je manji, gde je viša sila. Međutim, sada smo sa

ovom namerom u UN dovedeni u takvu poziciju da hteli ili ne hteli, sada treba da poredimo, ne zbog toga da bismo pokazali koje je stradalo više ili manje ili da bismo umanjili razmere zločina u Srebrenici, nego da bismo pokazali da, u najmanju ruku, ništa manje nismo stradali kroz istoriju”.¹⁵⁰

Nekoliko dana kasnije, saradnja je podignuta na viši, duhovni nivo, jer je patrijarh na molbu predsednika Vučića dao blagoslov njemu i njegovoj borbi u UN, ali i odslužio moleban u Hramu Svetog Save. Patrijarh je rekao da su se sabrali u hramu kako bi se pomolili pred Vučićev put, gde u UN velike sile sveta nameravaju da donesu rezoluciju o “takozvanom genocidu u Srebrenici”. “Zbog toga snažno podižemo svoj glas i ukazujemo na apsolutnu neistinu i pokušaj istorijskog revizionizma”, rekao je patrijarh tokom besede.¹⁵¹

Patrijarh Porfirije je brzo i oštro reagovao nakon presude Suda Bosne i Hercegovine kojom je Milorad Dodik osuđen na godinu zatvora i šest godina zabrane bavljenja politikom, istakavši da je presuda izuzetno opasna i ima potencijal da ugrozi sve što je u proteklih 30 godina učinjeno na zaceljenju ratnih rana i pomirenju među narodima u Bosni i Hercegovini. U pisanoj izjavi patrijarh je ocenio da je presuda “bez svake sumnje neustavna i antidejtonska” i upozorio da ta presuda može

150 “Vučić, Patrijarh, Dodik spremaju se za Sabor 8. juna? “Srbi na KiM izloženi brutalnom progonu, neće to biti lako zaustaviti”, KoSSev, 17.05.2024., <https://kossev.info/vesti-vucic-porfirije-dodik-kosovo-srbija/>

151 “Porfirije i Vučić – tandem koji je “kliknuo” od početka: Sva nepočinstva vlasti patrijarh je prečutao, ali kada im treba pomoć – prvi stane u red”, Nova, 21.05.2024., <https://nova.rs/vesti/politika/porfirije-i-vucic-tandem-koji-je-kliknuo-od-pocetka-sva-nepocinstva-vlasti-patrijarh-je-precutao-ali-kad-im-treba-pomoc-prvi-stane-u-red/>

da dovede do “porasta tenzija” u Bosni i Hercegovini.¹⁵² Sutradan, patrijarh je otputovao u Banjaluku i sastao se sa predsednikom Republike Srpske, kao i sa episkopima iz Bosne i Hercegovine mitropolitom banjalučkim Jefremom, mitropolitom zvrničko-tuzlanskim Fotijem, episkopom bihaćko-petrovačkim Sergijem i episkopom marčanskim Savom. Tokom susreta Milorad Dodik se zahvalio patrijarhu što je došao u Banjaluku i istakao značaj Srpske pravoslavne crkve koja razume i podržava mir, razgovor i dijalog. On je upoznao patrijarha i arhijereje iz Bosne i Hercegovine sa načinom na koji će institucije Republike Srpske odgovoriti na pravno nasilje koje Srpska u kontinuitetu trpi od 1995. godine. Zahvalio je arhijerejima na razumevanju i podršci, a patrijarh je, ispred Srpske pravoslavne crkve, izrazio jedinstven stav da je očigledan cilj presude Suda Bosne i Hercegovine da poništi demokratski izraženu izbornu volju srpskog naroda i time delegitimizuje postojanje Republike Srpske, a time i postojanje čitavog srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Patrijarh je posebno apelovao na sve nosioce vlasti da preuzmu odgovornost za očuvanje mira, a međunarodne vojne jedinice (EUFOR) da učine sve u okviru svog mandata da se tenzije i antagonizmi smanjuju, a ne da predstavljaju pretnju za bilo koju od zajednica.¹⁵³

Patrijarh od početka svog mandata neguje vrlo intenzivne i prisne odnose sa Miloradom Dodikom o čemu svedoče

152 “Patrijarh Porfirije: Presuda protiv Dodika izuzetno opasna, može dovesti do porasta tenzija u BiH”, Danas, 26.02.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/porfirije-presuda-dodik/>

153 “Dodik: Pozvali smo rukovodstvo F BiH na dijalog o sprovođenju Dejtona; Patrijarh apelovao na spuštanje tenzija”, RTV, 27.02.2025., https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/patrijarh-u-banjaluci-sa-dodikom_1609720.html

i brojna međusobna zvanična i nezvanična posećivanja. Na proslavi svoje krsne slave patrijarh Porfirije je ugostio predsednika Srbije, kao i predsednika Republike Srpske.¹⁵⁴ Zatim, patrijarh je bio na krsnoj slavi kod predsednika Republike Srpske u Aleksandrovcu nedaleko kod Banjaluke. Tom prilikom, domaćin je na svom zvaničnom Instagram nalogu, pored prigodne fotografije, poručio da mu je velika čast što je mogao ugostiti patrijarha “koji je očitao molitvu i blagoslovio trpezu na mojoj krsnoj slavi”.¹⁵⁵ Samo mesec dana kasnije, Dodik se opet na svom nalogu pohvalio kako je zajedno sa patrijarhom prisustvovao na venčanju izvesnih Katarine i Vasilija Perića.¹⁵⁶ Zatim, prilikom višednevne posete bihačko-petrovačkoj eparhiji, patrijarh je osveštao Hram Svetog Nikolaja Čudotvorca u manastiru Rmanj u Martin Brodu, a liturgiji je prisustvovao i Milorad Dodik. Tom prilikom, zbog doprinosa obnovi manastira Rmanj, Dodiku je dodeljeno najviše odlikovanje eparhije Orden novomučenika bihačko-petrovačkih.¹⁵⁷ U decembru 2024. godine, zajedno sa predsednikom Vlade Milošem Vučevićem, patrijarh je posetio Milorada Do-

154 “Patrijarh Porfirije proslavio krsnu slavu, među zvanicama Vučić i Dodik”, *Telegraf*, 20.01.2024., <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3821727-patrijarh-porfirije-proslavio-krsnu-slavu-medu-zvanicama-vucic-i-dodik>

155 “Patrijarh Porfirije kod Dodika na slavi”, *ATV*, 06.05.2024., <https://www.atvbl.rs/lat/republika-srpska/patrijarh-porfirije-kod-dodika-na-slavi-6-5-2024>

156 “Dodik i patrijarh na vjenčanju Katarine i Vasilija Perića”, *ATV*, 16.06.2024., <https://www.atvbl.rs/lat/republika-srpska/dodik-i-patrijarh-na-vjencanju-katarine-i-vasilija-perica-16-6-2024>

157 “Patrijarh Porfirije osveštava Hram Svetog Nikolaja Čudotvorca u manastiru Rmanj; Prisustvuje Dodik”, *Vijesti* 365, 14.09.2024., <https://vijesti365.com/patrijarh-porfirije-osvestava-hram-svetog-nikolaja-cudotvorca-u-manastiru-rmanj-prisustvuje-dodik/>

dika, koji se oporavljao u privatnoj bolnici u Beogradu nakon uspešne operacije.¹⁵⁸

O intenzitetu odnosa između patrijarha i predsednika Republike Srpske, svedoči i Dodikova objava na društvenoj mreži da se sastao s patrijarhom pred odlazak u Moskvu na obeležavanje Dana pobeđe nad fašizmom. Navodeći da Srpska pravoslavna crkva “nije samo stub naše vere, već je oslonac našeg jedinstva i čuvar našeg identiteta” Dodik nije naveo gde se sastao s Porfirijem, ali se pretpostavlja da se to desilo u Beogradu, odakle je trebalo da otputuje u Moskvu.¹⁵⁹ Na sajtu Srpske pravoslavne crkve nije bilo vesti o vom susretu.

CRNA GORA: POGLED IZ MOSKVE

Tokom pomenutog susreta u Moskvi, patrijarh je Putinu saopštio sledeće: “Naš stav u vezi s Kosovom, Republikom Srpskom i Crnom Gorom, smatram da zavisi i od stava Ruske Federacije na globalnom nivou. Moja, i želja većine u našoj Crkvi, je da u budućnosti, ako dođe do novog geopolitičkog pregrupisanja, budemo bliski tom ruskom okruženju, u ruskom svetlu”. Stavovi patrijarha SPC saopšteni tokom susreta sa Putinom 22. aprila u Moskvi, a koji se tiču Crne Gore, naišli su na osudu dela opozicije i reakciju Ministarstva vanjskih poslova, koje je

158 “Vučević i patrijarh Porfirije posetili Dodika u bolnici”, *Politika*, 10.12.2024., <https://www.politika.rs/sr/clanak/649445/vucevic-i-patrijarh-porfirije-posetili-dodika-u-bolnici>

159 “Dodik tvrdi da se sreo s patrijarhom Porfirijem uoči puta u Moskvu, ne govori gde je susret održan”, *Nova*, 07.05.2025., <https://nova.rs/vesti/svet/dodik-tvrdi-da-se-sreo-s-patrijarhom-porfirijem-uoci-puta-u-moskvu-ne-govori-gde-je-susret-odrzan/>

Porfirijeve izjave pcenilo neprimerenim i nedopustivim mešanjem u unutrašnje stvari Crne Gore. Osim što je Crnu Goru stavio u kontekst zemalja koje zavise od globalnog pozicioniranja Rusije uz želju da “ako dođe do novog geopolitičkog pregrupisanja, budemo bliski ruskom svetu”, Porfirije je Putinu zahvalio na podršci u vezi s Kosovom, Republikom Srpskom i Crnom Gorom “jer je i tamo naš narod, naša crkva”. Patrijarhovu izjavu osudili su samo iz opozicionog Evropskog saveza. Kako je saopštio jedan od lidera Saveza Ivan Vujović, “Srpska pravoslavna crkva se dobrovoljno predaje Putinu, a naša ‘evropska vlast’ se već predala Srpskoj pravoslavnoj crkvi”. Nijedna od partija vladajuće većine, koje su dominantno bliske Srpskoj pravoslavnoj crkvi, nije reagovala na stavove Porfirija.¹⁶⁰

Podsećanja radi, pre dve godine patrijarh Porfirije aktivno se uključio u kampanju popisa stanovništva u Crnoj Gori. On je polovinom oktobra, dve nedelje pre početka popisa, u Hramu Hristovog vaskrsenja u Podgorici pozvao građane da se identifikuju kao pripadnici srpskog naroda, vernici Srpske pravoslavne crkve, koji govore srpskim jezikom.

Sporno je bilo i ustoličenje mitropolita crnogorsko-pri-morskog Joanikija, nakon smrti mitropolita Amfilohija, početkom oktobra 2021. godine, koje je sprovedeno uz angažovanje specijalnih jedinica i vojnog helikoptera. Ustoličenje su pratile visoke etničke tenzije, te protesti i incidenti na Cetinju. Dolaskom Joanikija na čelo Mitropolije je počela razgradnja njene autonomije u odnosu na Patrijaršiju u Beogradu

¹⁶⁰ “Kad patrijarh SPC u Maskvi s Putinom priča o Crnoj Gori”, Radio slobodna Evropa, 26.04.2025., <https://www.slobodnaevropa.org/a/spc-porfirije-moskva-crna-gora-putin/33395854.html>

koju je imala u vreme mitropolita Amfilohija. Ukinut je Epi-skopski savjet Pravoslavne crkve u Crnoj Gori, osnovan nakon obnove nezavisnosti Crne Gore 2006. godine, a koji su činili čelnici eparhija koje deluju na njenoj teritoriji, a kojim je svojevremeno predsedavao mitropolit Amfilohije.

Evropski parlament je u martu 2022. godine izrazio zabrinutost zbog “pokušaja Pravoslavne crkve u Srbiji, Crnoj Gori i bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska da promoviše Rusiju kao zaštitnicu tradicionalnih porodičnih vrednosti i ojača odnose između države i Crkve”. Evroparlamentarci su Rezolucijom osudili napore Rusije da iskoristi erničke tenzije na Zapadnom Balkanu “u cilju rasplamsavanja sukoba i podela zajednica”.

SLUČAJ: MITROPOLIT GRIGORIJE

Početkom decembra 2024. godine, primajući priznanje “Vitez poziva”, arhiepiskop diseldorfsko-berlinski i mitropolit nemački Grigorije istakao je značaj duha zalaganja za opšte dobro: “Takav nesebični duh pun potencijala za plemenita dela pojavljuje se danas među mladim ljudima, studentima i đacima, koji se zalažu za opšte dobro i to baš onda kada bi pomislili da vitezova više nema i da ih je ostalo vrlo malo”.¹⁶¹

Mesec dana kasnije, u jednom intervjuu, mitropolit Grigorije je izjavio sledeće: “Pobuna kod mladih ljudi je ne samo prirodna stvar, nego je i duhovno jako važna. Kad bi se oni mirili sa tim što vide oko sebe, to bi bilo tragično. Oko nas se svuda vidi

¹⁶¹ “Vladika Grigorije podržao student: Duh vitezova živi umladima”, Danas, 08.12.2024., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladika-grigorije-podrzao-studente-duh-vitezova-zivi-u-mladima/>

beda i jad, ali su oni na neki način anđeli koji neće da drže pačinu na očima i koji stvari vide mnogo bolje od svih nas”. Zatim je nastavio: “I ta nesrećna korumpiranost... Ne mora čovek samo da bude korumpiran time što je uzeo novac, već može biti korumpiran i moralno i duhovno. A oni (studenti) to sve nisu. Možda je nepošteno reći ‘Ja stojim uz vas’, a u stvari svi malo kao da gledamo u pozorištu šta oni to rade. Više bih rekao da svim srcem stojim uz tu nadu koju su mladi probudili”. Mitrošolit je istakao da ukoliko bi smo bili spremni na razgovor gde bi se čulo drugačije mišljenje, podele i tenzije bi se smanjivale, te je naveo lični primer: “Ja sam razmišljao zašto vi sa N1 mene zovete i ja se odazivam, a zašto nema teoretske šanse da ja govorim na RTS-u već više od dvadeset godina – zato što ne žali da se čuje drugo mišljenje. To je mnogo loše i opasno”.¹⁶²

U autorskom tekstu u jednom nedeljniku, mitropolit Grigorije je napisao da “posmatrajući studente šta rade i govore, počeo sam duboko da verujem da pred nama konačno stoji pokoljenje mladih ljudi koji su u stanju da stvari nazovu pravim imenom i da rečju i delom pogode pravo u središte problema. (...) Teško mi je da opišem koliko stojim uz tu decu ili poštenje, uz nadu koju su probudili u nama. Oni naime brane i našu čast i dostojanstvo”. “Biti čovek danas u Srbiji u najmanju ruku znači stati uz našu decu. Najpre, zato što su njihovi ciljevi ljudski i u najdubljem smislu reči hrišćanski”.¹⁶³

162 “Vladika Grigorije: Deca su dobri naslednici – već su bolji od nas”, *Danas*, 06.01.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladika-grigorije-za-n1-deca-su-dobri-naslednici-vec-su-bolji-od-nas/>

163 “Vladika Grigorije: Biti čovek danas u Srbiji znači stati uz našu decu”, *Danas*, 09.01.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladika-grigorije-biti-covek/>

Uoči najavljenog protesta 15. marta 2025. godine, mitropolit Grigorije obratio se učesnicima putem društvene mreže Instagram: “Dragi studenti, građani Srbije, braćo i sestre, svi vi koji ćete sutra, 15. marta biti na ulicama Beograda boreći se za pravdu i istinu, istrajno, odlučno i neodstupno, ali dostojanstvenim, nenasilnim i mirnim putem – čuvajte se i čuvajte jedni druge, jer ako to vi ne budete učinili, nema ko drugi da to učini umesto vas. (...) Podjednako je važno da čuvate i one čija politička uverenja ne delite, a koji mogu i verovatno hoće biti iskorišteni i zloupotrebljeni kako bi vaša mirna i dostojanstvena borba bila ukaljana”. Ističući da su studenti koji mirno protestuju “nešto najbolje što je narod iznedrio”, episkop navodi: “Oni su naš moralni kompas, naša nada i nesumnjivo svedočanstvo da kao nacija još uvek imamo šanse”.¹⁶⁴

Studente koji su 3. aprila na biciklima krenuli iz Srbije za Strazbur, u Minhenu, na kraju jedne od deonica puta, dočekao je veliki broj građana, a ciljano da bi ih dočekao došao je i mitropolit Grigorije, koji je organizovao večeru i prenočište za studente u crkvenim objektima. Tom prilikom mitropolit je pozdravio studente: “Dragi naši studenti, plemenita omladino naša... (...) vaš podvig i borba obavezuju i podstiču svakoga od nas da iz svog bića izvuče ono najbolje, ono što smo odavno zaboravili ili potisnuli, a to je da budemo, prije svega, bolji i plemenitiji ljudi. (...) Zato s radošću kažem: dobro došli u ovaj dom Božji, dobro došli pod ovaj krov, i molim vas da nikad ne zaboravite da su naša vrata uvijek za vas otvorena.

164 “Vladika Grigorije se obratio učesnicima sutrašnjeg protesta: Čuvajte se i čuvajte jedni druge, student su naš moralni kompas”, *Danas*, 14.03.2025., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladika-grigorije-poruka-protest/>

Vi ste naša djeca i mi ćemo cijelim svojim bićem čuvati i braniti – kada god to ustreba – vas i vaše plemenite ideje i ciljeve. Zato svima koji treba to da čuju kažem: ko udari na vas, ne udara samo na ono najbolje u našem narodu, nego udara i na samog Hrista, koji se uvijek poistovjećivao s “malima”, s onima kojima su učinjene nepravda i zlo”.¹⁶⁵

Mitrolit Grigorije je jedan od retkih episkopa koji redovno i jasno iznosi vrlo kritičke stavove o brojnim, za većinsku crkvu uglavnom spornim i tabuiziranim temama i upućenima je poznat još od decembra 2008. godine i objavljivanja osporavanog javnog pisma arhijerejima Srpske pravoslavne crkve u kojima je izneo “prljav veš” i tabu teme većinske crkve u Srbiji. Reč je arhijereju koji se otvoreno i javno suprotstavio rudarenju litijuma u Srbiji: u avgustu 2024. godine, na svom instagram nalogu objavio je da “...ne podržava iskopavanje litijuma i uništavanje plodne Doline Jadra ili bilo koje druge”, nudeći brojne teološke, ali i ekološke i patriotske argumente.¹⁶⁶

Nešto kasnije, mitropolit Grigorije našao se na udaru tabloida, ali i Novosti i Politike, jer je relativizovao tradicionalno ograničenje prava žena za prijem u sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve što je naišlo na oštru osudu jer je suprotno kanonima i učenjima Crkve, koju, kako pišu, navodno predstavlja. U obrazloženju osporavane izjave, arhijerej je ponovio i pojašnio šta je “sporno”: “Rekao sam da dogmatski gledano, nema

165 “Ko udari na našu decu, udario je u najbolje u našem narodu”, Radar, 11.04.2025., <https://radar.nova.rs/drustvo/vladika-grigorije-biciklisti-docek/>

166 “Vladika Grigorije protiv rudarenja litijuma: Uništavanje zemlje znači novi egzodus stanovništva”, Danas, 09.08.2024., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladika-grigorije-protiv-rudarenja-litijuma-unistavanje-zemlje-znaci-novi-egzodus-stanovnistva/>

prepreke da žene budu rukopoložene u crkvene činove, ali da postoje neke okolnosti, tradicionalne i crkvene, uvek se radi o okolnostima. Odmah sam prešao na to kako je Hristos uzdigao ženu na najveći mogući stepen dostojanstva, i to u vremenu kada je to bilo nezamislivo i, na žalost, to ni do danas nije postignuto. Takođe sam rekao da žena može biti svetica, što je uzvišenije nego sveštenica”. Isti kritičari koji ističu pomenuto protivkanonsko delovanje, odavno su spornom arhijereju pripisali sumnjive poslove tokom službe u Hercegovini, dali mu nadimak “masarati” vladika i optuživali ga za približavanje katoličanstvu. Jednom prilikom episkop je izneo uverenje da je na udaru tabloida zbog njegovih stavova o Kosovu i litijumu, te da je više nego jasno da je gotovo uvek ono što kaže doživljeno kao pretnja. Analizirajući političku situaciju u Srbiji, napomenuo je da je velika razlika između onih koji su na vlasti i onih koji nisu i dodao: “Međutim, prečesto je jedan novčić sa dva lica, na jednom je pismo a na drugom glava i po mom uverenju neko treći se igra sa tim novčićem i baca ga desno-levo”.¹⁶⁷

PASIVNOST KAO STRATEGIJA

Nekoliko dana nakon tragedije u Novom Sadu, u prvim reakcijama javnosti, 5. novembra 2024. godine došlo je do nereda u centru Novog Sada, a tim povodom reagovala je Eparhija bačka koja je pozvala na mir i osudila svaki vid nasilja.

167 “Vladika Grigorije: Vlast i opozicija su prečesto jedan novčić sa dva lica, a neko treći se igra sa njim, Danas, 19.09.2024., <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/video-vladika-grigorije-vlast-i-opozicija-su-precesto-jedan-novcic-sa-dva-lica-a-neko-treci-se-igra-sa-njim/>

U zvaničnom saopštenju istaknuto je da “politički motivisani nasilni protesti i neredi nisu niti mogu biti povezani sa molitvenim poštovanjem ili ikakvim poštovanjem tragično postradalih na Železničkoj stanici i našem gradu”, te se pozivaju verni “da dođu u hramove Eparhije bačke, gde se, po blagoslovu Mitropolita bačkog g. Irineja, svakoga dana održavaju bogoslužjenja i molitve za upokojene i za oseljenje povređenih, i da uzmu učešća u bogoslužnjima. Time će na jedini ispravan hrišćanski, svetosavski i ljudski način iskazati svoje molitveno poštovanje prema postradalima.”¹⁶⁸

Veče uoči najavljenog velikog protesta 15. marta 2025. godine, patrijarh je služio akatist Presvetoj Bogorodici u hramu Svetog Save, i u pouci naglasio: “Najpre se obraćam onima u koje najviše imam poverenja među nama, a to jesu mladi, da oni učine sve kao što su učinili do sada, da učine koliko do njih stoji da se izbegne svaka vrsta nasilja, ali to isto važi i za sve društvene činioce. To još više važi i za sve državne institucije, da svi učinimo sve da ne dođe do ispoljavanja agresije među nama i da, ne daj Bože, zacari se i ovlada mržnja u nama i ispolji se među nama.” I ovom prilikom patrijarh je istakao “neutralnu” poziciju crkve: “Crkva je mesto u kojem grlimo sve i svakog bez izuzetka, ne praveći razlike među njima, ali isto tako odustajući od toga da govorimo šta kome valja činiti, svakog pozivamo na ljubav, na spremnost da ima otvoreno srce za drugog...”¹⁶⁹

168 “Saopštenje za javnost Informativne službe Eparhije bačke”, SPC, 06.11.2024., <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/12009.saopstenje-za-javnost-informativne-sluzbe-eparhije-backe.html>

169 “Patrijarh Porfirije: Učinimo da nam sutrašnji dan prođe u miru, a proći će

Dobra ilustracija propagiranja autoritarne lojalnosti i ne-kritičkog pokoravanja autoritetu koji se besomučno plasira u javnoj sferi, predstavlja tekst episkopa bihaćko-petrovačkog Sergija objavljen na sajtu Srpske pravoslavne crkve, u kome pod naslovom “Gledajmo svoja posla!”, ovaj crkveni autoritet sa plemenitom idejom da treba da “se zagledamo u sebe i svoje slabosti sa željom da ih svakodnevno ispravljamo, da budemo bolji nego što jesmo”, plasira i tezu da živimo u “ludo vrijeme” u kojem sebi svako daje za pravo da sudi onima iznad sebe. Citirajući poznatu Besjedu na Gori¹⁷⁰, episkop poručuje: “Tako danas možemo videti, čuti i pročitati kako djeca uče roditelje, studenti profesore, đakoni episkope, sveštenici patrijarha, a vjerni narod zbunjen nadmenošću onih koji bi da ispravljaju svakoga sem sebe i sam postaje zbunjen u doba internetske vjetrometine u kojoj svako može reći sve bez obzira da li je to što se kaže tačno i bilo kome korisno. Autoriteti se namjerno gaze, nipodaštavaju i lažno kleveću, jer i jeste zadatak Nečastivog da obesmisli sve...”¹⁷¹

Prema rečima teologa Vukašina Milićevića “...umesto hrišćanskih principa ljubavi, slobode i odgovornosti za drugog, potenciraju se impulsi bespogovornog podčinjavanja autoritetima

.....
ako imamo Hristovo u srcu”, SPC, 14.03.2025., <https://spc.rs/sr/news/13528.patrijarh-porfirije-ucinimo-da-nam-sutrasnji-dan-prode-u-miru-a-proci-ce-ako-imamo-ime-hristovo-u-srcu-.html>

170 “Izvadi najprije brvno iz oka svoga, pa ćeš onda videti izvaditi trun iz oka brata svoga” (Mt 7,5)

171 “Episkop Sergije: Gledajmo svoja posla!”, SPC, 22.02.2025., <https://spc.rs/sr/news/13384.episkop-sergije-gledajmo-svoja-posla!.html>

i tribalne pripadnosti, uz čitav spektar atavističkih rituala i fokus na zajedničke traume, stvarne ili izmišljene, svejedno je.”¹⁷²

Zvaničnici Srpske pravoslavne crkve, na čelu sa patrijarhom, izuzev pomenute nekolicine arhijereja koji uglavnom stoluju u dalekoj dijaspori, izveštali su se u ignorisanju najaktuelnijih, neretko i najurgentnijih društvenih tema i pitanja i taj pasivni status (play dead) i ignorisanje vešto pravdaju teološkim, ali i sekularističkim argumentima.

Samo mesec i po dana nakon ustoličenja patrijarha Porfirija, pred kraj 2021. godine, organizovani su masovni protesti protiv iskopavanja litijuma u Srbiji, a sa jednog od protesta upućen je poziv novom patrijarhu da stane na “stranu naroda”. Ubrzo je stigao i odgovor patrijarha Porfirija: “Ne bavi se Crkva, primarno, ni socijalnim, ni ekonomskim, ni bilo kakvim drugim predmetima, temama i problemima. Ona se bavi smislom postojanja u svakom kontekstu, u svakoj situaciji i u svakom momentu”, napisao je patrijarh na svom Instagram profilu.¹⁷³ Za razliku od instančane duhovne, patriotske i socijalne osvešćenosti pokazane zahtevom da se ukine rodno osetljiv jezik koji propisuje Zakon o rodnoj ravnopravnosti, ta svest je trivijalno ovozemaljska kada je u pitanju Zakon o eksproprijaciji i Zakon o referendumu. Takođe, jasno je da “socijalni i ekonomski predmeti, teme i problemi” nikako nisu

172 “Vukašin Milićević: Vrh SPC-a je uz režim”, *Novosti*, 02.04.2025., <https://www.portalnovosti.com/vukasin-milicevic-vrh-spc-a-je-uz-rezim>

173 “Porfirije i Vučić – tandem koji je “kliknuo” od početka: Sva nepočinstva vlasti patrijarh je prečutao, ali kada im treba pomoć – prvi stane u red”, *Nova*, 21.05.2024., <https://nova.rs/vesti/politika/porfirije-i-vucic-tandem-koji-je-kliknuo-od-pocetka-sva-nepocinstva-vlasti-patrijarh-je-precutao-ali-kad-im-treba-pomoc-prvi-stane-u-red/>

razmatrani u primeni Zakona o restituciji ili regulaciji oporezivanja verskih zajednica za koje je Srpska pravoslavna crkva izuzetno zainteresovana. Vrh Srpske pravoslavne crkve i njen poglavar do sada se nije oglašavao po pitanju rudarenja litijuma u Srbiji. Svoje stavove na ovu temu izneli su samo mitropolit nemački Grigorije i Mitropolija australijsko-novozelandska, odnosno njen mitropolit Siluan.¹⁷⁴

Pasivnost i ignorantski stav ilustrativno je demonstriran nakon jednog od brojnih medijskih nastupa predsednika Aleksanda Vučića, poslednjeg intervjua u 2024. godini, kada je gostujući na televiziji sa nacionalnom frekvencijom, obavestio javnost da unutar Srpske napredne stranke postoji grupa, koju je nazvao “lojalistima”, odnosno krilo vladajuće stranke, koje se sastalo u maloj crkvi, te da o njima može samo pozitivno da govori, iako su za njegov ukus pomalo ekstremni. Prema rečima predsednika Srbije, oni su se na osnivačkoj skupštini, kada ih je bilo 1019 krvlju zaklinjali da nikada neće u koaliciju sa “žutim ološem”, te da ih sada ima 17000, a među njima je i njegov brat i još jedan član Vučićeve porodice.¹⁷⁵ Ova izjava nije bila sporna samo zbog toga što ukazuje na ozvaničenje i legitimizaciju postojanja ekstremne političke skupine pod okriljem legalne vlasti, već i zbog naznaka da postoji formalna veza te skupine sa Srpskom pravoslavnom crkvom ili barem nekom njenom organizacionom jedinicom.

174 “Vladika Grigorije i Mitropolit SPC iz Australije Siluan protiv rudarenja litijuma”, *Vreme*, 10.08.2024., <https://vreme.com/vesti/vladika-grigorije-i-mitropolit-spc-iz-australije-siluan-protiv-rudarenja-litijuma/>

175 “Vučić otkrio da u SNS postoji grupa najvernijih “lojalista”: Sastaju se u crkvi, zaklinju na krv, a član je predsednikov brat”, *Danas*, 01.01.2025., <https://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-lojalisti/>

Potpredsednica Stranke slobode i pravde Marinika Tepić reagovala je na spornu izjavu predsenika napominjući da se niko iz tužilaštva dva dana nije zainteresovao za javno priznanje predsednika države da postoji ekstremna struja stranke i koja se okuplja “u maloj crkvi”. Tepić je istakla da se nije oglašio ni patrijarh Srpske pravoslavne crkve da objasni koju to “malu crkvu” koriste ekstremisti.¹⁷⁶ Naravno, reakcija nekog zvaničnika iz Patrijaršije je izostala.

U jednom intervjuu, teolog Vukašin Milićević je, na pitanje da li ima utisak da je vrh Srpske pravoslavne crkve previše pasivan u odnosu na probleme s kojima se svakodnevno suočavaju Srbi na Kosovu i Metohiji, kazao da se vrh većinske crkve ponaša tačno onako kako aktuelna vlast to želi.¹⁷⁷ Reaguje se selektivno i isključivo u političkom kontekstu: patrijarh se aktivno bavio pitanjem Rezolucije UN o Srebrenici, odnosno “borbom za nacionalne interese i odbranu srpstva koje je nikad ugroženije”, ali on nije tako snažno podigao glas kada je predsednik Vučić prihvatio Francusko-nemački plan, a zatim i Ohridski aneks kojim se, kako mnogi tumače, prihvata priznanje Kosova, jer to vlastima ne bi odgovaralo.

Poseta Moskvi potvrdila je da je Porfirijev duhovni otac, arhiepiskop novosadski i mitropolit bački Irinej Bulović još uvek najuticajniji autoritet u Srpskoj pravoslavnoj crkvi,

odnosno da se još uvek čvrsto održava duhovna vertikalna Juština Popovića i Nikolaja Velimirovića.

¹⁷⁶ “Marinika Tepić pita patrijarha Porfirija u kojoj “maloj crkvi” se sastaju Vučićevi “lojalisti””, Vreme, 02.01.2025., <https://vreme.com/vesti/marinika-tepic-pita-patrijarha-porfirija-u-kojoj-maloj-crkvi-se-sastaju-vucicevi-lojalisti/>

¹⁷⁷ “Teolog za Betu: SPC funkcioniše u duhu procesa koji razaraju srpsko društvo pod vlašću SNS”, Beta, 09.09.2024., <https://beta.rs/content/211193-teolog-za-betu-spc-funkcionise-u-duhu-procesa-koji-razaraju-srpsko-drustvo-pod-vlascu-sns>

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

- Budući da je Srbija zvanično sekularna država, a da to u praksi sve više nije, neophodna je jasna društvena akcija kako bi se uskladilo normativno i stvarno i kako bi SPC bila svedena u okvire svoje pastoralne misije
- SPC je istorijski bliska državnim strukturama, pa je važno da preuzme ulogu neutralnog posrednika – negirajući politizovanu polarizaciju i ujedinjujući narod oko opšteg dobra;
- SPC treba da jasno odbacuje svako nasilje i da poziva na poštovanje ljudskog dostojanstva. Trebalo bi da ponavlja poruku da je ništa važnije od opšteg dobra naroda i države i da “ničiji interes nije važniji”;
- SPC treba da se angažuje na otvaranju kanala dijaloga. Crkva može predložiti formiranje zajedničkih tela ili inicijativa u kojima bi učestvovali predstavnici vlasti, studenata i ostalog civilnog društva.
- SPC treba da oštro kritikue svaku retoriku koja dehumanizuje bilo koju grupu – posebno mlade – jer je već dokazano da takav jezik vodi u tragedije;
- SPC treba da podstiče rešavanje problema kroz nezavisne institucije – apelujući na državu da sprovede poštene istrage (kao što studenti traže), uz poštovanje zakona;
- SPC treba da sarađuje sa drugim ajednicama i inicira međureligijske forume mira, jer je apel studenata o jedinstvu prema svim verskim zajednicama pokazao da u krizi treba širiti koordinirani glas solidarnosti;
- SPC, imajući u vidu njen autoritet u društvu, može biti važan akter u smirivanju tenzija i podsticanju dijaloga.